

Ramiz
MEHDİYEV

**AZƏRBAYCAN –
2003-2008:
ZAMAN HAQQINDA
DÜŞÜNƏRKƏN**

Redaktorlar:

Aslan Aslanov
Vaqif Musayev
Dağbəyi İsmayılov

Texniki redaktorlar:

Cəvani Ağayev
Samir Qurbanov

Korrektorlar:

Bətul Eyvazlı
Gülzaman Qurbanova

Ramiz MEHDİYEV,

akademik,

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri

**AZƏRBAYCAN – 2003-2008: ZAMAN HAQQINDA
DÜŞÜNƏRKƏN**

Bakı, “Şərq-Qərb”, 2009, 240 səh.

ISBN 978-9952-448-30-6

Yığılmağa verilmişdir: 11.02.2009

Çapa imzalanmışdır: 11.03.2009

Formatı: 60×90 $\frac{1}{16}$

Fiziki çap vərəqi: 15 ç.v.

Tiraj: 500

Sifariş: 19

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

sharq.qarb@gmail.com

MÜNDƏRİCAT

Azərbaycan – 2003-2008: reallığa çevrilən qeyri-adi zaman (<i>Zaman və sürətə qısa fəlsəfi baxış</i>)	7
“İnkarı inkar” fəlsəfəsi: yeni siyasi mədəniyyətin dialektikası	13
Yeni mərhələdə siyasətin təməl prinsipləri	20
Yeni lider - yeni paradiqma	25
Zaman haqqında düşünərkən və elitanı transformasiya edərkən: Varislik və innovasiyalıq	36
Yeni dövrün postulatları	37
Klassik nəzəriyyənin milli reallıqlar prizmasından dərk edilməsi	46
Milli elitanı formalaşdırarkən	74
Ən yeni tarixi yaradarkən	89

Azərbaycan – 2003-2008: reallığa çevrilən qeyri-adi zaman (*Zaman və sürətə qısa fəlsəfi baxış*)

“Bizim son beş il ərzindəki təcrübəmiz onu göstərir ki, nəyi planlaşdırmışıqsa, nəyi bəyan etmişiksə onu icra etmişik və çox hallarda vaxtından tez etmişik”.

İlham Əliyev

Müasir dövrün dəyəri “simvol” prizmasında

Dünyada və konkret məkanda baş verən proses və hadisələrin təhlilində hər bir insan fərqli mövqeyə, düşüncəyə malikdir. O da həqiqətdir ki, hər bir xalq üçün tarixən formalaşmış özünəməxsus sosial-mədəni yaddaş, menta-

litet xasdır. Bu, ümumən qəbul olunmuş fikirdir. Bəşəriyyətin keçdiyi hər bir tarixi mərhələdə problemlərin qoyulması və həllində spesifik metodların, özəl təfəkkür tərzinin mövcudluğu, həqiqəti isə bir qədər mürəkkəb mənaya malikdir. Çünki ötüb-keçən adı günlərdə gözlənilmədən yeni tarixin başladığını sezmək hamıya və hər kəsə müəssər olmayan xüsusiyyətdir. Dəyişən tarixin yeni məcraya yönəldiyini duymaq tək-tək insanlara nəsis olur və onlar zamanı duyaraq, mənsub olduğu xalqı, konkret ölkəni, bəşəriyyəti irəliyə apara bilirlər.

Gerçəkliyin dəyərləndirilməsi subyektiv və unikal olsa da, ümumilikdə hökmən tarixi paralelləri yada salır, onların müqayisəsini müəyyənləşdirir. Burada təhlilin müəllifinin öz təsəvvür və meyarlar iyerarxiyası, zaman görüntüsü iştirak edir.

Bu gün dəyişən reallığın adekvat dərk edilməsi üçün zəruri olan yeni metodik novasiya - yaşanılan və gələcək “zamanın simvolu” rakursundan təhlili gündəmə gəlmişdir. Onun fərqi və üstünlüyü nədədir?

İstənilən fərdi mövqe və baxış gərəklidir. Lakin ən müxtəlif məramlı, çoxşaxəli baxışlar çoxluğundan dəyişən reallığın bütöv mənzərəsi yarana bilmir. İstənilən anlayışın lüğətlərdə onlarca tərifli var və müxtəlif dövrlərdə çeşidli məzmunu malik olur. “İnkişaf”, “uğur”, “siyasət” ifadələrinin fərdi təhlilinin, lüğəti mənasının heç biri Azərbaycanda konkret dövrdə gedən proseslərin miqyaslı mənzərəsini ifadə etmək üçün kifayət deyildir. Bu baxımdan reallığın, onun dəyişməsini şərtləndirən “simvol” rakursundan təhlili fərqli, daha uğurlu nəticələr əldə etməyə imkan verir.

XXI əsr nəinki qütblərin, ideologiyaların, sivilizasiyaların qarşı durduğu, həm də arxaik, ənənəvi, modern və

postmodern dünyagörüşü və simvollarının üz-üzə gəldiyi zaman kimi səciyyələnilir. Keçmişə və gələcəyə dair şərh-lərdə hərənin öz təsəvvürlər sistemi var. Vaxtı keçmiş sim-volların əsiri olanlar isə hələlik az deyil. Yeni dünyanı köhnə mental sxemlərlə izah etmək ənənəsi, ona uyğun si-yasət yürütmək vərdisləri hələ də möhkəmdir. Elə buna görə də deyirlər ki, “bəzən düşüncəni dəyişmək, bütün dünyanı dəyişməkdən çətindir”.

XXI yüzilliyin simvolu “sürət, dinamika” və əvvəlki za-manla müqayisə olunmayan “temp” anlayışlarıdır. Ame-rikalı intellektual T.Fridmana görə, “XX əsrdə böyük dövlətlər kiçikləri “udurdusa”, XXI əsrdə “sürətli” döv-lətlər ləng, asta templə gecikən ölkələri “həzm edəcəkd-dir”. Bu sözlərin sadə həqiqəti köhnə simvollarından imti-na etmədən yeni dünya qurmağın qeyri-mümkünlüyünü ifadə edir. “Sürət” tempinin əksi olan ləngimə ötən yüzil-liyin simvolu kimi tarixdə qalmışdır.

Son beş il ərzində istər dünyada, istərsə də Azərbaycanda baş verən proseslərin düzgün qiymətləndirilməsi üçün on-ların “sürət” simvolu formatında təhlili obyektiv mənə-zərəni yaratmağa imkan verir. Bu işlər minimum zaman kə-siyində dünyanın bir çox ölkələrində (ABŞ, Rusiya, Fran-sa, Almaniya və s.) siyasi hakimiyyətin demokratik seçki prosesi yolu ilə əvəzlənməsi baxımından əhatəli müqayisə üçün geniş meydan açır. Bütün dünyada yeni geosiyasi, iqtisadi, global reallığın ortaya çıxdığı, “soyuq mühari-bə” şəraitində “qaynar nöqtələrin” çoxalması paradoksu-nun yarandığı bir vaxtda dünya güc mərkəzlərinin bey-nəlxalq münasibətlərin strukturunun və sair transforma-siyaların ifadəsində qeyri-müəyyənlik hissi hələlik “post” (postsivilizasiya, postmodern, postmilli, postsovet və s.) konsepsiyasında əksini tapmaqdadır. Əslində yeni, qeyri-

ənənəvi reallığın formalaşması, öz növbəsində, qeyri-standart siyasi qərarlara və təfəkkürə sifariş yaratmışdır. Avropa İttifaqının komissarı E.Mendelsonun “dəyişikliklərdən müdafiə” adlandırdığı bu konsepsiyası gerçək durumun xüsusiyyətini aydın ifadə edir.

Dövlət başçısı hər bir ölkədə hakimiyyətin və dövrün simvolu kimi qəbul edilir. Dəyişən dünya liderlik keyfiyyətlərinin də dinamikasını şərtləndirir. Ölkədəki real vəziyyət liderin müəyyən obrazını daha qabarıq təqdim edir. Uğursuz islahatçı, utopik ambisiyalar, müstəbidlik cizgiləri yalnız onları bəyan edənləri deyil, bütövlükdə ölkələri iflasa uğradır. Özlərini lider təsəvvür edən insanlarda strateji təfəkkür qıtlığı təkcə yeni məqsədlərin olmaması deyil, bu, ilk növbədə, reallığı dinamik dəyişikliklər kontekstində dərk edə bilməmək xüsusiyyətini əks etdirir.

Beş il əvvəl Prezident İlham Əliyev hakimiyyətə gəldiyi zaman ölkədə və dünyada vəziyyət o qədər də sadə deyildi. Dünya siyasətçilərinin son iki nəslinin sarsılmaz hesab etdikləri qlobal nizamın əsasları laxlayaraq hərəkətə gəlmişdi. Siyasətdə bütöv bir ziddiyyətlər və paradokslar durumu ilə yanaşı, meyil və antimeyillərlə də rəftar etmək tələb olunurdu. Ənənəvi siyasi nizam modelləri çoxşaxəli, asimmetrik təsirlər dalğası önündə geri çəkildi. Dünyanın geosiyasi arxitekturasını bürüyən dəyişikliklərin mahiyyəti “yer kürəsi öz qabığını dəyişir” deyimi ilə sərast ifadə olunurdu. Yeni qlobal reallığın mühüm aspektləri beynəlxalq münasibətlər, sivilizasion amillərin dinamikası və ənənəvi idarəetmə strukturlarının dəyişməsi və yenilərinin genezisi problemləri ilə şərtlənmişdi. Hətta “Tarixin sonu” əsərinin müəllifi Frensis Fukuyama da “Tarix yenidənmi başlayır?” kimi diametral əks-məzmunlu əsərini yazmalı oldu.

Hazırda dünya dövlətləri inkişaf üçün adekvat model böhranını yaşayır. Ən çox müzakirə olunan mövzu kimi bu, həm də problemlərin siyasi həllinin yeni modelinin axtarışlarını şərtləndirir. Bəhs edilən dövrü səciyyələndirən hadisələrin gedişinə əks olan ritorik sualların qoyulduğu maraqlı cavablarla müşayiət olunur: beş il əvvəl xalq öz seçimi ilə İlham Əliyevə etimad göstərməsəydi, ölkənin tarixi hansı axarla gedərdi?

2003-cü ildə proseslərin gedişi müxtəlif istiqamətlərə, vektorlara və oriyentirlərə yönələ bilərdi. Əvvəla, ümummillili liderin banisi olduğu, möhkəm təməllərə söykənən suveren Azərbaycanın tarixində dahi siyasətçinin həyatdan getməsi kimi sarsıntıdan doğan gərginlik, tərəddüd ovqatı mövcud idi. Əvəzolunmaz siyasət öndərini əvəzləyə biləcək hər bir şəxsiyyət bu zirvə-etalonla müqayisə edilirdi. Azərbaycan tarixində də dəfələrlə baş verən uğursuzluq mərhələsinin təkrar olunma ehtimalı istisna deyildi. Ancaq müstəqillik illərində əldə edilən inkişafın yüksələn xəttinin durğunluqla əvəzlənəcəyi proqnozu nisbətən qeyri-real idi. Çünki Azərbaycan Yaponiya və ya nə vaxtsa Böyük Britaniyanın olduğu kimi, dünya siyasi xəritəsində nisbətən təcrid olunmuş ada dövləti deyildi. Tarixi taleyin hökmü ilə Azərbaycan həmişə öz seçimindən asılı olmayaraq, qlobal geosiyasi maraqların cəlb edildiyi məkan olmuşdur. Elə 2003-cü ilin ən müxtəlif mənbəli mətbuatını izləsək, Azərbaycanın yüksəlişinin əleyhdarları olan qüvvələrin nə qədər fəallaşdığını aşkar görürük.

Lakin onların bütün cəhdlərinə baxmayaraq, 2003-cü ilin prezident seçkiləri ən müasir tariximizin dönüş nöqtəsi oldu. Azərbaycanın qarşısında duran başlıca strateji vəzifə Azərbaycan dövlətinin əldə edilmiş geosiyasi simasını, mövqeyini bundan sonra da qorumaq, yeni yaranan döv-

lətlərin və ölkəmizə qarşı qeyri-səmimi olan qüvvələrin müxtəlif məqsəd və vasitələrlə Ermənistanın işğalçılıq siyasətindən bəhrələnərək, Azərbaycan ərazisini siyasi qrupların münaqişəsi meydanına, qeyri-sabitliyin tüğyan etdiyi məkana çevirməsinin qarşısını almaq idi.

Ötən beş ilin hadisələr və ideyalarla bol olan qlobal və milli mənzərəsinə həтта sistemli, “panoram baxış” da onların hamısı üzərində dayanmağa imkan vermir. Postsovet məkanını bürüyən “narıncı inqilab” dalğasının doğurduğu sərməstlik, kənar mənbələrdən yönəldilən, müstəqil fəaliyyətə, dövlətçilik şüuruna malik olmayan müxalifətin sabitliyi pozmaq, dövlət çevrilişi etmək cəhdləri, ulu öndərin siyasi xətti nəticəsində qlobal geosiyasi enerji layihələrinin mərkəzinə çevrilmiş Azərbaycanın uğurları ilə müqayisədə uğursuzluq zolağına qədəm qoyan ölkələrin dövlətimizin Qərblə strateji enerji tərəfdaşlığının hər vəchlə qarşısını almaq cəhdləri və sair - bütün bunlar İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk mərhələsində mövcud olan problem və təhdidlərin hələ tam olmayan siyahısıdır. Xalqın seçimi ilə hakimiyyətə gələn dövlət başçısı Azərbaycanı istəməyən qüvvələrə birmənalı, sərt bəyanat verdi: “Azərbaycanda çevriliş və inqilab üçün heç bir əsas yoxdur. Dövlət və vətəndaşın milli konsolidasiyası bu cür cəhdləri puça çıxarır!”.

Bütövlükdə, ötən beş ilin yekunları Prezidentin son nitqlərində, beynəlxalq miqyasda etirafını tapan statistik göstəricilərdə bariz əks olunmuşdur. Bu illər dünya birliyi tərəfindən qəbul edilən yeni, suveren inkişaf modelinə doğru təkamül dövrü, Azərbaycan torpağının liderlər yetişdirmək potensialının davamlı ənənəyə çevrilməsinin sübutu olmuşdur. Həmin illər tariximizin ən yeni mərhələsində İlham Əliyev dövrünün başlanğıcı və uğurlu nəticələrin həkk olunduğu illər kimi yadda qalmışdır. Nə “qərbləş-

mə”, nə də Şərç və Asiya modelinin təqlidi olmayan, yalnız Azərbaycanı xas olan və onun “dövlət identikliyi” kimi milli köklərdən qaynaqlanan nadir xüsusiyyətini ifadə edən, beynəlxalq aləmdə təkzibedilməz amilə çevrilən milli inkişaf modelinin formalaşdığı illər olmuşdur.

Ötən beş ilin başlıca yekununun statistik mənzərədən başqa, simvolik mənası da vardır. Qarşıya qoyulan hər bir məqsəd, hər bir söz, milli layihə, dövlət proqramları kimi praktik fəaliyyətdə həyata keçirilmiş, həm də son dərəcə qısa müddətdə gerçəkliyə çevrilmişdir. Zamanın “sürət” simvolu siyasi liderin həssas fəhmi sayəsində fəth edilmiş, sürət tempi milli məqsədlərə tabe olunmuşdur. Bu, Azərbaycanın XXI yüzillikdə “gecikən ölkələr” qismində tarixi proseslərin autsayderi deyil, dəyişikliklərin dinamik lideri olan ölkə imici qazanmasının nəticəsi kimi ötən beş ilin dövlətçilik tarixində həmişəlik qalacağına dəlalət edir. İnkişaf tempi uğurlarımızın səbəbidir, onun nəticəsi isə növbəti mərhələyə daha yüksək sürətlə, üstün start imkanları ilə qədəm qoymaq şansıdır.

“İnkarı inkar” fəlsəfəsi: yeni siyasi mədəniyyətin dialektikası

“Bu seçkilər Azərbaycanda yeni siyasi mədəniyyətin möhkəmlənməsində öz rolunu oynayacaq, Azərbaycana yeni ənənələr gətirəcək və bundan sonra Azərbaycanda siyasi mübarizə yalnız sivil yollarla aparılacaqdır”.

İlham Əliyev

Müasir dövrdə siyasi hakimiyyətin demokratik yolla əvəzlənməsində, ictimai sabitliyin və sistemli varisliyin təmin olunmasında siyasi mədəniyyət amili bütün dünyada qəbul edilmiş ən zəruri siyasi texnologiyadır. 2003-cü ilin prezident seçkilərində Azərbaycanda hakimiyyət dəyişikliyinə yüksək siyasi mədəniyyət prinsipi əsasında həyata keçirilməsi ilə dövlətçiliyin, elitar sirkulyasiyanın, sivil tranzit ənənəsinin təmali qoyulmuş oldu.

Siyasi mədəniyyət Azərbaycanda səmərəli dövlətçilik mərhələsinin nailiyyətlərini təhlil etmək baxımından çox önəmli, empirik təhlillərə imkan yaradan anlayışdır. Eyni zamanda, siyasi mədəniyyət müasir politoloji fikrin ən mürəkkəb fenomenləri sırasında yer almışdır. İzahına münasibətdə ən müxtəlif mövqelər mövcud olsa da, siyasi mədəniyyət, hər şeydən əvvəl, integral məzmunlu anlayışdır. Siyasi sistemin optimal inkişaf amili kimi, siyasi mədəniyyətin uzun tarixi müddət ərzində formalaşması da qəbul edilmiş fikirdir. Müasir dövrdə “vətəndaş mədəniyyəti”nin sinonimi kimi işlədilsə də, siyasi mədəniyyət özündə hər bir dövlətin yüksəlişində siyasi imkanların bütün spektrini, səfərbərliyini, siyasi davranışın və münasibətlərin hakim stereotiplərini ehtiva edir. Ənənəvi, davamlı olaraq təkmilləşən siyasi mədəniyyət dövlətin sabitliyini təmin edən bir nömrəli şərtlərdəndir, onun bərqərar olduğu siyasi sistemdə kənar qüvvələrin mənfi təsiri minimuma endirilir. Xalq öz milli enerjisi və elektoral potensialı hesabına məqsədyönlü özünütəşkilatlandırma prosesini müstəqil idarə edir, risk, təhdid və böhran ehtimallarının növbəti siyasi trayektoriyaya təzyiqi istisna olunur.

2003-cü ilin prezident seçkiləri siyasi sistemin demokratik transformasiyasında siyasi mədəniyyəti sarsılmaz ənənəyə, Azərbaycanda demokratik dövlət quruculuğunun si-

yasi-intellektual fenomeni səviyyəsinə yüksəltdi. Ölkəmizdə davamlı və işlək siyasi texnologiyanın gerçəkləşməsinin başlanğıcını qoydu. Bunu əldə etmək asan olmamışdır. Səbəblər isə göz önündədir.

Hər şeydən əvvəl, Azərbaycanda siyasi sistemin təkmilləşməsi və müasirləşməsində şəxsi nümunə, rəhbər iradəsi ilə örnək olan elita, daha konkret söyləsək, prezident amili var idi. İlham Əliyevin qeyri-adi rakursdan portretini onun səmərəli siyasi fəaliyyət və mədəniyyət nümunəsi aydın şəkildə ifadə edir.

XX əsrə qədər Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi mövcudluğuna əngəl olan ən böyük maneə, onun tarixinin davamlı, fasiləsiz prosesə çevrilməsinə qarşı yönəlmiş, xarici və daxili qüvvələrin təsiri ilə qırılan, fragmentar xarakter kəsb etməsi olmuşdur. Azərbaycan xalqının dövlətçilik tarixi buna əyani sübutdur. Suveren Azərbaycanın əleyhdarları bəzən xalqımızda bu prosesin “siyasi-sosial bədbinlik” əhval-ruhiyyəsini formalaşdırmağa da nail olurdular.

Siyasi mədəniyyət dəyişən dünyada liderliyin dinamik məzmunlu keyfiyyətləri sırasında ən mühüm yer tutur, siyasi liderin milli lider səviyyəsinə doğru intensiv təkamülünün göstəricisi kimi çıxış edir. Zaman və tarix isə sübut etdi ki, xalqın mütləq etimadını qazanmaq, intellektual, siyasi və inzibati resurslara malik olmaq şəraitində son dərəcə demokratik imic yaratmaq İlham Əliyevin nail olduğu inanılmaz uğurudur.

Napoleonun fikrincə, siyasətdə dahilik “mümkün olanla mümkün olmayanı fərqləndirə bilmək qabiliyyətidir”. Prezident hakimiyyətə gəldiyi ilk vaxtdan dövlət-vətəndaş, iqtidar-müxalifət münasibətlərində “inkar” fəlsəfi-

nin qeyri-mümkün, Azərbaycanın və zamanın tələblərinə cavab verməyən mövqe olduğunu birmənalı şəkildə nəzəri və təcrübi aspektdə sübut etmişdir.

Dünya siyasət tarixində qəbul olunmuş, dəfələrlə rast gəlinən faktlardan biri də əksər hallarda siyasətə “inkar” effekti üzərində gəlmək kimi presedentlərdir. Hakimiyyətə yeni gələn hər bir şəxsin siyasi-hüquqi deyil, kvazilegitimlik, nüfuz və çəki qazanmaq xatirinə özündən əvvəlki siyasi rəhbəri, onun mövqeyini, xəttini inkar etməsi ən səmərəli yol hesab olunur. Tarixdə buna saysız-hesabsız nümunələr var. “İnkar” və “inqilab” effektivə köklənən sərməstlik illüziya və hisslər üzərində qərar tutur. “İnkar” metodu, az qala, “dünya siyasi ənənəsində fatal texnologiya” kimi geniş yayılmışdır.

Siyasi transformasiyanın tarixi və müasir köklərə malik bu mexanizmi total inkar, pozuculuq, vətəndaş qarşিদurması, qeyri-sabitlik kimi təhlükəli amillərlə nəticələnir, demokratik proseslərin gərgin məcraya yönəlməsinə səbəb olur, siyasi “oyun qaydalarının” pozulmasını şərtləndirir. “İnkar” fəlsəfəsi dövlətçilik ənənələrinin davamlı təkamülünə ən böyük zərbəni vurur və cəmiyyəti uçurma aparır. Çətinliklə əldə edilmiş daxili və xarici nailiyyətləri özünü qəbul, təsdiq etdirmək naminə inkar etmək dövlətçiliyin gələcəyinə qarşı yönələn siyasət kimi qəbul olunmalıdır. Məhz ona görə də bu illər ərzində Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın universal demokratik prinsiplərə sadiqliyini bütün dünyaya nümayiş etdirərək alternativ, “inkarı inkar” fəlsəfəsini bəyan etdi.

Onun yeni siyasətinin böyük uğurlarından biri olan sivil müxalifətə demokratik Azərbaycan cəmiyyətində “tələbat” böhranının deyil, konstruktiv, dövlətçilik mənafə-

yindən çıxış edən siyasi opponetlərin olmamasını və onların “təkliflərinin” böhranının mövcudluğunu aşkar-aydın sübut etməsi oldu. Radikal qarşıdurma, savaş məntiqi, əsassız müqavimət görüntüləri, bloklaşma təfəkkürü kimi inkar vasitələrinə alternativ olan yeni rəsonal siyasi baxış Prezident İlham Əliyevin milli siyasi düşüncəyə və təcrübəyə gətirdiyi özəl yenilikdir.

Müasir dünya “sərt siyasi texnologiyalar”ın (*hard power*) gücə və müdaxiləyə əsaslanan vasitələrinin acı nəticələrini yaşayır. Bu baxımdan siyasi dialoq və ünsiyyətin sivil, “mülayim texnologiya”sına (*soft power*) qlobal ehtiyac vardır. Bütün bunların fonunda son illərdə Azərbaycan da siyasi sistemə gəlmiş alternativ fəlsəfə örnək model qismində çıxış edir. Bu gün ideya və ideologiyaların transmilliləşməsi fonunda Azərbaycan rəhbərliyinin nümayiş etdirdiyi və zamanın çağırışlarına cavab olan strateji təşəbbüslər yalnız milli deyil, həm də regional əhəmiyyət kəsb edir.

“İnkər” effekti “post faktum” düşüncə tərzidirsə, “inkarı inkar” gələcəyi öncədən görməyə yönümlü sivil, universal bir fəlsəfədir. Müasir dünya yalnız siyasi deyil, sistemli (iqtisadi, mədəni, geosiyasi və s.) tranzit prosesləri ilə üz-üzədir. Bütün bunlar da inkar deyil, uğurların novatorluqla sintezi və təsdiqi yeni bəşəriyyətin formalaşması üçün tələyüklü məsələdir. Ulu öndərin siyasi xəttinin davam etdirilməsində, dövlətçilik ənənəsinin “sistemli varisliyində” bu, ən mühüm məsələlərdən biridir. Prezident sübut etdi ki, Azərbaycanda sınaqdan çıxmamış istənilən model, mexanizm, layihə, ideya məqbul deyildir. Siyasi sistemin təkamülündə demokratik oyun qaydalarına heç bir vəchlə müdaxilə etmək olmaz. Heç kim, heç bir ölkə Azərbaycan cəmiyyətinin demokratik prinsiplərə sadıqlı-

yinə şübhə edə bilməz, çünki müasir politologiya elminin mühüm anlayışlarından biri kimi, “sistemli varislik” millətin əldə etdiyi bütün nailiyyətlər kompleksini məhv etməyin qarşısına sədd çəkir. Yalnız siyasi “keçmiş və indi” deyil, həm də siyasi “gələcək” arasında qırılmaz bağların təmin olunması, səmərəli dövlətçiliyin qurulması imkanlarını genişləndirir.

Hər bir ölkədə seçkilərin gedişi ərazi quruluşu, idarəetmə formaları və ən başlıcası, siyasi mədəniyyət və ənənələrdən asılı olaraq fərqlənir. Siyasi stratifikasiyanın tərkibindən asılı olaraq, təşviqat və təbliğat sivil və ya qəddar formalarda həyata keçirilir. Yalnız zaman duyumu, vətəndaşla dialoqa yönəmlı siyasi liderin şəxsi nümunəsi və iradəsi hər hansı formanın seçimini, sivil istiqamətə yönəlməsini təmin edə bilər. Dünya birliyi 2008-ci ilin seçkilərində qeyri-korrekt texnologiyanın, falş-piarların tətbiq edilmədiyini etiraf etdi. Azərbaycan xalqı isə siyasi yetkinliyə doğru daha bir çox önəmli addımlar atdı.

Son illər ərzində dəyərlərimizi, tarixi köklərimizə bağlılığı, milli-mənəvi inkişaf istiqamətlərini yenidən, dərindən təhlil və tədqiq etməyə başlamışıq. Bu dövrdə yaşanan siyasi, iqtisadi problemlər əsas diqqəti multikulturalizmin (yeni dünya nizamında mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların müxtəlifliyini və qarşılıqlı münasibətlərini əks etdirən anlayış) önəmli mövqe tutduğu çoxqütüblü yeni dünya nizamının formalaşmasına, monosentrik dünyanın transformasiyasına yönəldir. Qlobal maliyyə böhranı hazırkı dünya sisteminin yeni tənzimləyici mexanizmlərinin işlənilməsinə hazırlanmasını, maliyyə-iqtisadi subyektlərin, dövlətlərin öz məsuliyyətlərini dərk etməsini zəruri edir. Belə bir şəraitdə dəyərlərimizi anlamaq, onları həyatımızın tərkib, ayrılmaz hissəsinə çevirmək və milli əsaslara söykənən si-

yasi-iqtisadi inkişaf istiqamətlərimizi uğurla davam etdirmək günün tələbidir. Bu, gələcək üçün bizim ən ümdə məqsədlərimizdən biridir. Azadlıq (daxili və xarici), vətənpərvərlik, ailə ənənələri, böyüklərə hörmət və kiçiklərə sevgi və qayğı - bunlar bizim milli dəyərlərimizin əsas elementləri, cəmiyyətimizin mənəvi oriyentirləridir. Dəyərlərimizə münasibətimiz gələcək perspektivlərimizi müəyyənləşdirən amildir. Məhz buna görə öz dəyərlərimizi qoruyub saxlayaraq, Azərbaycanın Avropa təsisatlarına, universal demokratik dəyərlərə inteqrasiyasını təmin etməliyik. Məqsədimiz azad insanların ədalətli cəmiyyətini, fərvan, demokratik, sivil Azərbaycan qurmaqdır. Bu yolda amalımız istedadlı, müstəqil düşüncəli, yaradıcı, kreativ, özünə tənqidi yanaşan vətəndaşlar yetişdirməkdir.

Müasir dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsi yeni bir fenomeni - “keyfiyyət inqilabı”nı aşkara çıxarmışdır. Xüsusilə də, “Yaponiya möcüzəsi” timsalında bu, geniş müzakirə olunur. “Keyfiyyət inqilabı” daimi, ardıcıl təkmilləşməyə, gələcəyə oriyentasiyanı, daha dəqiq deyilsə, “məqsədlərin daimiliyini” elmi prinsip kimi əsas hesab edir. Bu, yeni, uzunmüddətli perspektiv üçün hesablanmış strategiyadır. Bütün sahələrdə keyfiyyət dəyişikliklərinə, ölkədə və dünyada uğurların davamına xidmət edir.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda “keyfiyyət inqilabını” daimi məqsəd kimi Gülüstən sarayında rəsmi ziyafətdə bəyan etdi: “Biz gələcəyə baxmalıyıq. Bizi gələcəkdə nələrin gözlədiyi bizdən asılıdır. Azərbaycan xalqından asılıdır. Biz seçimimizi etmişik. Azərbaycan artıq müasir ölkədir. Ancaq müasirləşmənin limiti, hüdudları yoxdur. Bu, əbədi bir prosesdir, sonsuz bir prosesdir”.

Azərbaycanda siyasi sistemin, iqtisadiyyatın, institusional strukturun və infrastrukturun modernləşməsinin ən mü-

hüm amili kimi inkişaf edən siyasi mədəniyyətin qazanılmış səviyyəsi növbəti uğurların real zəminidir. Təbii ki, siyasi mədəniyyət öz mədəniyyətinin deyil, özgə modellərin mexaniki transferi kimi mövcud olarsa, bu, nəticədə xalqın simasının, mənəvi təməllərinin yox olmasına gətirib çıxara bilər. Siyasi mədəniyyət milli dövlət identifikasiyasından bəhrələnərək, ümumbəşəri dəyərləri də əhatə etməli, siyasi proseslərdə bütün ictimai-siyasi qüvvələrin tarazlığını təmin edərək, demokratiyanı süni şəkildə tətbiq etmək, genişləndirmək cəhdlərinə sədd çəkməlidir. Bu da öz növbəsində milli birliyin, həmrəyliyin gücünə əsaslanır.

Yeni mərhələdə siyasətin təməl prinsipləri

“Biz siyasətimizi təməl prinsipləri üzərində qururuq. Azərbaycançılıq fəlsəfəsi bizim mənəvi dayağımızdır. Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyi, sabitlik tam bərqərar olubdur. Müstəqil siyasət, milli maraqlarımızın qorunması, milli ləyaqət, qürur, milli və dini toleranlıq - budur bizim uğurlarımızın əsas şərtləri. Son beş ildə bizim əsas ideoloji dayaqlarımız daha da möhkəmlənmiş, Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyi, sabitlik tam bərqərar olunmuşdur. Bizim siyasətimizin əsas təməl prinsipləri Azərbaycan dövlətinin milli maraqlarının qorunmasıdır və bu işdə böyük uğurlar əldə edə bilmişik”.

İlham Əliyev

“Milli marağ” fenomeninin real məzmununu dərk etmək hər liderə nəsib olmur. Özünün müxtəlif təzahürlərində bəzən bu nəinki milli, həmçinin “antimilli” qüvvələrin marağ dairəsinə də daxil ola bilən bir anlayışdır. İngilisdilli ölkələrdə “milli maraqlar” dövlət maraqları ilə sinonim kimi tətbiq edilir. Xalq dövlətdə təşkilatlanmış millət kimi, millət də öz növbəsində “dövlət” kimi adekvat tərcüməsini tapır. Bu anlayışların sinonimik yaxınlığı Avropada milli dövlətlərin yaranma ənənəsindən qaynaqlanır.

Milli maraqlar ölkədə yaşayan konkret milli birliyin maraqları kimi dar mənadan, etnik məzmundan yüksəkdə durur və bu baxımdan “milli dövlət maraqları” anlayışının tətbiqi məqbul hesab edilir.

Dövlətin milli maraqları vətəndaşların öz həyat səviyyəsini, ictimai təsisatların sabit və davamlı inkişafını, ictimai və şəxsi mənəvi-mədəni təhlükəsizliyə, milli təhlükəsizliyə qarşı yönəlmiş təhdidlərin neytrallaşdırılması cəhdlərini ifadə edir.

Bu cəhdlər milli ideologiyada təcəssümünü tapır və obyektiv parametrlərlə şərtlənir. Bunlar dövlətin dünya siyasətində geosiyasi mövqeyi, onun tarixi müttəfiqi və yeni strateji tərəfdaşlarının mövcudluğu ilə, milli maraqların rəqabətə və yaxud anlaşmaya xidmət etməsi ilə müəyyən olunur. Milli marağ və ideologiya statik məzmunlu anlayış deyil, tarix və zamandan asılı olaraq, yeni ideyalarla zənginləşir. Milli marağın strateji aspekti konkret dövrün taktiki uğurlarını təmin edən ideyalarla qidalanır. Bu isə xalqın milli iradəsi, milli ideyanın gerçəkləşməsi üçün əsas amil və şərtidir. Subyektivizmdən, mücərrəd sxemlərdən azad olan milli ideya isə praqmatik məzmunu ilə dəyişikliklərin başlıca səbəbkarına çevrilir.

İndi dünyanın sayılan ölkələrinin heç biri xalqın sarsılmaz iradəsini, potensialını səfərbər edən milli ideya olma-

dan inkişaf etmir. Hər bir tarixi mərhələ milli ideala nail olmağı şərtləndirən ideyanı gündəliyə gətirir. Müasir dövrimüzdə milli ideya səviyyəsinə yüksələn və inkişaf perspektivlərimizi, gələcəyimizi müəyyənləşdirən əsas amillər innovasion cəmiyyətin qurulması və müasir vətəndaşın formalaşdırılması amalıdır. Belə bir kəlam var: “İlk növbədə vətəndaşı yaratmaq lazımdır və yalnız bu məqsədə nail olduqdan sonra vətəndaşlıq özü bərqərar olacaqdır”.

Bizim prioritetimiz, başlıca məqsədimiz biliklərə əsaslanan cəmiyyətin (*knowledge based society*) qurulması üçün yeni texnologiyaların tətbiqinə və milli mədəniyyətimizin qorunmasına nail olmaqdır. Bu istiqamətdə “qərb texnologiyaları - milli ruh” mövqeyindən çıxış etməyimiz mütləqdir, əks halda, “kor-koranə qarbləşmə” cəmiyyətimizin inkişafına ciddi əngəllər törədə bilər. Bu anlamda biz prioritetlərimiz ətrafında sıx birləşməli, milli ideyanı milli konsolidasiyanın əsas təkanverici qüvvəsinə çevirməliyik. Bu gün Azərbaycanın rəqabətədavamlı məkana çevrilməsi və ərazi bütövlüyünün bərpası milli ideyanın əsas nümunəsi kimi çıxış edir.

Milli ideyanın əməli, işlək amilə, tərəqqinin təkanına çevrilməsi üçün onun bir sıra şərtlərə və tələblərə cavab verməsi zəruridir. Belə ki, milli ideya ona nail olmağın vəsi-tə və yollarını dəqiq müəyyən etməlidir:

- xalq üçün anlaşılıqlı və doğma olmalıdır;
- fövqəlməqsədlər irəli sürməli, onları hədəfə almalıdır;
- real bazaya malik olmalıdır;
- gərəkli zamanda və məqamda irəli sürülməlidir;
- ölkənin ali şəxsinin amalı olaraq, onun tərəfindən bəyan edilməlidir.

Lakin milli ideya zamanın novatorluq elementləri ilə zənginləşmədikdə, elmi-obyektiv əsaslara söykənmədikdə inkişafın əngəlinə çevrilir.

Sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, qloballaşma dövrü milli maraqların mahiyyətinə köklü dəyişikliklər gətirir. Ümumbəşəri və millinin kövrək tarazlığının təmin edilməməsi, formalaşan yeni “geostrateji dizaynda” dövlətin rolunu müəyyənləşdirən milli təfəkkürdən məhrum olmaq onun yüksəlişinə deyil, milli faciəyə səbəb ola bilər. Bu gün Ermənistan dövlətinin milli maraqları cılız “etnik-irqi-şovinizist” məzmununa qədər məhdud dərk etməsi, qlobal meyilləri, zamanı nəzərə ala bilməməsi onu regionda özünütəcrid vəziyyətinə gətirib çıxarmışdır.

Milli dövlət maraqlarının gerçəkləşdirilməsi üçün tətbiq olunan metod və vasitələr daha genişdir. Başqa xalqın maraqlarına qəsd etmək kimi “milli eqoizm” səviyyəsində patoloji anlam bütün dünya üçün təhlükə amilidir. Müasir dövlətlər regional və qlobal təhlükəsizliyin yeni arxitekturasını formalaşdırmaqdadır. Qarşılıqlı asılılığın qlobal miqyas alması qlobal maraqlar paradigmasını da nəzərə almağı zərurətə çevirir.

Azərbaycanın son beş ildə apardığı siyasət milli və bəşəri maraqların tarazlığı üzərində qurulmuşdur. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan dövlətinin problemlərinin siyasi həlli mədeli bütün dövlətlərlə qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq perspektivləri açır. Bir-birinin maraqlarına hörmət edən dövlətlər öz siyasətlərini birtərəfli, beynəlxalq normalara biganəlik göstərərək həyata keçirə bilməz. Qloballaşma çağında milli dövlət maraqlarının beynəlxalq, fəvqəlmilli təşkilatlar səviyyəsində müdafiəsi, təcrübəsi ənənə şəklini almaqdadır. Burada mövcud və arzu olunan səviyyələr arasında hələ problemlər çox olsa da, onların beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində, dinc yolla həlli zəruri tələblərdən biridir.

Dövlətin milli maraqlarının və milli ideologiyasının qlobal reallığın başlıca meyillərinə müvafiq müəyyən edilməsi bütün sahələrdə fəaliyyətin milli yüksəlişə nail olmasını təmin edir.

Bununla yanaşı, qloballaşmanın doğurduğu mənfi təzahürlərin milli maraqlara əks-təsiri unudulmamalı və bu, mühüm məsələ kimi gündəlikdə qalmalıdır. Belə olan halda, dövlətin milli ideologiyası mənəvi dəyərlərə söykənərək, müxtəlif mənbəli təzyiqlərə qarşı mənəvi müqavimət və sanksiya statusu alır.

Təbii ki, ümumbəşəri, regional və milli maraqların həmahəngliyini eyni səviyyədə təmin edə bilən ideal sistem yoxdur. Yaxın və gələcək perspektivdə maraqlar simmetriyasının təmin olunması yeni metod və mexanizmlərin axtarışını gündəliyə gətirmişdir. Milli ideologiyayı isə dövlətin siyasi lideri və milli elita təqdim edir. Azərbaycanda ümummillilərin nüfuzu və təşəbbüsü ilə formalaşan müstəqil milli elita çoxməzmunlu - siyasi, intellektual, iqtisadi, mədəni, mənəvi və sair elita komponentlərini özündə əks etdirir. Aydın məsələdir ki, dövlətçiliyin yüksəlişində dönüşə nail olmaq üçün bütün cəmiyyətin “birdən” dəyişməsi qeyri-mümkündür. Buna zamanın və dövlətin ruhunu duyan liderin siyasətini dəstəkləyən milli elitanın səfərbərliyi ilə nail olmaq mümkündür.

Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, milli elitanı birləşdirən başlıca meyar dövlətçiliyə xidmət, milli maraqların prioriteti, problem və vəzifələrin qoyuluşu və həllinə həssas münasibətlə fərqlənməkdir. Siyasətin elmi əsaslar üzərində bərqərar olması elitanın zamanın çağırışlarına uyğun, strateji düşüncə tərzinə malik olmasını, yenilik və dəyişikliklərə tələbat duyumunu önə çəkmişdir. Məhz milli-tarixi şərait, zaman və qarşıda duran problemlər fonunda milli elitanın rolu, prioritetlərin dinamikası baş verir.

Son illərin elitarlıq konsepsiyalarına nəzər salsaq, dövlət başçısının novatorluq, intellektual-siyasi təşəbbüsləri ilə paralel olaraq, milli elitanın da dinamik təfəkkür, kreativ intellekt, yaradıcı düşüncə kimi xüsusiyyətlərinin inkişafını önə çəkməsi qanunauyğun meyildir. Prezidentin elitarlıq meyarları, şəxsi nümunəsi elita qarşısında mühüm vəzifələr, dünya elitar təcrübəsinin önündə yer almaq, problemlərə Azərbaycan elitasının alternativ cavablarını təqdim etmək kimi xüsusiyyətləri mənimsəməyi diktə edir. Bütövlükdə, milli elita yeni inkişaf ideyalarının irəli sürülməsi, strateji qərarların qəbulunda dövlətə ən yaxşı, zəruri dəstəyin göstərilməsi, cəmiyyətin potensialının səfərbər edilməsi, milli dövlət maraqlarına yönümlü siyasi-intellektual missiyanın daşıyıcısı olmalıdır. Nəzəri və praktik məsələlərin həllində fəallıq və təşəbbüs milli elitanın fəaliyyətini səciyyələndirən başlıca meyarlardandır. Bu məqamda demək yerinə düşər ki, müasir dünyada intellektual elita tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsinə çevrilmişdir. Çağdaş Azərbaycanda milli elitanın mövcud və yaxın perspektivlər üçün fəaliyyətində bütün bunlar nəzərə alınmalı olan ən mühüm məqamlardır.

Yeni lider - yeni paradigma

“Azərbaycanla rəqabət aparmaq çox çətindir, deyə bilərəm ki, qeyri-mümkündür”.

İlham Əliyev

Son beş il ərzində Azərbaycan regionda və dünyada ən dinamik inkişaf edən ölkə imicini qazanmış, intensiv və səmə-

rəli inkişaf modelini dünyaya təqdim etmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, bütün dünyada model böhranının yaşandığı, hətta fəvqəldövlət sayılan ölkələrin modelinin ən ciddi sınaqlardan çıxıbilmədiyi bir vaxtda bu, inanılmaz reallıqdır.

F.Fukuyama “ABŞ modelinin süqutu” adlı son əsərində müasir dünyanın dinamik, qeyri-sabit, qeyri-müəyyən reallığında adekvat inkişaf modeli axtarıqlarını “fəvqəlvəzifə” adlandırır. Hesab edir ki, “böyük ideyalar mürəkəb tarixi epoxa kontekstində doğulur”. Bütün dünya üçün məqbul, adekvat sayıla biləcək optimal modeli isə o, “cazibədar model” meyarı ilə səciyyələndirir.

Təbii ki, Azərbaycan dünyaya, başqa dövlətlərə inkişaf yollarını təklif və ya təbliğ etmək niyyətindən uzaqdır. Lakin Azərbaycanda beynəlxalq ekspertlərin, analitiklərin və nüfuzlu reyting agentliklərinin yekdil qənaətlə təsdiq etdiyi “dinamik inkişaf modeli” artıq “cazibədar model” statusunu qazanmışdır. Onu optimal model kimi dərk və qəbul etmək isə zamanın işidir, bu, formalaşan yeni qlobal siyasi dizaynda Azərbaycanın strateji təşəbbüsü və gerçək mövcudluğudur. Azərbaycanın milli və regional hüdudları aşaraq, qlobal dünya kontekstinə fəal aktor kimi daxil olması İlham Əliyevin həssas dövlətçilik fəhminin, müasir siyasi rəhbər təcrübəsinin olmasını göstərir.

Bu, Şərq məkanında daha qədim olan dövlətçilik anlamının innovation sintezinin yeni doğuluşu, “Şərqdə dövlət” stereotiplərinə və obrazına mütləq təshihlər edilməsi milli dövlətin potensialının qlobal sülhə və inteqrasiyaya yönəlməsinin yeni nümunəsidir.

Sabit yüksək indikatorların arxasında təsəvvürəgəlməz siyasi əzm, zəhmət və iradə dayanır, çünki sabitlik sistemin

varisliyinin ilkin şərtidir. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində milli, mənəvi, mədəni ənənələrin varisliyi mövcud olmuşdur. Bundan fərqli olaraq, siyasi dövlətçilik və iqtisadi uğurların sabit davamlılığı yalnız son illərin hadisəsi və tarixi nailiyyətimizdir. Nə qədər çətin olsa da, dövlətin əbədiyaşarlığı üçün mənəvi-mədəni ənənələr onun əsas zəmanəti - liderlik ənənəsinin siyasi uzunömürlülüüyünün fasiləsizliyinin təmin olunmasıdır.

Bu gün Azərbaycanın iqtisadi potensialının qlobal rəqabətə davamlılığın üstün amilinə çevrilməsi, paralel olaraq siyasi qüdrətin, milli birliyin, xalqın rifahının təmin edilməsinə yönəlməsi məşhur aforizmi yada salır: “Dövlət xalq üçündür”. İqtisadi yüksəliş və islahatların dinamik lideri olan ölkə obrazı isə tanınmış siyasətçinin deyimini xatırladır. Marqaret Tetçerə görə, “iqtisadi tərəqqi vasitədir, məqsəd isə insan mənəviyyatının, ruhunun dəyişdirilməsidir”.

Ötən beş ildə milli iqtisadi sistemin liberallaşması, sərmayə mühitinin optimal həddə çatması, özəl sektorun sürətli inkişafı, orta sinfin formalaşması üçün əsas təməlin yaradılması, yoxsulluğun səviyyəsinin minimuma endirilməsi, strateji valyuta ehtiyatlarının artması, infrastrukturun modernləşməsi, əhalinin maddi rifahının yüksəlməsi, iqtisadi uğurların sosial, demokratik nailiyyətlərin əldə olunmasına transfer edilməsi - bütün bunlar sabit yüksək nəticələrin heç də tam siyahısı deyildir.

Müasir dövrün yeni reallığını şərtləndirən paradıqmal xüsusiyyətlərdən biri də tarix boyu ənənəvi olaraq iqtisadi hesab edilən amillərin siyasi mahiyyət kəsb etməsi, siyasi niyyət və iddiaların reallaşması vasitəsinə çevrilməsidir. Çünki yeni dünya nizamında “resurs müharibələri” XXI əsrin

səciyyəvi cəhətidir, enerji siyasəti isə bəşəriyyətin qlobal təhlükəsizliyini gərginləşdirən başlıca amillərdəndir.

Azərbaycanın qlobal enerji strategiyası “siyasi təzyiq” metodu deyil, o, regional və qlobal inteqrasiyanın, qarşılıqlı bəhrələnmənin və təhlükəsizliyin təmin olunmasında danılmaz amilə çevrilmişdir. Neft diplomatiyasını müəyyənləşdirən strateji xəttin davam etdirilməsi, yeni kontinental layihələrin həyata keçirilməsi, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsi sahəsində ölkəmiz son beş ildə yeni zirvələr fəth etmişdir. Prezident İlham Əliyevin 2008-ci il oktyabrın 24-də andiçmə mərasimində dediyi kimi, enerji siyasəti bizə iqtisadi müstəqillik verdi, arxayınlıq verdi. “Vaxtilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars layihələri sadəcə olaraq, kağız üzərində idi. Sadəcə, bir niyyət idi, bir fikir idi. Bəziləri bunu əfsanə adlandırırdılar. Amma bu əfsanə artıq gerçəkliyə çevrilmişdir. Kim bunu edibdir? Biz etmişik! Biz öz siyasətimizlə, regional əməkdaşlıq çərçivəsində və qonşu dövlətlərin fəal iştirakı ilə bu uğurlu addımları təmin etmişik. Bu layihələr Azərbaycanın uzunmüddətli, uğurlu və dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir”.

Bu gün Azərbaycanın iqtisadi siyasəti dünyaya açıq, şəffaf olması ilə fərqlənir, onun iqtisadi demokratiya prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi dünyaya nümayiş etdirilir. Müasir siyasi analitiklər neft amilini dünyada baş verən faciələrin əsas səbəbkarı, inkişafın “təbii əngəli” də adlandırırlar. Bu sözlər “Qafqaz düyünü” adlı üçcildlik kitabın müəllifi, yazıçı, jurnalist Gennadi Korja məxsusdur. Onun fikrincə, Qafqazda qeyri-sabitliyin, münafişələrin “sınır düyününün” səbəbkarı məhz neft amilidir.

Lakin, necə deyərlər, hər kəs öz niyyət və məramından asılı olaraq fikir yürüdür. Azərbaycanın dövlət başçısının

neft və enerji siyasətinin milli, regional və qlobal təhlükəsizliyin təminatçısına çevrilməsini etiraf etməkdə çoxları acizlik çəkir. Bu, yeni zaman haqqında arxaik, vaxtı keçmiş düşüncə tərzinin əsiri olmağın, onu arxaik simvol və kateqoriyalarla izah etməyin parlaq sübutudur. Dəyişmək qorxusu, dəyişikliklərə müqavimət, perspektivsizlik hissi bu düşüncə tərzinin əsas əlamətləridir.

Dövlətlər öz tarixi təcrübələrində “siyasi dövlət”, “milli dövlət” mərhələlərini yaşayır. Müasir zaman növbəti – “sosial dövlət” anlayışını reallığa çevirmişdir. Avropa məkanında ən yüksək göstəriciləri əldə edən, optimal modelə və nisbətən böyük tarixi təcrübəyə malik olan sosial dövlətçilik, insanların tarixi birgəyaşayışının inteqrativ forması kimi, milli və siyasi təməllərlə yanaşı, sosial təməlləri də önə çəkmişdir. Qloballaşma dövründə sosial dövlətçilik, fəvqəlmilli qurumların, nəhəng regional təsisatların inteqrasiyası, insanlararası münasibətlərdə özünəməxsusluğu, fikir ayrılığını şərtləndirən milli və siyasi prinsiplərlə müqayisədə, sosial prinsiplərin daha universal birlik mexanizmini təmin etməsi qənaətinə söykəyir.

Sosial dövlətin ən yüksək nümunəsi tarixi “Avropa Birləşmiş Ştatları” layihəsinin gerçəkləşmiş variantı kimi, Avropa İttifaqı hesab olunur. Vahid valyuta və sair institutional mexanizmlərin birləşdirdiyi Avropa İttifaqı modeli sosial dövlətin gələcəyin dövlət modelləri sırasında öndə yer almasını şərtləndirmişdir.

Təbii ki, son beş ildə əldə edilən nəhəng uğurların böyük qismi sosial sahənin payına düşür. İndi ölkədə həyata keçirilən islahatların magistral meyli sosial yönümlülüyü ilə səciyyələnir. Onu fərqləndirən digər cəhət isə, ölkəmizdə “sosial mərkəz və əyalət” anlayışlarının ifadə etdiyi inki-

şaf baxımından asimmetrik imkanları şərtləndirən vəziyyətin aradan qaldırılmasıdır.

Bununla yanaşı, qeyri-neft sektorunun, elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafı milli prioritetlər sırasındadır. Neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna transferi, xarici sərmayələrin innovasion layihələrə cəlb olunması, iqtisadiyyatın çoxsaxəli təkamülü onun ancaq təbii sərvətlərə istinad etməsini və enerji resurslarından asılılığını aradan qaldırmaq kimi strateji vəzifəyə xidmət etmişdir və edir.

Azərbaycanın ən müasir tarixinə çevrilmiş yeni mərhələnin bioqrafiyasını, nailiyyətlərini təhlil etmək çox geniş müzakirələrin mövzusudur və zaman baxımından bu günün reallığı kimi göz önündədir. Başlanan növbəti mərhələ barədə ilkin proqnozları müəyyənləşdirmək üçün bunlar yeni yüzillikdə inkişaf sürətinin, uğur zirvəsinin nümunəsi kimi daim müqayisələrin istinad nöqtəsi, meyar göstərici statusu olacaqdır.

Düşünürəm ki, öz uğurları ilə fəxr etmək hər bir insana xas olan keyfiyyətdir. Xalqın nailiyyətlərinin bir insanın şəxsi uğurları ilə üst-üstə düşməsi isə nadir hallarda baş verir. Beş il ölkə “hər bir vətəndaşın prezidenti” ilə çiyin-çiyinə addımlamışdır. Bu milli konsolidasiya qarşısındakı beş ilin də birgə qət edilməsinin, “öz liderinin əsrlərə boylanan suveren Azərbaycan məmləkəti” adlanan fəvqəlməqsədi irəli sürməsinin rəhni olmuşdur.

Yeni zaman inkişaf meyarları sırasına “rəqabətə davamlılıq” keyfiyyətini də daxil etmişdir. Bu anlayış yeni dövrün bütöv, sistemli məzmununu əks etdirir və beynəlxalq münasibətlərin həm obyekt, həm də subyekt qarşısında mürəkkəb vəzifələr irəli sürür. Yalnız bir sahədə deyil, bütün - iqtisadi, hərbi, siyasi, mədəni, mənəvi və sair sahələrdə örnək səviyyəsini nümayiş etdirir.

Bu gün lider nə inzibati, nə də sırf siyasi kateqoriyadır. Qloballaşma dövründə bu, ilk növbədə, həmişəkindən daha çox mənəvi, milli, ideal simvoldur. Liderin malik olduğu ən böyük kapital xalqın etimadıdır, milli konsolidasiyadır.

Amerikalı politoloq-alim C.Sayminton Avropanın siyasi, dövlət xadimlərinin, ABŞ prezidentlərinin, bütövlükdə dünyada 342 liderin fəaliyyətini təhlil etmək nəticəsində belə bir yekun qənaət irəli sürmüşdür: hər bir konkret tarixi mərhələdə liderin şəxsi, intellektual, strateji potensialı yaşanılan zamanın tamamilə fərqli, əvvəlki dövrdə rast gəlinməyən, original “situation amillərin” təsirlərini duymaq, onların mənfəi nəticələrinin dəf edilməsi gedişində yeni strateji dizaynın təşəbbüskarını kimi sınaqdan çıxır, milli və beynəlxalq etiraf səviyyəsinə yüksəlir.

Liderliyin universal formulunun olmaması da bununla bağlıdır və hər bir tarixi şəraitin daha mürəkkəb mahiyyətli problemləri ortaya qoyması ilə şərtlənmişdir. Siyasi problemlər mahiyyətə ən dinamik dəyişən sahə olduğu üçün, onların qoyuluşu və həlli üsulları daha sürətlə dəyişir. Bu da liderdən sınıanılmış xəttin tamamilə yeni mövqe, tələb və qüvvələr nisbəti müstəvisində tətbiqi üçün, sözün əsl mənasında, siyasi yaradıcılıq, novatorluq fəhmi kimi keyfiyyətlər tələb edir. Buna malik olmayan siyasi rəhbərlər milli və qlobal miqyasda sabitliyin deyil, gərginliyin yaranmasının səbəbkarına çevrilir, bəşəriyyəti bəlli olmayan təhlükəli proseslərə düçar edirlər.

Situation amillərə siyasi məharət və mədəniyyət, şəxsiyyəti hakimiyyət zirvəsinə ucaldan məziyyətlərin, - milli maraqlara söykənən strategiyadan çıxış etmək, siyasi “oyun qaydalarının” sivil hüdudlarını gözləmək, legitimlik və sair, - geniş spektri daxildir. Milli tarixi şəraitin nə-

zarət altına alınması, dövlətçilik mənafeyinə tabe edilməsi hər bir dövrdə özünəməxsus parametrlərlə ölçülür.

2008-ci ilin prezident seçkilərinin nəticəsi müstəqil Azərbaycanın tarixində yeni dövrün başlanmasının göstəricisidir desək, səhv etmərik. Əldə etdiyimiz nailiyyətlər bizə gələcək inkişaf perspektivlərini, yeni siyasi məkanı və mədəniyyəti, siyasi və iqtisadi strukturu təkmilləşdirməyi, cəmiyyətimizin növbəti illər üçün inkişaf istiqamətlərinin əsas cizgilərini nəzərdən keçirməyə, vətəndaşların azad və firavan ölkədə, ədalətli cəmiyyətdə yaşayacaqlarına inamının artmasına imkan verir.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətini və hər birimizi maraqlandıran əsas sual demokratik cəmiyyətdə yaşayıb-yaşamayacağımız deyildir. Artıq demokratiya inkişaf xəttimizin əsas mahiyyəti və başlıca elementidir. Ölkəmizin hər bir düşüncəli vətəndaşı üçün əsas sual Azərbaycan demokratiyasının hansı istiqamətdə inkişaf edəcəyi perspektivləridir. Bu sual müasirliyi, dünyəviliyi, inkişafı prioritet elan etmiş Azərbaycan dövləti üçün mühüm məsələlərdən biridir. Milli demokratik model əsas olaraq, cəmiyyətimizdə milli mentaliteti və özünəməxsusluğu, özünüdərkini yeni səviyyəsini, tarixən çətinliklər və qurbanlar hesabına əldə etdiyimiz qələbələrin rəmzi kimi formalaşacaqdır. Tam aydın məsələdir ki, demokratik inkişaf xəttini vətəndaşlarımıza başqaları, özgələri deyil, bizlər, cəmiyyətimiz, hər birimiz aşılayacağıq. Çünki hər bir inkişaf modeli, ilk növbədə, milli xüsusiyyətləri tam şəkildə özündə əks etdirməyi bacarmalıdır və yalnız bu halda onun uğuru gözləniləndir.

Növbəti illər ərzində formalaşacaq demokratik təsisatlar cəmiyyətimizin bütün sosial təbəqələrində tədricən özünəməxsus yer tutacaqdır. Bundan sonra da təkamül yolu ilə

demokratik dövlətin səmərəsi daim artacaq, sosial və siyasi funksiyalar vətəndaşlara və onların birgə təşkilatlarına daha çox həvalə olunacaq, onlar özünüidarəyə fəal surətdə cəlb ediləcəkdir. Bu, pragmatik düşüncə tərzinin təzahürü, ölkəmizin demokratik konsolidasiyaya doğru atacağı mühüm addımların bariz nümunəsi olacaqdır.

Eyni zamanda, cəmiyyətimizin demokratik inkişafı naminə siyasi partiyaların fəaliyyətinə yenidən baxılması zəruri və vacib amillərdən birinə çevrilir. Reallıq ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə Azərbaycanda siyasi partiyaların yeni dövrə qədəm qoyması mütləqdır. İlk növbədə, bu, partiyaların regenerasiyasına, onların fəaliyyətinin və ideoloji xətlərinin cəmiyyətə yenidən təqdim olunmasına imkan verəcəkdir. Artıq cəmiyyətimizin inkişafı siyasi məkanda çoxsaylı xırda, cılız partiyaların süni mövcudluğunu qəbul etmir və konstruktiv, özünəməxsus ideologiyası olan bir neçə siyasi partiyanın fəaliyyətini zərurətə çevirir. Bu isə, öz növbəsində, yeni siyasi mədəniyyətin formalaşmasına bir töhfədir. İkincisi, artıq yeni dövr partiyaların ideoloji xəttinin - sağ, sol və mərkəz meyillərinin Azərbaycan cəmiyyətinə gətirilməsini önə çəkir. İdeoloji xətlərin müəyyənləşdirilməsi cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və sosial inkişaf səmtlərini formalaşdıran amillərdir. Üçüncüsü, bu gün siyasi partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi məsələsi nəinki Azərbaycan, hətta Qərbin bir çox demokratik ölkələri üçün aktualıq kəsb etməyə başlayıbdır. Ümumiyyətlə, bu məsələ ətrafında Avropa təşkilatları ümumavropa konsepsiyasını hazırlamağa, ən azı isə, onun əsas ümumi müddələrinin konturlarını çəkməyə səy göstərirlər. Həqiqət isə ondan ibarətdir ki, bu ümumi müddəalar arasında hər bir dövlətə, onun milli-mənəvi dəyərlərinə, siyasi sisteminə, tarixinə və sair xas olan xüsusiyyətlər bey-

nəlxalq təcrübənin nə qədər zəngin və müxtəlif olduğunu bürüzə verir. Geniş yayılmış təcrübə ondan ibarətdir ki, dövlət maliyyəsi parlamentdə təmsil olunan bütün partiyaları əhatə etməlidir. Qardaş Türkiyə Cümhuriyyətində siyasi partiyaların Böyük Millət Məclisində təmsil olunması əsas meyar hesab edilir. Bununla belə, müxtəlif siyasi qüvvələr arasında bərabər şanslılığı təmin etmək üçün, bu meyar elektoratın mühüm hissəsini təmsil edən və seçkilərdə iştirak edən partiyalara da şamil olunur. Fransa Respublikasında dövlət yardımı sonuncu parlament seçkilərinin birinci turunda qazanılmış səsrlərlə mütənasiblik təşkil edir. Əsas şərt, ən azı, 50 seçki dairəsində səsrlərin 1 faizini qazanmış namizədləri təqdim etməkdir. Bu mərhələni keçən və parlamentdə təmsil olunan partiyalar isə deputatların sayına uyğun olaraq, dövlət yardımından bəhrələnilər. Bu misallardan görüldüyü kimi, beynəlxalq təcrübədə müxtəlif metodlar mövcuddur. Bütün bunlar siyasi partiyaların xarici dövlətlərin müxtəlif qurumları tərəfindən maliyyələşdirilməsinin qarşısını almalıdır, çünki “pul verən, musiqini də sifariş edir”.

Bir də ki, keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində qəbul edilmiş “Siyasi partiyalar haqqında” qanun Azərbaycanın bugünkü reallığına cavab vermədiyindən, demokratik inkişafımıza müəyyən çətinliklər yaradır.

Əsas amal Azərbaycanı inkişaf etmiş, rəqabətədavamlı, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olduğu, demokratik təsisatların azad fəaliyyət göstərdiyi müasir məkana çevirməkdir.

Beləliklə, beş il ərzində nail olduğumuz qələbələrin, Azərbaycanın beynəlxalq uğurlarının, “regionda və dünyada dinamik inkişaf edən ölkə” imicinin nə qədər çətin situa-

sion amillərin çulğaşdığı məqamda əldə olunması yeni zamanın lideri obrazını gözümüz önündə canlandırır. Ətrafdakı ölkələrin fasiləsiz gərginlik ocağına, bölgədə sabitlik üçün təhlükə mənbəyinə çevrildiyi çətin şəraitdə Azərbaycan qlobal təhlükəsizliyin yeni modelini dünyaya təqdim edir. Yaradılan əmin-amanlıq xalqın milli enerjisinin, qüvvə və potensialının yeni qələbələr üçün səfərbər edilməsinə imkan verir. Ən böyük nailiyyət isə, zamanın “sürət” parametrinin nəzarətə alınması, onun Azərbaycanın inkişafına uyğunlaşdırılması, bunun məntiqi nəticəsi olaraq, qısa müddətdə nəhəng uğurların əldə edilməsi kimi möcüzənin gerçəkliyə çevrilməsidir.

Tam məsuliyyətlə, əminliklə demək olar ki, çox qısa zamanda möhtəşəm nailiyyətlər əldə etməyin simvolu olan sürətli inkişaf modellərini - XX əsrin “Cənubi Asiya”, “Yaponiya” möcüzələrini tanıyan dünya bu gün, XXI yüzilliyin “Azərbaycan möcüzəsinin”, “keyfiyyət inqilabının” yaranması ərəfəsindədir. Azərbaycan xalqı qarşıdakı mərhələdə bunun qlobal miqyasda etirafının şahidi olacaqdır.

Zaman haqqında düşünərkən və elitanı transformasiya edərkən: Varislik və innovasiyalılıq

“Yeni sivilizasiya gündəlik həyatımıza daxil olanda biz özümüzdən soruşuruq: bəlkə, biz də köhnəlmişik? Bizim nə qədər adətlərimiz, dəyərlərimiz, müəyyən olunmuş qaydalarımız və baxışlarımız şübhə altına alınır, ona görə də təəccüblü deyil ki, bəzən biz özümüzü keçmiş dövrün adamları, İkinci dalğa sivilizasiyasının qalıqları kimi hiss edirik. Lakin əgər bunların bəziləri həqiqətən anaxronizmdirsə, onda bizim aramızda gələcəyin insanları - belə demək mümkündürsə, gələcək Üçüncü dalğa sivilizasiyasının gözlənilən vətəndaşları varmı? Bizi əhatə edən tənəzzül və dezintegrasiyanın arxasında gələcəyin şəxsiyyətinin meydana çıxmaqda olan konturlarını, necə deyərlər, “yeni insanın” zühur etməsini görmək olarmı?”

E.Toffler. “Üçüncü dalğa”.

Əminəm ki, ölkənin dinamik inkişafı şəraitində tərəqqinin perspektivlərini necə təsəvvür etməyimiz barədə mülahizələrimizi bölüşmək, bu mülahizələri qərarların qəbul edilməsinə və onların həyata keçirilməsinə görə cavabdeh olanlarla əlaqələndirmək zəruridir. Qarşıdakı işlərin uğuru və həyata keçirilən dövlət siyasətinin səmərəliliyi çox vaxt bu və ya digər taleyüklü qərarları kimin və necə reallaşdıracağından asılı olur. Ona görə də açıq danışmaq və hər birimizin bütün bu yolda öz həyat prinsiplərimizə möhkəm inanması lazımdır. Bu prinsiplərin mahiyyəti isə yalnız Vətənə ləyaqətlə xidmət etməkdən ibarətdir.

Yeni dövrün postulatları

Mənim doğulub boya-başa çatdığım ölkə bu gün çox dəyişmişdir. Sovet imperiyasının süqut etdiyini bildirən Belovejsk sazişinin imzalanması ilə bu dünyanın nisbətən qısa bir müddətə solğunlaşmış birqütblü şəkil aldığı vaxtdan 17 ildən bir qədər çox keçmişdir. Təbii ki, bu sazişdən əvvəl vaxtilə vahid dövlət olmuş ölkənin parçalanmağa başlamasını göstərən başqa proseslər də getmişdir. Yeltsin, Kravçuk və Şuşkeviç həmin sazişi imzalayanda sovetlər ölkəsinin ümumən yalnız adı qalmışdı, çünki endogen siyasi proseslər onun təməlini çoxdan dağıtmağa başlamış və nəticə etibarilə total parçalanma və iqtisadi durğunluq vəziyyətinə gətirib çıxarmışdı. Etnosiyasi münaqişələr keçmiş dövləti didib-dağıdırdı, bir vaxtlar “qardaş xalqlar” deyilən millətlər yeni ərazilər naminə bir-biri ilə döyüşməyə hazır idilər və bununla da tarixə və müasir bəşəriyyətə yenidən xatırlatmaq istəyirdilər ki, fərdin mahiyyəti demək olar ki, dəyişməz qalır.

Azərbaycan Belovejsk sazişinə 1991-ci il dekabrın 21-də qoşulmuşdur. Biz müstəqilliyimizi hələ oktyabrın 18-də elan etdiyimizə baxmayaraq, qeyri-adi dərəcədə günəşli olan həmin dekabr günündə mən azadlıq havası ilə nəfəs aldım, sanki zamanı dayandırmaq ümidi ilə qarşıdakı möhtəşəm dəyişikliklər barədə fikrə daldım. Hələ üç il əvvəl, 1988-ci ilin may ayında Dağlıq Qarabağda baş verən hadisələrlə əlaqədar Moskvanın ədalətsiz siyasətinə cavab olaraq kütləvi xalq çıxışlarının başlandığı Azadlıq meydanını xatırladım. Respublika Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi kimi etirazçı özləklərin təşkilatçıları ilə keçirdiyim görüşlər, onların öz yığıncaqlarında qaldırdıqları məsələləri müzakirə etməyimiz gözlərim önündə canlandı. Bəlkə də çoxları bunları bilmir və bu sətirilər onlara bir növ kəşf kimi görünəcək, lakin həmin kütləvi çıxışların təşkili və keçirilməsinə özləri kölgədə qalmağa çalışaraq, məhz Azərbaycan Kommunist Partiyası MK-nın bəzi büro üzvləri kifayət qədər mənəvi dəstək göstərirdi. İkili mövqe vəziyyəti ondan irəli gəlirdi ki, Sovet İttifaqı və onun repressiya aparatı hələ mövcud idi. Lakin Mərkəzin düşmənçilik siyasətinin başa düşülməsi bizlərdə - Dağlıq Qarabağdakı separatçılıq əhval-ruhiyyəsinə şirnikləndirən Qorbaçov siyasətinin nə kimi təhlükəyə səbəb ola biləcəyini dərk edən insanlarda Azərbaycanın taleyi barədə təşviş doğurmaya bilməzdi.

Cəmiyyətdə o dövrün siyasi elitasının necə formalaşması və onu kimlərin təmsil etməsi barədə düzgün təsəvvür yarandırılmalıdır. Axı, sirr deyil ki, ölkənin rəhbər orqanlarında işləyənlər arasında həmin tələyüklü vaxtda Mərkəzə qulluq göstərməkdə davam edən və bununla da öz xalqının iradəsinə, onun ərazi bütövlüyünü qorumaq və tarixi ədaləti bərpa etmək cəhdlərinə qarşı çıxanlar da vardı.

Xoşbəxtlikdən, millətin həqiqi maraqlarına yabançı olan həmin insanlar bu gün Azərbaycanda yoxdur.

Yəqin ki, indi Sovet İttifaqının nə olması barədə danışmağa dəyməz, çünki əvvəl necə yaşamağımıza və müstəqillik əldə etdikdən sonra nələr qazandığımıza tarix birmənalı qiymətini vermişdir. Müstəqilliyə və azadlığa can atmaq bəşəriyyət üçün həmişə dünyanın mahiyyətini dərk etməyin yüksək və müqəddəs məqamı olmuşdur. Daim başqa dövlətlərin əsarəti altında və ya onlardan asılı vəziyyətdə yaşamağa razılaşan cəmiyyətləri təsəvvür etmək çətindir. Azadlıq və müstəqillik gec-tez millətlərin inkişafının təsirli amillərinə çevrilmiş, onlar buna doğru getmişlər. Lakin hər bir halda millətləri azadlığa və həqiqi müstəqilliyə ümumi kütlə arasında öz zəkası, istedadı və xarizması ilə fərqlənən insanlar qovuşdurmuşlar. J.J.Russonun təbirincə desək, siyasi Orqanizm məhz insanların bu kateqoriyası sayəsində salamat qala və öz vətəndaşları naminə inkişaf edə bilir.

Azərbaycanın müasir inkişafını müəyyən edən bir sıra məsələlərdə Azərbaycan cəmiyyətinin total transformasiyası nəzərə alınmaqla vaxtında təshihlər və dəyişikliklər edilməsinə ehtiyac var. Tamamilə aydındır ki, postmodern postsovet məkanındakı keçid cəmiyyətlərinin qapılarını getdikcə intensiv şəkildə döyür və bizim adət etdiyimiz davranış normalarını və stereotipləri tədricən dəyişir. Bu da tamamilə qanunauyğundur ki, həmin dəyişikliklər dövlətin və cəmiyyətin inkişafı prosesində müdafiə və amortizasiya xarakterli ovqat doğura bilər və doğuracaqdır. Bu, Tofflerin dalğalarının dəyişməsinin qarşılıqlı təsiri amilidir, bir dalğa digərinə transformasiya edir, yaxud ənənəvi cəmiyyətlər “Üçüncü dalğa”nın özü ilə gətirdiyi dəyişikliklərə məruz qalır.

Azərbaycan cəmiyyətinin mərhələli transformasiyasının baş verdiyi yeni dövr solumun inkişafının eyni dərəcədə yeni gündəliyinin müəyyən edilməsi üçün zəmin yaradır. Bu, xeyli dərəcədə dəyərləri milli solumədəni məkan tərəfindən gizli şəkildə qəbul edilən postindustrial dünyanın tərkib hissəsinə çevrilmək cəhdi ilə şərtlənmişdir. Eyni zamanda, unutmaz ki, Azərbaycan üçün indiki dövr keçid dövrüdür: biz “adət etdiyimiz” totalitar kommunist rejimindən çətinliklə ayrıldıq, yeni ənənələri qəbul etməkdən daha çox onları yaratmağa başladığımız, cəmiyyət demokratik dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoydu. İndiki mərhələdə qarşımızda duran vəzifə Azərbaycan dövlətçiliyinin perspektivli və səmərəli inkişafını, ayrılıqda götürülmüş hər bir şəxsiyyətin intellektual inkişafını və mənəvi-əxlaqi təşəkkülünü təcəssüm etdirəcək yeni dəyər oriyentirlərini təkamül yolu ilə irəlilətməkdən ibarətdir. Yeni davranış normalarına və standartlarına mərhələlər üzrə keçidlə şərtlənən bu dövrün sabit olmamasına baxmayaraq, demokratik cəmiyyət və hüquqi dövlət ideyası bizim vətəndaşların təfəkküründə və şüurunda tədricən transformasiya edir və adaptasiya olunur, onlar bunu daha yaxşı dərk edirlər. Hərçənd, hələlik bu proses əhəlinin ən savadlı, buna hazırlıqlı olan təbəqələri arasında daha şüurlu şəkildə baş verir.

Şübhə yoxdur ki, cəmiyyət sosial və siyasi azadlıqların reallaşdırılmasına xeyli məhdudiyyətlər qoyan əvvəlki normaları artıq qəbul etmir. Müasir Azərbaycan cəmiyyətində demokratiya təkcə inkişafın ən mühüm oriyentiri kimi deyil, həm də şəxsiyyətin azadlığı, sabitlik və perspektivli, dinamik transformasiya amili kimi qəbul olunur. Bizim hər birimiz dövlətin iqtisadi tərəqqi imkanlarını cəmiyyətin demokratik inkişafı ilə əlaqələndiririk, çünki hər bir vətəndaşın maddi və maliyyə firavanlığı de-

mokratik transformasiyanın sürəti ilə sıx bağlıdır. Başqa sözlə desək, bu mühakiməni bir qədər bəsitləşdirsək, mədə boş olanda şüurun azadlığından, təfəkkürün rəsionallığından danışmaq çətin olacaqdır. Ona görə də demokratik inkişafın iqtisadi tərəqqi ilə sıx bağlı olmasından danışarkən biz bunu əsas götürürük ki, azad vətəndaş ilk növbədə maddi və maliyyə baxımından azaddır, bu da ona siyasi azadlıq verir. Vəzifəsi inkişaf strategiyasını və dövlətin gələcəyini müəyyən etməkdən ibarət olan “seçilmişlər zümresi”nin formalaşmasında yalnız hər cəhətdən azad vətəndaş mühüm, həlledici amil ola bilər. İnnovasiya təfəkkürünə malik olan istedadlı insanlar yalnız azad və müstəqil cəmiyyətdə mütərəqqi ideyalar verməyə, inkişafın strategiyasını yaratmağa, cəmiyyətin mənafeələrini dövlətin mənafeələri ilə əlaqələndirməyə qadirdirlər.

Mənim seçilmişlər zümresi adlandırdığım insanlar elmdə bəzən mübahisələrə, diskussiyalara, müzakirələrə səbəb olan, bəzən də bu və ya digər ideoloji konsept tərəfindən qəbul edilmədiyinə görə, ümumiyyətlə, təkzib olunan başqa bir məfhumla adlanır. Hərçənd, məhz “elita”nın səviyyəsi, onun keyfiyyət göstəriciləri cəmiyyətin vəziyyətinin ən mühüm göstəricilərindən biri, dövlətin inkişaf dinamikasının əlamətidir.

Cəmiyyət zəif strukturlaşdırıldıqda və müəyyən maraqları, davamlı siyasəti və ideoloji oriyentasiyası olan sosial təbəqələrin dəqiq bölgüsü olmadıqda elit qrupların hərəkətləri ictimai inkişafın istiqamətini indi həmişəkindən daha artıq dərəcədə müəyyənləşdirir. Bəri başdan demək istəyirəm ki, mən bu kontekstdə “elita” dedikdə, ölkənin bütün hakim qruplarını, dövlət qərarları qəbul edən və onlara görə xalqın qarşısında şəxsi vətəndaş məsuliyyəti daşıyan insanları, habelə dövlət qulluqçuları olmayan, la-

kin öz hərəkətləri ilə ölkədəki sosial-siyasi, iqtisadi, mədəni və başqa proseslərə bu və ya digər şəkildə təsir göstərən insanları nəzərdə tuturam. Elita cəmiyyətin o hissəsidir ki, dövlətin inkişaf yolları və mexanizmlərinin aşkar edilməsində ona həlledici yer ayrılır. Dünya tarixində seqmentar və ya asefal (“başsız”) cəmiyyətlər olması faktları məlumdur, ancaq hər halda, mənim bildiyimə görə, hətta həmin cəmiyyətlərdə böyük ailə, nəsil və ya tayfa mövcud olduqda da, elə qruplar vardı ki, orada bəzi fərdlərin mövqeyi və onların cinsi, yaşı və ailə vəziyyəti ilə müəyyən olunan nüfuzu həmin fərdlərin ictimai əhəmiyyətini və üstünlüyünü formalaşdırırdı. Tarixi baxımdan məhz həmin qruplar demokratiyanı inkişaf etdirməyə başlamışlar. Yeri gəlmişkən, Yunanistanın antik şəhərlərində demokratiya bəzilərinin təsvir etməyə çalışdıqları kimi, aşağıdan yuxarıya deyil, yuxarıdan aşağıya doğru yayılırdı. Antik Yunanistanın siyasi ideyası olan demokratiya heç vaxt o mənada başa düşülməmişdi ki, qullara hüquqlar vermək olar, çünki yalnız azad vətəndaşlar “xalq” hesab edilirdi.

Müasir Azərbaycanın xüsusiyyəti ondadır ki, milli tarixin dramatik məqamlarını xeyli dərəcədə elitaların (hakim qrupların) və ya onların opponentlərinin (əks-elitaların) maraqları və hərəkətləri müəyyən etmişdir. Demək lazımdır ki, hazırda ölkənin intensiv siyasi və iqtisadi inkişafı şəraitində bu prosesdə elitanın rolu və yeri məsələsi bizim tədqiqatçıların deyil, getdikcə daha çox bəzi kütləvi informasiya vasitələrinin diqqətini cəlb edir. Onlar isə, təəssüf ki, hələ də cəmiyyətin konsolidasiyasına kömək edən amillə çevrilməmişdir, məhdud qrup mövqelərindən və ya konyunktur mövqelərdən çıxış edirlər. Ona görə də əminəm ki, elita haqqında danışmazdan əvvəl, “elita” anlayışının özünə müraciət etməyə dəyər, çünki bu, aşağıda bəhs

edəcəyimiz məsələnin mahiyyətini daha geniş şəkildə anlamağa kömək edəcəkdir. Üstəlik, əminəm ki, elitarizmin bəzi nəzəri əsaslarına toxunmaqla milli elitarizm məsələləri ətrafında elmi, intellektual müzakirələr üçün bazis yarada bilərik, bu isə Azərbaycan cəmiyyətinin müasir inkişafı problemlərinin öyrənilməsində mühüm cəhətdir.

Sosial-fəlsəfi, sosioloji və politoloji konsepsiyalara görə, elita dövlətin mədəni və sosial-iqtisadi siyasətini işləyib hazırlayan və həyata keçirən üstün ictimai qruplardır. Elita istənilən tipli solumun fəaliyyəti üçün zəruri və həyati əhəmiyyətli struktur elementidir. 1823-cü ildə buraxılmış Oksford lüğətində “elita” termini yüksək əyanlar, “seçmə” insanlar kateqoriyalarının tərifini kimi işlədilmişdir. Elitanın klassik və müasir nəzəriyyələrinin ideya sələfləri Platon, T.Karleyl, F.Nitsşe, italyan mütəfəkkiri Valfredo Pareto (1848 - 1923), italyan sosioloqu Qaetano Moski (1858 - 1941), alman politoloqu Robert Mixels (1876 - 1936) və başqaları olmuşdur. Onlar cəmiyyəti idarə edən təbəqənin siyasi prosesdə xüsusi rolu ilə bağlı məsələləri ayırmağa və sistemləşdirməyə cəhd göstərmiş, bu təbəqəni məxsusi tədqiqat obyektinə çevirmişdilər.

Ötən əsrin 80-ci illərində sovet elmində elitanın tədqiqinə müraciət edilməsi cəmiyyətin sosial strukturunun yeni konsepsiyasının bərqərar olması, formasiya prinsipindən, tarixin marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə xas olan təhlilindən imtina edilməsi ilə müşayiət olunurdu. Məlum olduğu kimi, marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə görə, cəmiyyətin inkişafının hər bir pilləsi, hər bir formasiya müvafiq istehsal üsulu və onun şərtləndirdiyi istehsal münasibətləri ilə səciyyələnir, tarixin əsas hərəkətverici qüvvəsi isə sinfi mübarizədir. Sınıf mübarizədən fərqli olaraq, elitalar nəzəriyyəsi elitanın özünün daxilindəki dəyişikliklə-

ri, habelə cəmiyyətin elitaya və kütləyə bölünməsinə siyasi və sosial dəyişikliklərin əsas səbəblərinə aid edir.

Digər keçmiş sovet respublikalarında və sosialist ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da elita nəzəriyyəsi vaxtilə nəinki qəbul edilmirdi, hətta kifayət qədər araşdırılmamışdı. Bunun da səbəbi sovet dövründə ciddi partiya senzurasının olması, sonralar isə milli ictimaiyyətşünaslıqdakı çalışmazlıqlar idi. Sırr deyil ki, ölkəmizdə humanitar elm bəzən dünya məkanında hərtərəfli tədqiq edilən elmi problemlərin öyrənilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə geri qalır. Ona görə də tez-tez təəccüblənirsən ki, bəzi “elm xadimləri” çoxdan cavab verilmiş problemləri yalnız indi “tədqiq etməyə” başlayırlar. Özümüzü aldatmağa dəyməz, milli fəlsəfə məktəbinin potensialı çox zəifləmişdir və təəssüf ki, indi biz ictimaiyyətşünaslıq elmlərinin yeni parlaq nümayəndələrini görmürük. Bu gün alimlərin yeni nəslinin formalaşmasından, o cümlədən gələcəkdə ümumən milli elmi inkişaf etdirməli olan gənc tədqiqatçıların yetişməsi üçün şərait yaradılmasından söhbət gedir. Keçid dövrünün bütün çatışmazlıqları tədqiqat mövzularının cılızlaşmasına, Azərbaycanın müasir inkişafının aktual problemlərinə həsr edilmiş keyfiyyətli monoqrafik tədqiqatların olmamasına gətirib çıxarmışdır. Təəssüf ki, biz hələ milli politologiya və sosiologiya məktəbinin yaradılmasının kənarına da çatmamışıq, hələ sovet dövründə mövcud olan fəlsəfə məktəbi isə indi, müstəqillik və sosiomədəni transformasiyalar sahəsində fəlsəfi tədqiqatların qlobal şəkildə intensivləşməsi dövründə çətin günlər yaşayır. Belə vəziyyətdə elitalar nəzəriyyəsinin milli kontekstdə araşdırmalarının nə üçün bizim elmi mərkəzlərin maraq dairəsindən kənar qalması tamamilə aydındır. Hərçənd, milli elita-

nın inkişafı aspektlərinə tətbiqən nəzəriyyənin hərtərəfli öyrənilməsi heç də mənasız məsələ deyildir. Hesab edirəm ki, Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutu ölkənin inkişafının aktual problemlərinin araşdırılmasına, Azərbaycanda siyasi təsisatların indiki vəziyyətinin, habelə ölkənin modernləşməsinin uzunmüddətli planları kontekstində demokratiyanın milli (Azərbaycan) modelinin tədqiqinə rəhbərlik etməlidir. Qarşıdakı sosial və siyasi dəyişiklikləri nəzəri baxımdan müvafiq şəkildə əsaslandırmadan, həyata keçirilən tədbirlərin elmi zəmininin varlığından danışmaq çətin olacaqdır.

Son illərdə biz tez-tez azərbaycançılıq ideologiyası barədə danışır, ona müraciət edirik. Belə hesab edirik ki, o, yeni şəxsiyyətin formalaşmasının əsaslarından biridir. Lakin biz bu anlayışın mahiyyəti və onun tərkib hissələri ilə əlaqədar fundamental elmi araşdırmaları görmürük, indiyə qədər onun strukturu elmi səviyyədə müəyyənləşdirilməmişdir. Bizim ideoloji korpus, təhsil müəssisələrinin müəllimləri ümumən bu ideoloji konsepti dolaşmış təsəvvür edir və buna müvafiq olaraq, onu özlərinin elmi-praktik araşdırmaları sahəsinə daxil etmirlər. Milli Elmlər Akademiyası bu boşluğu doldurmağa və onun işlənməsini mühüm dövləti vəzifə kimi müəyyənləşdirməyə, əlaqədar elmi institutları və ali məktəblərin müvafiq kafedralarını bu işə cəlb etməyə sadəcə borcludur.

Bir sıra milli elmi tədqiqat institutlarında hələ də qalmaqda olan kiflənməmiş, köhnəlmiş, bəsit norma və standartlardan uzaqlaşmaq və Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafının real problemləri və amilləri üzərində ciddi düşünmək lazımdır. Tədqiqatçılar mühitinin cavanlaşdırılması, aktual sosial, siyasi, iqtisadi və tarixi məsələlərin müəyyən edil-

məsi, xarici mərkəzlərlə birgə elmi layihələrin və proqramların həyata keçirilməsi, gənclərin elmə marağının artmasının stimullaşdırılması qarşıdakı illərdə milli elmin inkişafına dair proqramın işlənilib hazırlanmasında prioritet məsələlərə çevrilməlidir.

Klassik nəzəriyyənin milli reallıqlar prizmasından dərk edilməsi

Müasir Azərbaycanın dövlətçiliyin inkişafının yeni fazasına daxil olduğunu nəzərə alsaq, heç bir riskə yol vermədən, elitaların ehtiyatlı transformasiyası barədə düşünmək vaxtı çatmışdır. İndi bu, zamanın tələbi, ölkənin dinamik inkişafından doğan zərurətdir. Biz inkişafın elə bir mərhələsindəyik ki, yeni vətəndaş obrazı, onun davranış normaları və stereotipləri əsasən Qərbi sivilizasiyasının, daha dəqiq desək, postindustrial sivilizasiyanın təsiri altında formalaşır. Postmodernin bizim bütün varlığımızı və sosial gerçəkliyi bürüməsinin şahidləri oluruq. Təbii ki, bu proses heç də həmişə təkamül yolu ilə baş vermir və bəzən elə təsəvvür yaranır ki, o, qeyri-təbii xarakter daşıyır. E.Toffler yazır: “Sosial dəyişikliklər amili kimi texnikanın sürətlə inkişaf etməsi dünyagörüşü məsələlərinin mürəkkəb spektrini aktuallaşdırır”¹.

Baxışların dəyişməsi, yeni dəyər oriyentirlərinin yaranması bizim “qərbləşmə” adlandırdığımız, digərlərinin isə ənənəvi cəmiyyətlərə universal dəyərlər gətirilməsi adlandırdığı prosesə kömək edir. Bəziləri Qərbi dəyərlərinin təsirini məhvədicə, digərləri müsbət amil hesab edir. Hər-

¹ Э.Тэффлер. Третья волна, М., 1999, стр.9.

çənd, bu yaxınlarda bir kitabda oxuduğum fikirlə razılaşmamaq çətindir: mənəvi başlanğıclar olan dinləri dünyaya məhz Şərq, makiavellizm kimi nəzəriyyələri və faşizm kimi ideyaları isə Qərb təklif etmişdir. Görünür, bu, onunla əlaqədardır ki, günəş Şərqdən çıxır və Qərbdə batır. Artıq hiss edirəm ki, bəzi oxucular necə də mübahisə etmək istəyirlər, yəni indi bizim çox fəal surətdə və canfəşanlıqla irəlilətdiyimiz demokratiyanı bəşəriyyə-tə təqdim edən məhz Qərb dünyası olmuşdur. Lakin xalq hakimiyyəti Yer planetində yaşayan bütün insanların can atdığı dəyər deyilmi? Məgər bu gün dünya nizamının sabitliyini pozan amil demokratiya, daha doğrusu, onun şəkli dəyişmiş forması olan geodemokratiya deyilmi? Burada tamamilə haqlı olaraq belə bir sual doğur ki, biz demokratiyanı necə görür və necə qəbul edirik, demokratiya bir tərəfin baxışları əsasında və müəyyən məsələləri həll etmək məqsədi ilə yaradılmış yalnız stereotiplər yığınınına çevrilməyibmi?

Bu baxımdan, çox güman ki, yaxın aylarda milli siyasi məkanda ən çox müzakirə ediləcək və təbii ki, əks-elita və bəzi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyən reaksiya doğuracaq bir məsələyə toxunmaq istərdim. Gəlin səmimi olaraq, axı hər birimiz başa düşürük ki, müəyyən beynəlxalq tərəflər bu və digər məkanın daxili, suveren inkişafı ilə əlaqədar hansısa dəyişiklikləri, adətən, necə qəbul edir.

Azərbaycanın müasir inkişafı simmetrik islahatların dinamikasını müəyyənləşdirməyi tələb edir, başqa sözlə, bu, elə Prezident İlham Əliyevin siyasi və iqtisadi dəyişikliklərin paralel surətdə həyata keçirilməsinin vacibliyi barədə dəfələrlə vurğuladığı fikirdir. Deməli, hər bir sahədə islahatlar bir-birini tamamlamalı, dövlətin və cəmiyyətin gələcək inkişafına şərait yaratmalı, bu prosesə yeni təkan

verməlidir. İslahatlar Azərbaycan sosisiumunun ümumi transformasiyası üçün stimol olmalıdır. Qlobal proseslərin getdiyi, bütünlükdə dövlətə, sosisiuma və fərdə münasibətin dəyişdiyi dövrdə bu məsələ daha da aktuallaşır.

Bu gün, sərhadlərin və milli suverenliyin şərti anlayışlara çevrildiyi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının intensiv təsiri altında milli özgünlük məsələlərinin dəyişdiyi, sosisiomədəni amillərin sənəgiməyən münaqişəsi və milli identiklik aspektlərinin itirilməsi ilə əlaqədar fərdin getdikcə kosmopolitləşdiyi, təhlükəsizlik və dini fundamentalizm məsələlərinin yeni dünya nizamını formalaşdırdığı bir vaxtda keçdiyimiz yola bir daha nəzər salmalı və bizim siyasi və sosial gerçəkliyin XXI əsrin çağırış və təhdidlərinə cavab verə bilməsi barədə düşünməliyik. Biz onu da başa düşməliyik ki, indən belə qəbul olunan qərarlar yalnız gələcək dinamik iqtisadi və demokratik inkişafımıza kömək etməlidir. Ona görə də bizim əsas oriyentirlərimiz azad vətəndaş, təhlükəsiz və etibarlı məkan, intensiv inkişaf edən iqtisadi və siyasi təsisatlardır. Müstəqil Azərbaycanı hər bir fərdin ona verilmiş hüquq və azadlıqları bildiyi, habelə dövlətin və cəmiyyətin onun üzərinə qoyduğu məsuliyyəti dərk etdiyi müasir, açıq və demokratik məkana çevirmək istəyimiz bundan ibarətdir.

İctimai-siyasi transformasiyanın hər bir mərhələsi, - istər Konstitusiyaya dəyişikliklər və ya ölkə parlamentinə seçkilərin keçirilməsi sistemində dəyişikliklər olsun, istər ictimaiyyətin nümayəndələrinin şüurunda yetişmiş bir yenilik, - həmişə cəmiyyətin inkişaf sürətini əks etdirməli, dövlət sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi xəttini təcəssüm etdirməli, habelə qarşıdakı illərdə inkişafın strategiyasını müəyyənləşdirməlidir. Başqa sözlə desək, əgər hər hansı dəyişikliklər üç amilə - sabitliyin qorunub saxlanmasına, dövlətçili-

yin möhkəmlənməsinə və ümumi rifaha xidmət edirsə, onlar səmərəlidir. Bütün bunların reallaşması yalnız öz maraqlarına cavab verən qərarlar qəbul etməkdə sərbəst olan və buna haqqı çatan Azərbaycan xalqının suverenliyinin ümumi dərkinə əsaslanmalıdır. Məsələyə bu cür yanaşma bizim nəinki regional liderə çevrilməyimizə imkan verəcək, həm də sabit daxili və xarici inkişafımızı təmin edəcəkdir. Yeni dünya nizamının formalaşması şəraitində isə bu, ölkəmizin etibarlı tərəfdaş olmasını bir daha vurğulayır. Maliyyə və siyasi sahələrdə global dəyişikliklər dünya miqyasında dəyişikliklərin bir hissəsi olan demokratiyanın mahiyyəti barədə bir daha düşünməyə vadar edir. Əminəm ki, öz imkanlarımızı qiymətləndirərkən və reallıqları təhlil edərkən hər birimiz qitələrin və mədəniyyətlərin əlaqələndirici vəsiləsi olmağın son dərəcə mürəkkəb vəzifə olduğunu başa düşürük.

Bütövlükdə, Şərqlə Qərblə global dünyanın iki hissəsidir və bunların arasında körpü rolunu oynamaq son dərəcə çətin və bəlkə də səmərəsizdir. Azərbaycanın Şərqlə Qərblə arasında körpü olmasından söhbət düşəndə, mən Yan Masarikin sözlərini xatırlayıram. Yeri gəlmişkən, Madlen Olbrayt həmin sözləri görüşdə misal çəkmiş, sonradan isə öz kitabında vermişdir. Çexoslovakiyanın xarici işlər naziri Yan Masarik bir dəfə İngiltərə kralı VI Georqla söhbətdə demişdir: “Atlar körpüdən keçəndə onu tapdalayır və çox vaxt da peyinləri ilə bulayırlar”. Bir sözlə, ölkənin coğrafi mövqeyini bildirmək üçün seçilmiş bu termin o qədər də uğurlu deyildir. Coğrafi determinizm qanunu (obyektiv gerçəkliyin hadisələrinin universal qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığı) təkcə daxili və xarici siyasi amillərə deyil, həm də geoiqtisadi xarakterli proseslərə təsir göstərir. Coğrafi mövqə fərdin psixoloji və sosiomədəni xüsusiyyətlərini əvvəlcədən müəyyən etməklə, onda bu və ya

digər müsbət və yaxud mənfi xüsusiyyətlər formalaşdırır. Bu, millətin bir hissəsi olan elitaya da aiddir. Yeri gəlmişkən, fərdin formalaşmasına və xüsusiyyətlərinə tarixi və mədəni determinizm də təsir göstərir.

Mən əvvəlki əsərlərimdə yazmışdım ki, hər bir transformasiya cəmiyyəti Qərbin təsirinə məruz qalır ki, bu da öz-özünə əmələ gələn “kor-koranə qarbləşmə” doğurur, yəni milli mənlik xüsusiyyətlərinə, ənənələrə və mədəniyyətə məhəl qoyulmadan standartların qəbul edilməsinə gətirib çıxarır. Bununla əlaqədar S.Hantinqton sivilizasiyaların toqquşması barədə böyük hay-küyə səbəb olmuş əsərində yazırdı ki, bu proses ya modernləşmə və qarbləşməyə, ya qarbləşməsiz modernləşməyə doğru aparır, yaxud da nə modernləşməyə, nə də qarbləşməyə gətirib çıxarır və bu halda avtarkiyalı məkan yaranır. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, bu halda mentalitet, sosial varlığı yeni ideya və baxışların kənardan zorakı təsirdən müdafiə etməli olan bir növ qoruyucu amilə, qalaya çevrilməlidir. Xüsusən də ona görə ki, yeni olan heç də hər şey səmərəli və mütərəqqi deyildir.

Biz unutmamalıyıq ki, mentalitet zamanın məhsuludur və o, bu və ya digər cəmiyyətlərdə baş verən dəyişikliklər nəticəsində transformasiya edə bilər. Məgər deyə bilərikmi ki, keçən əsrin əvvəlindəki Azərbaycan cəmiyyətinin mentaliteti XXI əsrdə azərbaycanlının mentalitetinə uyğundur? Ümumiyyətlə, bu, çox vaxt “mentalitet” anlayışı və ictimai tərəqqi üçün tormoz rolunu oynayan bir sıra başqa anlayışlarla pərdələnərək, cəmiyyətin transformasiyasını dondurmağa cəhd göstərən təfəkkürlərin məhsulu deyilmi?

Siyasi rəhbərliyin xüsusiyyəti ondadır ki, cəmiyyət dəyişikliklərinin növbəti mərhələsinin yalnız sonunu görür,

inkişafın perspektivlərinə görə cavabdeh olan insanların keçməli olduğu və keçdiyi yolun peripetiyalarını dərhal dərk etmir. Bununla belə, dövlətin gələcəyi elə amillərin təsiri altında formalaşır ki, onlar ictimai, siyasi, iqtisadi və sosial transformasiyanın mürəkkəbliklərinə baxmayaraq, elita tərəfindən idarə edilir və tənzimlənir. Elita o şəxslər qrupudur ki, taleyin qismətindən onlara millətin aqibətinin müəyyən edilməsində tarixi rol ayrılmışdır. Lakin təcrübənin göstərdiyi kimi, məsələnin mahiyyəti ondadır ki, bəzi qruplar özlərinin həyatını milli xüsusiyyətlərin xarakterinə uyğun qurur, digərləri isə dövlətin gələcəyini öz himayədarlarının, çox vaxt xarici himayədarların imkanları hesabına formalaşdırmağa çalışırlar.

Elitarizm barədə danışarkən mən himayədarlar və onların əlaltıları məsələsini əbəs yerə vurğulamıram, çünki cəmiyyətlərdə elitalar tarixən iki yolla formalaşmışdır. Onların bir qismini daxili zərurət formalaşdırmış, digərləri isə kənardan zorakılıq və ya müdaxilə nəticəsində “peyda olmuşdur”. Təbii ki, bu elitaların hər ikisinin dövlətçiliyin təşəkkülündə həm müsbət, həm də mənfi rolu ola bilər, hərçənd, bu halda suverenlik və müstəqillik məsələləri mübahisəli anlayışlara çevrilir. Lakin mondializm, yeni dünya nizamının qurulması şəraitində biz özümüzü aldatmamalı, başa düşməliyik ki, bəzi aparıcı ölkələrin hakim elitaları millətlərin müstəqillik hüququ və onun tarixi-mədəni xüsusiyyətlərinin qorunub saxlanması barədə yalnız mücərrəd təsəvvürləri rəhbər tuturlar. Problemin mahiyyətinə varsaq, bunu başa düşmək çətin deyil ki, onlar yalnız öz xüsusi maraqlarını reallaşdırmaq üçün əlverişli xarici mühit yaratmağa çalışırlar. Bunu nəzərə alaraq başa düşmək lazımdır ki,

Azərbaycanda bəzi elit qrupların siyasi bəsirətsizliyi, naşılığı bu halda ölkəyə çox baha başa gələ bilər. Ölkə elitası yalnız milli birlik, həmrəylik, konsensus və razılıq mövqelərindən çıxış etməli, dövlətin səmərəli inkişafı üçün bazis yaratmalıdır. Siyasi, iqtisadi, intellektual və mədəni elitanın, habelə vətənpərvərliyi, Vətənə sevgini, cəmiyyətə xidmət etmək istəyini təcəssüm etdirənlərin rolu bundan ibarətdir.

Bu baxımdan mən elitarizm nəzəriyyəsinin bəzi məsələlərinə toxunmaq istərdim və hesab edirəm ki, bu, mövcud tarixi təcrübəyə əsaslanmaqla, necə deyirlər, velosipedi yenidən icad etmədən müəyyən fikirlər söyləməyə imkan verəcəkdir.

Yuxarıda artıq qeyd etmişdim ki, italyalı Vilfredo Pareto elitalar nəzəriyyəsinin banilərindən biri hesab edilir. O, elitaya cəmiyyətin öz fəaliyyətində başqalarından daha çox uğur qazanan fərdlərinin daxil olduğu sinif kimi tərif vermişdir. V.Pareto elitanın tərifinə öz yanaşmasını belə ifadə etmişdir: “Fərz edək ki, fəaliyyətin bütün sahələrində hər bir fərd öz qabiliyyətlərinin təxminən imtahanda qiymət verilən şəkildə indeksini alır... Beləliklə, biz öz fəaliyyət sahələrində ən yüksək indekslərə malik olanlar sinfini tərtib edəcək və onu elita adlandıracağıq”¹.

Pareto “...fəaliyyətin bütün sahələrində” ifadəsini tərifin əsası kimi götürməklə, elitaya universallıq və ensiklopediklik xarakteri verir, bu da öz növbəsində elitanı azsaylı sinfə, azlığa çevirir. Eyni zamanda, Paretoya görə, fərdlərin nailiyyətləri onların statusunu müəyyənləşdirir, bununla da o, fərz edir ki, sosial iyerarxiyanın əsasında həmişə fərdlərin qabiliyyətlərinin rəqabəti dayanır.

¹ P.Арон. Этапы развития социологической мысли. М., 1992, стр.451-452.

Beləliklə, elitarizmin nəzəri əsaslarını yaradanların fikrincə, əhali iki təbəqədən ibarətdir: elitaya aid olmayan aşağı təbəqə; hakim və qeyri-hakim elitadan ibarət yuxarı təbəqə. Eyni zamanda, ümumi həyat təcrübəsindən hamımızın bildiyi kimi, sosial bölgünün əsasında sərvətlərin bölgüsünün aradan qaldırılı bilməyən qeyri-bərabərliyi dayanır. Bəşəriyyət bu işdə həmişə ədalət uğrunda mübarizə aparmışdır və o, əbədi davam edəcəkdir. Hərçənd, hətta kütlələr iştirak etdiyi halda da, sərvətlərin və hakimiyyətin yenidən bölgüsü uğrunda mübarizə yalnız bir hakim azlığın digəri ilə əvəz edilməsinə gətirib çıxarır.

Marks kimi, Pareto da cəmiyyətin tarixini siniflərin mübarizəsi tarixində görürdü, lakin Marksdan fərqli olaraq o, sinfi mübarizəni istehsal vasitələri üzərində mülkiyyət məsələsi ilə bağlamırdı. Onun fikrincə, sinfi mübarizə həyat uğrunda mübarizənin yalnız bir formasıdır, “əmək ilə kapital arasında münaqişə” deyilən isə sinfi mübarizənin bir formasıdır. Deməli, “kapital”ın ləğv edilməsi “iqtisadi tənəzzüllə yanaşı, həm də sosial ağalığın və tabeliyyin formasının dəyişməsinə” gətirib çıxara bilər.

Paretoya görə, sosial strukturu və sosial dinamikanı hakim azlıq müəyyən edir. Bu, onun təhlilinin çıxış nöqtəsidir: “Azsaylı və əbədi olmayan istisnaları xatırlatmadan, biz qismən gücün köməyi ilə, qismən sayca daha çox olan, idarə edilən sinfin razılığı ilə hakimiyyətdə qalan azsaylı hakim sinfi görürük”. Pareto cəmiyyətin idarə edən elitaya və idarə olunan kütlələrə bölünməsinin labüdlüyü barədə nəticəni insanların fərdi qabiliyyətlərinin sosial həyatın bütün sahələrində təzahür edən qeyri-bərabərliyindən çıxarırdı. O, ilk növbədə siyasi, iqtisadi, hərbi, dini elitaları fərqləndirirdi.

Marksizmə görə, sinfi münaqişələr sinifsiz cəmiyyətə doğru tarixi hərəkətin əsas vasitəsidir. Deyə bilərik ki, marksizm insanların seçimini hamı üçün azadlığa, bərabərliyə və tərəqqiyə doğru labüd hərəkətin determinist təsəvvürü ilə əvəz edir. Elitarizm bu cür determinizmi və ümumən, bu cür hərəkətin mümkünlüyünü tamamilə inkar edir.

Elitaristlərə görə, cəmiyyətin siyasi dəyişməsi, ilk növbədə, elitaların transformasiyasıdır. Həqiqətən, elitanın xarakteri və tərkibi, onun siyasi oriyentasiyaları və ideoloji əqidələri siyasi sistemin mühüm tərkib hissələridir. İstənilən ölkədə baş verən dəyişikliklər, demokratiyaya keçid hökmən siyasi elitaların dəyişməsini nəzərdə tutur.

V.Pareto elitaların bir-birini fasiləsiz əvəzləməsi nəzəriyyəsinə irəli sürmüşdür və onun fikrincə, bu nəzəriyyə cəmiyyətin sosial dinamikasını izah edir. Sosial-siyasi sistem tarazlığa can atır və tarazlığını itirəndə, bir müddətdən sonra yenidən ona qaydır. Sistemin bu cür tərəddüdü və normal vəziyyətə gəlməsi prosesi sosial tsikl təşkil edir. Bu tsiklin müddəti, ilk növbədə, elitaların bir-birini əvəzləməsindən asılıdır.

Bir elitanın müntəzəm olaraq digəri ilə əvəz edilməsi elitaların hər bir tipinin müəyyən üstünlüyünün olmasının nəticəsidir. Lakin zaman keçdikcə, həmin üstünlük cəmiyyətə rəhbərlik etmək prinsiplərinə uyğun gəlmir. Buna görə də sosial və siyasi sistemin tarazlığının saxlanması elitanın daim yeniləşməsini tələb edir.

V.Paretoya görə, inqilab yalnız elitaların mübarizəsi, guya xalqın adından danışan hakim elitanın əvəz edilməsidir, lakin bu fikir məsələni bilməyənlər üçündür. Bu halda əhalinin geniş kütlələri udurur. Oktyabr inqilabı deyilən hadisəni Qərb politoloqları məhz bu cür səciyyələndirirlər.

N.A.Berdyayev yazırdı: “Çar bürokratiyasından daha güclü olan yeni sovet bürokratiyası xalq kütlələrini amansızcasına istismar edə biləcək yeni imtiyazlı sinifdir”¹. Daha əyani misal üçün milli tariximizi və Ə.Vəzirov, A.Mütəllibov, Ə.Elçibəy rejimlərini xatırlamaq kifayətdir.

Elitalar nəzəriyyəsinin digər banisi, italyan Qaetano Moski hesab edirdi ki, kiçik qruplar müvafiq qaydada təşkil olunduqda çoxluğun siyasi əqidələrinə birbaşa və ya dolaylı şəkildə təsir edə bilər və bu cür azlıq istənilən cəmiyyətin səciyyəvi xüsusiyyətidir: “Sivilizasiyaya hələ yenicə yaxınlaşmaqda olan cəmiyyətlərdən tutmuş müasir mütərəqqi və güclü cəmiyyətlərə qədər bütün cəmiyyətlərdə həmişə insanların iki sinfi yaranır - idarə edən sinif və idarə olunan sinif... İdarə edən və ya siyasi sinif dövlət idarəçiliyini təmərküzləşdirir, çünki “siyasi şüura” malik olan fərdləri birləşdirir. Azlığın hökmranlığı labüddür, çünki bu, mütəşəkkil azlığın qeyri-mütəşəkkil çoxluq üzərində hökmranlığıdır”. V.Pareto bu ideyanı belə bir fikirlə tamamlamışdır ki, həm elitaların, həm də kütlələrin davranışı iqtisadi maraqların və mənəvi normaların toqquşmasından irəli gəlir. Buna görə, habelə təbii zəifləmə (degenerasiya) səbəbindən zaman keçdikcə elitalar yeniləri ilə əvəz edilir, başqa sözlə desək, bu proses dövrü xarakter daşıyır.

Yeri gəlmişkən, Nikollo Makiavelli özünün fəlsəfi əsərlərində yazırdı: “Bəşəriyyətin bütün tarixi “şirlərə” (idarəetmənin sərt üsullarına üstünlük verən mühafizəkarlara) və “tülkülərə” (hiyləgər və birc islahatçılara) bölünən elitaların rəqabət mübarizəsidir.

Cəmiyyətin inkişafının “şirlərin” hakimiyyətinə xas olan sakit dövrləri “tülkülərin” hakimiyyətdə olduğu inqilabi

¹ Н.А.Бердяев. Историки и смысл русского коммунизма. М., 1990, стр.175.

dövrələrlə əvəz edilir. Lakin tezliklə cəmiyyət bu dəyişikliklərdən usanır və “şirlər” yenidən hakimiyyətə qayıdır (yaxud “tülkülər” onların libasını geyirlər”).

Alman Maks Veberin fikrincə, bu prosesdə əsas rol liderlərə məxsusdur, onların fəaliyyətinin gücü və səmərəsi kütlələri öz tərəfinə cəlb etmək bacarığına əsaslanır, bu vəzifə hər bir partiyada mövcud olan bürokratik aparata həvalə edilir.

Elitarizmin baniləri arasında R.Mixelsi və onun “oliqarxiya meyillərinin polad qanunu”nu da qeyd etmək lazımdır. Onun konsepsiyasının mahiyyəti bundan ibarətdir ki, “demokratiya özünü qoruyub saxlamaq və müəyyən sabitliyə nail olmaq üçün təşkilat yaratmağa məcburdur. Bu isə elitanın - kütlənin öz taleyini etibar etməli olduğu fəal azlığın ayrılması ilə bağlıdır”.

Nüfuzlu filosofların, mütəfəkkirlərin və siyasi xadimlərin tezislərini təhlil edərkən asanlıqla görmək olar ki, elitanın dəyişməsi və ictimai prosesdə onun rolu haqqında mütləq anlayış yoxdur. Müxtəlif şəraitdə, siyasi vəziyyət birmənalı olmadıqda, bir qrup idarəçilər və ya azlıq şəklində formalaşmış, lakin prosesə təsir göstərə bilən “elita” müxtəlif funksional vəzifələri yerinə yetirə bilər, lakin onun mahiyyəti və missiyası dəyişməz qalır.

Daha bir mühüm məsələyə toxunmaq lazımdır. Elitalar nəzəriyyəsinə dair əsas tədqiqatlar Qərbi Avropa ölkələrində aparılmışdır. Lakin keçən əsrin 50-ci illərində elitalar haqqında tədqiqatların mərkəzi Avropadan ABŞ-a keçmişdir. Orada bir neçə istiqamət yaranmışdır: C.Börn-hemin başçılıq etdiyi “makiavellist” istiqamət, elitarizmi demokratik dəyərlərlə əlaqələndirmək məsələsini qarşıya qoymuş liberal istiqamət (Q.Lassuell və onun davamçıları). 70-90-cı illərdə isə neokonservativ elitarizm (T.Day)

geniş yayılmışdı. Elitarizm təkcə akademik mühitlə məhdudlaşmamış, kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən qəbul edilmiş, siyasi proqramlara daxil olmuş, kütləvi şüura yerimiş, praktik siyasətdə dərsliyə çevrilmişdir. Məsələn, postsovet respublikaları özlərinin sosial-iqtisadi sistemini modernləşdirmək yolunu seçəndə, Qərb həmin respublikalarda Qərb dəyərlərinə səmtlənən yeni elita yaradılmasına kömək etməyə, öz universitetlərində və digər tədris müəssisələrində onu formalaşdırmağa başlamışdı.

İnkişaf etməkdə olan Şərqi ölkələrində, habelə “sosializm düşərgəsi” ölkələrində elitarizm “münasib” sayılmırdı, çünki o, inqilabi liderlərin dəstəklənməsinə kömək etmirdi. Ona görə də bu sahəyə aid bütün tədqiqatlar üzərində ciddi senzura qoyulmuşdu. Beləliklə də, elitaların yaranması və inkişafı sahəsində tədqiqatlar məhdud sayda elmi işlərdə əks olunmuşdu. Məsələn, rusiyalı tədqiqatçılar K.Mikulski, L.Babayeva və başqaları 140 elmi işi (əsasən xarici müəlliflərin işlərini) ümumiləşdirərək, elitaya aşağıdakı tərifləri verirlər¹.

Cəmiyyətin elitası cəmiyyətdə elə mövqeyə və elə keyfiyyətlərə malik olan sosial təbəqədir ki, bu mövqe və keyfiyyətlər onun cəmiyyəti idarə etməsinə, yaxud idarəetmə prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməsinə, cəmiyyətdə dəyər oriyentasiyalarına və davranış stereotiplərinə (müsbət və ya mənfi) təsir etməsinə, nəticə etibarilə cəmiyyətin inkişaf meyillərinin yaradılmasında onun bütün başqa təbəqələrindən daha fəal, daha səmərəli iştirakına, eyni zamanda, öz mövqeyini formalaşdırmaqda başqa qruplardan daha artıq müstəqil olmasına imkan verir.

¹ Миккульский К.И., Бабаева Л.В., Таршиц Е.Я. и др. Российская элита: опыт социологического анализа. Часть I // Концепция и методы исследования. М., 1995.

Elitalar və cəmiyyətin idarə edilməsinin daha səmərəli sistemləri və mexanizmlərinin formalaşması məsələlərinə hətta liberalizmin banilərindən olan Fridrix Hayekin də əsərlərində rast gəlmək mümkündür. O, özünün dünyada məşhur olan “Köləliyə aparan yol” əsərində yazırdı: “Hamı çevik və qətiyyətli tədbirlər görülməsini tələb edəndə “nə isə etmək” üçün kifayət qədər güclü təsir bağışlayan siyasi xadim (və ya partiya) kütlələr üçün daha cəlbedici olur. Bu halda “güclü” olmaq heç də “say çoxluğuna malik olmaq” demək deyil, çünki ümumi narazılıq məhz parlament çoxluğunun fəaliyyətsizliyinin nəticəsidir. Vacibi odur ki, bu liderin dəyişiklikləri səmərəli və tez həyata keçirə biləcəyinə inandıran güclü dəstəyi olsun”¹. Beləliklə, elitanın mahiyyəti və vəzifəsi tarixin inkişafını seyr etməklə məhdudlaşmır. Elita özü bu transformasiyaların və dinamik dəyişikliklərin avanqardı kimi çıxış edir. Yalnız bu halda demək olar ki, elita cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifənin öhdəsindən gəlir.

Hər bir ölkədə siyasi elitanın formalaşması tarixi şəraitə və ənənələrə uyğun olaraq, özünəməxsus tərzdə baş verir. Məsələn, ABŞ-da siyasi elita, əsasən, işgüzar dairələrin nümayəndələrindən, dövlət qulluqçularından, tanınmış hüquqşünaslardan, nüfuzlu alimlərdən və politoloqlardan, Fransada daha çox siyasi partiyaların rəhbərlərindən və məşhur universitetləri bitirmiş dövlət qulluqçularından ibarət olur. SSRİ-də elita partiya və komsomol funksionerlərindən, təsərrüfat rəhbərlərindən və hərbi komandanlıqdan, elm və mədəniyyət xadimlərindən təşkil edilirdi.

Yenidənqurma lap əvvəldən hakim elitanın hakimiyyətinin ləğv edilməsinə yox, onun “nəcibləşdirilməsinə” yö-

¹ Ф.Хайек. Дорога к рабству. “Новое издательство”. М., 2005, стр. 143.

nəlmişdi. M.Qorbaçov siyasi dəyişiklikləri həyata keçirərək artıq mövcud olan strukturlara və hakimiyyət mexanizmlərinə arxalanır, onlara fərdi dəyişikliklər edirdi. Lakin SSRİ dağılandı və keçmiş respublikalar müstəqillik əldə edəndən sonra vəziyyət bir qədər dəyişdi, hərəcənd, hər bir respublikada bu dəyişikliklərin özünəməxsus xüsusiyyətləri var idi. Məsələn, Azərbaycanda Ayaz Mütəllibovun və Xalq Cəbhəsinin tərəfdarları arasında mübarizənin kəskinləşməsi o dövrdə hakimiyyəti təmsil edənlərin əhvalına güclü təsir göstərmişdi. Respublikanın bir sıra rəhbər işçiləri A.Mütəllibovun mövqeyinin zəifliyini, habelə geniş əhali kütlələrinin onu dəstəkləmədiyini dərk edərək tezliklə ondan üz döndərdi, yaxın ətrafındakılar isə ona açıq-açıqına satqınlıq etdilər. Özü də bu zaman korporativ, daha doğrusu, merkantil maraqlar hələdedici oldu. Hakimiyyət uğrunda mübarizənin güclənməsi nəticəsində siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni elitanın əsas kütləsi tam süslük və şaşqınlıq vəziyyətinə düşdü, qalan cüzi hissə isə ayrı-ayrı, çox vaxt da bir-birinə qarşı duran seqmentlərə parçalandı.

Hakim elita mürəkkəb qurumdur, hakimiyyətdə olanların sayının cəmi demək deyildir. Bu, ilk növbədə, xüsusi bir sosial qrup, ona daxil olan, ümumi maraqların birləşdirdiyi siyasətçilərin dərin daxili əlaqələrinə əsaslanan davamlı birlikdir. Hakim elitanın hakimiyyətə və dövlətə, ölkənin inkişafına və xarici aləmlə onun qarşılıqlı münasibətlərinə, ictimai problemlərə, dövlətin idarə edilməsində sosisiumun yerinə və roluna öz baxışları vardır. Elita bəzən cəmiyyətdəki mövcud baxışlara və əhval-ruhiyyələrə o qədər də anlaşıqlı olmayan xüsusi dünyagörüşünə malikdir. O, çox dərindən dərk edir ki, ölkəyə rəhbərlik etmək, xalqın taleyini müəyyən etmək onun işidir. Bir söz-

lə, əgər hakim elita kifayət qədər sıx birləşmiş sosial qrup şəklində çıxış edərsə, onun işləri uğurlu və səmərəli olur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra ölkə elitası əvvəlcə bolşevik, daha sonra kommunist idarəetmə sisteminin prinsiplərinə uyğun olaraq formalaşmağa başlamışdı. Əvvəlki elita - Şərqdə ilk demokratik cümhuriyyətin yaratıcıları olan milli ziyalıların qaymağının bir qismi repressiyaya məruz qalmış, bir hissəsi ölkədən qaçmağa məcbur olmuşdu. Buna görə də yeni, artıq sovet elitası, əsasən, fəhlə və kəndlilər arasından və yeni rejimə sadıq partiya üzvlərindən yaranırdı. Stalinizm dövründə repressiya aparatının həyata keçirdiyi cəza əməliyyatları nəticəsində hətta bu elitanın da tərkibi dəfələrlə dəyişmişdi. Milli siyasi, təsərrüfatçı və yaradıcı elitanın ən yaxşı hissəsi sui-qəsdlərin, zəhərlənmələrin, sürgünlərin qurbanlarına çevrilirdi. Hərçənd, çox vaxt bütün bu hadisələr elə həmin elitanın başqa nümayəndələrinin təqsiri üzündən baş verirdi. Nəticədə, bu qondarma “yeniləşdirmə” ümumən bütün milli elitaya toxundu.

30-50-ci illərdə milli elitanın sanki bütün elementləri formalaşmışdı. Bunu belə bir fakt da göstərir ki, məhz həmin dövrdə Azərbaycan dünyaya elm, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində çoxlu parlaq istedad bəxş etmişdi. Bununla belə, hər halda, onların arasında bütövlük, mütəşəkkillik, birlik, həmrəylik, yüksək konsolidasiya yox idi. Bunlar olmadıqda isə elita, sadəcə, qeyri-mütəşəkkil qrup olur. İ.Stalin peşələr üzrə hər hansı mütəşəkkil müstəqil qrupun mövcud olmasını görmək belə istəmir, belə qrupları özünün hökmranlığı üçün real təhlükə hesab edirdi. Yetkin elitanın sıx birləşdikdə özü üzərində amirliyi məhdudlaşdıran qüvvəyə çevrilməsi barədə Stalinin təsəvvürü öz təzahürünü bunda göstərirdi. Buna görə də “üfüqi” əla-

qələr qadağan edilmişdi, çünki bu, hakimiyyətə qarşı qeyri-loyallıq kimi qiymətləndirilirdi. Bu iyrenc siyasət nəticəsində milli elitanın nümayəndələrinin çoxu repressiyaya məruz qalmışdı.

60-80-ci illərdə SSRİ-də hakim elita iki əsas hissədən - peşəkar partiya işçilərindən və nazirliklərin, idarələrin və iri sənaye müəssisələrinin rəhbərlərindən yaranırdı. Demək lazımdır ki, partiya elitası əslində ağalığ edirdi, başqa sözlə desək, hakimiyyəti əsasən o, təcəssüm etdirirdi. Onu formalaşdırın və istiqamətləndirən isə təsərrüfat elitası idi. İş bundadır ki, ideologiya (təbliğət, KİV-ə rəhbərlik və nəzarət, təhsil, siyasi xəttin ideoloji təminatı), habelə kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsi partiya funksionerlərinə təhkim olunmuşdu. Partiya elitası iqtisadiyyata və istehsal fəaliyyətinə bilavasitə rəhbərlik etmirdi. O, nazirliklərin və idarələrin, iqtisadiyyat sahələrinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi ilə kifayətlənirdi.

Təsərrüfatı idarə edən elita inkişafın strateji xəttini işləyib hazırlayır, onu müvafiq sənəd formasında partiya elitasına təqdim edir, o da həmin sənədi öz qurultaylarında təsdiq edərək, ona siyasi xətt statusu verirdi.

Təsərrüfat elitasının hökmranlığı təkcə onun bilavasitə funksiyalarına əsaslanmırdı. Bu hökmranlıq onun üzvlərinin partiya elitasına və partiya aparatına fəal surətdə daxil olması ilə möhkəmlənirdi. Əvvəln, təsərrüfatçılar partiya aparatında işləmək üçün irəli çəkilir və beləliklə, partiya funksionerlərinə çevrilir, partiya aparatı şöbələrinin özəyini təşkil edirdilər. İkincisi, təsərrüfat idarəçilərinin peşəkar partiya işçiləri mühitinə daxil edilməsi onların istər ali, istərsə də şəhər, rayon səviyyəli seçkili partiya orqanında, habelə istehsal müəssisələrinin və başqa əmək kollektivlərinin partiya təşkilatında təmsil olunması praktikası vasitə-

silə baş verirdi. Beləliklə, təsərrüfat hakimiyyətinə partiya-dakı hakimiyyət də əlavə olunurdu. Bununla da təsərrüfatçı siyasətin işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə, həm də partiya elitasının özünün formalaşmasına təsir göstərmək üçün əlavə imkan qazanırdı. Ona görə də deyə bilərik ki, sovet hakim elitasının strukturunda partiya elitasından daha çox təsərrüfat elitası üstün mövqə tuturdu.

Yuxarıda deyilənlərdən göründüyü kimi, sosialist ictimai-siyasi qarşılıqlı münasibətlər sisteminin əsas dayacağı hesab edilən partiya elitasının hakimiyyəti, əslində, başlıca da-yaq deyildi. 1992-ci ildə mütəllibovçuların şəxsində “partokratlar” üzərində qələbə qazanmış Xalq Cəbhəsi partiya elitasının hakimiyyətinin həcmnin onların təsəvvür etdikləri ilə müqayisədə nə dərəcədə cüzi olduğunu, - xüsusən də ona görə ki, bu elitanın bəzi əsas rıçaqları Ə.Vəzirov tərəfindən dağıdılmışdı, - yəqin edə bildi.

Milli tariximizin bəzi faktlarını şərh edərkən bir haşiyə çıxmaq, Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətə gəlməsindən əvvəlki hadisələrə qayıtmaq istərdim. Çünki 1982-ci ildə Heydər Əliyev Moskvaya gedəndən sonra respublikanın siyasi rəhbərliyində yaranmış və Qorbaçovun “əliyevçiliyə” qarşı hücumlarından sonra daha da kəskinləşmiş qü-surlu vəziyyətə real qiymət vermək zəruridir.

Heydər Əliyev Moskvaya gedəndən sonra, Kamran Bağirovun dövründə Azərbaycan ona qədər yaradılanların hamısını tədricən itirməyə başladı və 1988-ci ilə qədər respublika ətalət üzrə hərəkətini davam etdirdi, lakin artıq bu hərəkəti inkişaf adlandırmaq mümkün deyildi. Bütün sovet məkanını bürümüş sosial-iqtisadi xarakterli durğunluq prosesləri, habelə Heydər Əliyevi gözdən salmaq məqsədi ilə Mərkəzin Bakıya göstərdiyi təzyiq, onun kadrları ilə mübarizə Azərbaycan SSR-in

nəinki iqtisadi, həm də siyasi strukturunu xeyli dərəcədə zəiflətməmişdi. Kamran Bağırovun lider keyfiyyətlərinin, geniş təfəkkürünün olmaması, gələcək hadisələri irəlicədən görməyi bacarmaması, işdə passivliyi, Mərkəzin təzyiqinə fəal müqavimət göstərmək, onunla münasibətləri korlamaq istəməməsi, bəzi hallarda barışdırıcı mövqə tutması və üstəlik, onu əhatə edən insanların ambisiyaları respublikada siyasi ab-havanın mənzərəsini, demək olar ki, hər gün dəyişirdi.

Onun bu keyfiyyətlərinin çoxu 1988-ci ilin fevral-may aylarında Dağlıq Qarabağda fəal separatist çıxışlar, azərbaycanlıların Ermənistandan kütləvi şəkildə qovulması və bu hadisələrlə əlaqədar Bakıda Azadlıq meydanında mitinqlər başlayanda xüsusilə özünü göstərdi. O, işdən kənarlaşdırıldı, proseslərə isə Sov.İKP MK-nın katibi Q.P.Razumovski və SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin birinci müavini F.D.Bobkovun başçılığı ilə qrup rəhbərlik edirdi.

Dövlətçilik müdrikliyi, iradə və qətiyyət göstərmək tələb edilən şəraitdə K.Bağırov ruh düşkünlüyünə qapıldı. Tam çaşqınlığa düşərək, fəal iş, günbəgün mürəkkəbləşən hadisələrə müvafiq münasibət bildirmək qabiliyyətini itirdi. Heydər Əliyevdən sonra o, respublikanın milli mənafeələrini müdafiə etməyə qadir olmayan aciz və həddən artıq zəif rəhbər kimi qəbul olunurdu. Təəssüf ki, bütün bunlar xalq kütlələrinin ovqatına, onların özünə inamına və ruh yüksəkliyinə təsir göstərirdi. Artıq bütün bu keyfiyyətlər yox olmuşdu.

Təbii ki, belə bir haqlı sual yarana bilər: bəs nə üçün respublikanın rəhbəri vəzifəsinə onu seçmişdilər? Açıqını deyim, MK-nın üç üzvündən (K.Bağırov, H.Seyidov, İ.Məmmədov) müxtəlif parametrlərə görə bu vəzifəyə da-

ha münasib olanı o idi. Bundan əlavə, Heydər Əliyev respublikanın rəhbəri olduğu dövrdə Kamran Bağirov MK-nın katibi kimi əvvəlcə ideologiya sahəsinə, sonra isə sənayeyə kuratorluq edirdi, MK üzvləri və üzvlüyə namizədlər, respublika fəallarının digər hissəsi tərəfindən müəyyən qədər dəstəklənirdi. Bu dövrdə o, kölgədə qalmağa, heç kəslə münasibətləri korlamamağa çalışırdı. Bir sözlə, elə bir xüsusi tələbkarlığı və prinsipiallığı ilə fərqlənmirdi. Lakin özü haqqında ölkədə həyata keçirilən xəttin fəal tərəfdarı, istənilən səviyyəli işçilər üçün açıq olan və sadə bir insan təsəvvürü yarada bilmişdi. Buna görə də partiya fəalları onu Heydər Əliyevin sədaqətli məsləkdaşı hesab edir, onun tərəfini saxlayırdılar. Tarix göstərdi ki, mütəşəkkil orqanizm kimi kollektiv də səhv edə bilər.

MK-nın birinci katibinin dəyişdirilməsi məsələsini ölkədə yaranmış vəziyyət özü gündəliyə gətirmişdi. Bu da obyektiv idi. Lakin MK Bürosunun heyətində heç kəs güman etmirdi ki, yeni birinci katib Ə.Vəzirov ola bilər. Onu respublikaya Sov.İKP MK-nın katibi Yeqor Liqaçov “gətirdi”. Bu, bizim üçün tamamilə gözlənilməz idi.

Keçmiş təhlil edərkən və 1987-ci ildən sonra Azərbaycanda baş verən hadisələri daha yaxşı dərk etməyə cəhd göstərərkən mən hər dəfə bir suala cavab tapmağa çalışıram: nə üçün Ə.Vəzirov Mərkəz tərəfindən Azərbaycan Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi vəzifəsinə təyin edildiyi ilk günlərdən başlayaraq, özünün bütün enerjisini Heydər Əliyevə və onun yaratdıqlarına qarşı mübarizəyə yönəltdi? O, dövlətçiliyin əsas seqmentlərini: ölkənin iqtisadiyyatını, insanların hakimiyyətə etibarını, sabahkı günə inamını sarsıtdı, regionlar arasında nifaq toxumu səpdi və sair. Çox fəal şəkildə yenisi ilə əvəz edilən əvvəlki hakim elita başını itirmişdi, o, nə baş verdiyini

anlaya bilmirdi. Yeni təyin edilənlərin hər biri isə müxtəlif yollarla, çox vaxt təmənnalı şəkildə rəhbər orqanlara düşən kimi özünü elə aparırdı ki, elə bil dünyanın axırındır, üstəlik, elementar məsuliyyət hissini də itirirdi.

Ə.Vəzirovun hərəkətləri sağlam düşüncəyə zidd idi. Məsələyə sırf əxlaqi mövqedən yanaşsaq, deməliyəm ki, Ə.Vəzirovun vəzifədə irəliləməsində Heydər Əliyevin çox böyük rolu olmuşdu. Mən bu insan üçün nələr edildiyinin hamısının şahidiyəm. Bundan əlavə, Ə.Vəzirov da Pakistanda SSRİ-ni təmsil etdiyi dövrdə bunu dəfələrlə etiraf etmişdi, özü də təkcə mənə yox. Əgər xatırlasaq, Vəzirov ÜİLKİ MK-da işdən azad edilib kənar qalanda onu məhz Heydər Əliyev xilas etmişdi. Vəzirov çox gözləməli olmadı, Heydər Əliyev onu əslində Azərbaycanın ikinci paytaxtı olan Kirovabad (indiki Gəncə) şəhər partiya komitəsinin birinci katibi seçmiş, Azərbaycan KP MK-nın şöbə müdiri təyin etmiş, sonra isə onun diplomatiya xətti ilə irəliləməsinə hər cür şərait yaratmış və kömək göstərmişdi. Heydər Əliyev kommunist sisteminin mərkəzi iyerarxiya strukturunda təmsil edilə biləcək hər bir azərbaycanlıni dəstəkləməyin başa düşülməsinin zəruriliyini əsas tuturdu.

Yanvar hadisələrindən əvvəlki günlər milli elita üçün ciddi sınaq oldu. Sırr deyil ki, cəmiyyət məhz həmin günlərdə gözləyir və ümid edirdi ki, bu elitanın nümayəndələri xalqı Ə.Vəzirov başda olmaqla milli xainlərə və M.Qorbaçovun Moskva qrupuna qarşı yönəldəcəklər. Lakin, təəssüf ki, milli elitanın nümayəndələrinin bir çoxu öz yaxalarını kənara çəkdi, bununla da həmin missiyanın yerinə yetirilməsini elitanın Vətənə böyük məhəbbət hissi ilə yaşayan azsaylı qrupuna həvalə etdi. Bu çox çətin sınaq günlərində həm Bakıda, həm də Mosk-

vada meydanlarda dayanan, Azərbaycan xalqını dəstəkləyən insanların adları hamımıza məlumdur.

Lakin ürək ağrısı ilə deməliyəm ki, xalqımız üçün taleyüklü günlərdə izi-tozu görünməyən keçmiş sovet elitası nümayəndələrinin çoxu 1993-cü ildə, Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdandan sonra əslində göstərmədikləri xidmətlərdən və onlara heç bir dəxli olmayan işlərdən dəm vurmağa, bunları öz adlarına çıxmağa başladılar. Axı, tamamilə haqlı sual doğa bilər: bu gün müxtəlif dövlət təltifləri və ya xüsusi ehtiram iddiasında olanlar həmin günlərdə harada idilər? O günlərdə onların vətəndaşlıq mövqeyi nədən ibarət idi? Məgər elita Vəzirovun antimilli siyasətinin və Moskvanın azğınlığının bu ölkəni haraya sürüklədiyini görmürdümü? Elitanın Ermənistandan qaçan həmvətənlərimizin, 1990-cı ilin qanlı yanvar günlərində tankların altında həlak olanların, ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda vuruşanların taleyi həll edildiyi bir vaxtda bu proseslərdə iştirakını ört-basdır etməyə çalışmasına nə dərəcədə haqq qazandırmaq olar? İndiki dövlət quruculuğu və cəmiyyətin konsolidasiyası şəraitində milli elitanın bəzi nümayəndələrinin rolu nədən ibarətdir? Yalnız ölkəmizdə görülən bütün işlərə qara yaxmaq və məntiqini onların başa düşməsi və dərk etməsi çətin olan prosesləri tənqid etməkmə? Lap açıq danışmaq istəyirəm, elita adlanmağa iddia edən bu insanlar ancaq özləri barədə, özlərinin firavanlığı haqqında düşünürlər, Vətən onlara yalnız bu və ya digər fayda əldə etmək üçün lazımdır. Bəs özləri Vətənə nə veriblər - bu suala onların cavabı yoxdur.

Yenidən mövzuya qayıdaraq demək istərdim ki, elitanın bu gün nə isə təqdim etməyə çalışan müəyyən hissəsi Azərbaycanın o ağır günlərində cəsarətsizlik göstərmiş, sayca daha çox olan digər hissəsi isə Ə.Vəzirovun və

onun əlaltılarının əlində alətə çevrilmiş, Vətənin çətin dövründə xalq kütlələrinin avanqardı kimi həqiqi elitaya xas olan keyfiyyətləri göstərə bilməmişdi.

O dövrdə mən bir məsələni başa düşə bilmirdim ki, Ə.Vəzirovun 1988-ci il mayın 30-da (MK-nın birinci katibi seçiləndən 9 gün sonra) MK-nın plenumunda mənim Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifəsindən azad edilməyim barədə birdən-birə qərar çıxarması nə ilə bağlı idi? Zənnimcə, Azərbaycanın o narahat günlərdəki, artıq dağılmaqda olan sovetlər ölkəsi bütün gəmini öz arxasınca dənizin dibinə çəkən lövbər kimi milli respublikaları öz arxasınca sürüdüüyü dövrdəki tarixini daha ətraflı təsvir etməyə hələ imkanım olacaqdır.

Həmin plenumdan sonra Ə.Vəzirov keçən əsrin 70-80-ci illərində yaradılmış bütün kadr potensialını məhv etməyə başladı. Nə üçün bu insan öz xalqı üçün bu dərəcədə tələp yüklü dövrdə yetərli rəhbərə çevrilə bilmədi? Axı, tarix ona belə bir fürsət vermişdi. Azərbaycanın o dövrü haqqında diskussiyalar aparılanda hər dəfə Ə.Vəzirovun ölkəyə rəhbərlik etdiyi iki ildən az müddətdə onunla işləmiş insanlardan eyni cavab alıram: Ə.Vəzirov nəinki çox zəif rəhbər idi, həm də ona etibar edilmiş kiçik kollektivi də idarə edə bilməmək kimi faciəli dərəcədə fərsizliyi ilə fərqlənirdi. Aradan qaldırılması üçün çox böyük təmkin, intellekt və vəziyyəti idarə etmək qabiliyyəti tələb olunan böhranlar barədə isə danışmağa dəyməz. Azərbaycan cəmiyyəti bu insanın düşük “əqli nəticələrini” və çox vaxt onu gülünc vəziyyətə salan dingilişliyini hələ də xatırlayır.

Milli reallıqları başa düşməmək, respublikada yaranmış vəziyyətə adekvat yanaşmanın olmaması, Azərbaycan mentalitetinə yabançı olan davranış normaları elə bir in-

san obrazı formalaşdırmışdı ki, onun fəaliyyəti bizi dövlətimizin ərazisinin 20 faizini itirməyə, iqtisadiyyatın bərhad vəziyyətə düşməsinə düçar etdi. Bütün bunlarla yanaşı, Mixail Qorbaçovun buyruq qulu və ən yaxın əlaltısı olan Ə.Vəzirov onun bütün göstərişlərini səylə və can-başla yerinə yetirirdi. Onun, Mixail Qorbaçovun əs-lində Azərbaycanın düşməni olmasını, respublikada böhranın yaranmasında və Dağlıq Qarabağ regionunun ayrılmasında marağının olmasını dərk etməməsinə inanmaq çətinidir. Tarixdə Azərbaycan xalqına qarşı bu cür cinayətlər və satqınlıqlar az olmuşdur. Ə.Vəzirovun rəhbər tutduğu ideya çox sadə idi: məşhurlaşsın və tarixə düşsün, fərqi yoxdur, qurucu kimi, yoxsa dağıdıcı kimi. Xatırladaq ki, qədim Yunanıstanda Herostrat da eyni hisslərlə yaşayırdı. Lakin Herostrat kimi, Ə.Vəzirov da milli tarixə uğursuz bir şəxsiyyət, sosial quruluşun autsayderi kimi düşdü.

1990-cı ilin 20 yanvar hadisələrindən sonra Dövlət Plan Komitəsinin keçmiş sədri A.Mütəllibovun ölkəyə rəhbərlik etməsi Azərbaycan cəmiyyətinin siyasi və iqtisadi dəyişikliklərə olan immunitetini tamamilə məhv etdi.

Məlum olduğu kimi, Ayaz Mütəllibov hakimiyyətə gələndən sonra SSRİ məkanında yeni tarixi dəyişikliklərin başladığını dərhal dərk etməmişdi. O, Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması ilə bağlı hadisələrin arxasında Sovet İttifaqının dağılmasının başladığını görə bilmirdi. Heç də təsadüfi deyil ki, o, QKÇP - Dövlət Fövqəladə Vəziyyət Komitəsi iştirakçılarının qiyamını əvvəlcə dəstəkləmişdi. Azərbaycan Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi kreslosundan Azərbaycan prezidenti kürsüsünə əyləşəndə isə erməni separatçılarının cilovlanmasına, habelə ölkənin həyatında nəzərəcərpacaq dəyi-

şikliklər edilməsinə yönəlmiş qətiyyətli tədbirlər görmədi. A.Mütəllibov AXC-nin cəbhədə baş verən hadisələrə faktik olaraq rəhbərlik etməsinə imkan verməklə xarakterinin faciəli dərəcədə zəifliyini göstərdi, bu isə hərbi əməliyyatların gedişində, o cümlədən onun fəaliyyətsizliyi və birbaşa səhlənkarlığı ucbatından 366-cı motoatıcı alayın köməyi ilə erməni quldur dəstələrinin Xocalıda həyata keçirdikləri əməliyyatda dinc əhalinin kütləvi şəkildə qırılması ilə nəticələndi.

M.Qorbaçovun birbaşa göstərişinə əsasən ölkənin rəhbəri olduqdan sonra o, ictimaiyyətlə və özünün opponentləri olan Xalq Cəbhəsi ilə dialoq yarada bilmədi. A.Mütəllibov faktik olaraq Ə.Vəzirovun yolu ilə gedir, cəmiyyətin konsolidasiyası və ölkəni gözləyən təhlükə qarşısında siyasi qrupların səylərinin birləşdirilməsi məsələlərini öz praktikasından çıxarmışdı. Özünün qəti mövqeyi olmayan bu insan yaxın ətrafındakı adamların diktəsinə tabe olurdu, onların çoxu isə dövlətin mənafeələrini deyil, sırf konyunktur, şəxsi maraqları rəhbər tuturdu. Onun hakimiyyətə gətirdiyi kadrları ictimaiyyət tanımırdı və onlar yalnız A.Mütəllibovla, özü də müəyyən məqama qədər yaxın olmalarından başqa elə bir xüsusi qabiliyyətləri ilə fərqlənmirdilər. Davranışına xas olan ədalar ona ümum-xalq məhəbbəti və nüfuz gətirməmişdi, yalnız “Torqovı küçəsindən olan modabaz oğlan” imicini qazandırmışdı. Heydər Əliyevin dövründə işində yol verdiyi ciddi səhvlərə, nöqsanlara və vəzifədən sui-istifadə hallarına görə işdən kənarlaşdırılan “cəzalandırılmışları” hakimiyyətə qaytarması da onun mövqeyini möhkəmlətmədi. Mübaliğəsiz demək olar ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində Azərbaycanda hakimiyyət “ayaqlar altında” qalmışdı. Onu kimsə qaldırmalı idi. Bunu Xalq Cəbhəsi etdi.

Keçmişə müraciət edərkən mən bu günümüz, yeni nəsli-miz, yaşına görə həmin hadisələrin iştirakçısı olmamış, Azərbaycan xalqının azadlıq və dinclik əldə etməsi üçün hansı məşəqqətlərdən, çətinliklərdən, deyərdim ki, əzab-əziyyətlərdən keçdiyini görməmiş bugünkü gənclik haqqında düşünürəm. İndi ölkəmizdə siyasi sabitlik yaradılmışdır, iqtidarın bəzi siyasi opponentləri anlamağa başlamışlar ki, onlar düşmənçilik, radikalizm yolu ilə heç nə qazanmayacaqlar, buna görə də hakimiyyət uğrunda mübarizənin qurucu formalarına müraciət edirlər. Cəmiyyət isə dövlətçiliyi möhkəmlətməyə, müstəqilliyi, ümumi tərəqqini qoruyub saxlamağa və firavan həyat tərzini təmin etməyə yönəlmişdir.

Xalq Cəbhəsi də hakimiyyətə gələndən sonra əvvəlki hakim elitanın dayanıqsız sistemini vəcdlə dağıtmağa, rəhbər orqanlara və təsərrüfat strukturlarına öz nümayəndələrini, əksər hallarda da səriştəsiz, o cümlədən meydan-dan gəlmiş adamları irəli çəkməyə başladı. Onu da demək lazımdır ki, bu, Xalq Cəbhəsi tərəfindən dövlət quruculuğuna ciddi ziyan vurmuş zərərli, əsla ölçülüb-biçilməmiş, məsuliyyətsiz qərar idi. Problem ondan ibarətdir ki, praktikada çoxdan müəyyən edilmişdir: hətta ən radikal siyasi dəyişikliklər dövründə də əvvəlki elitanın səhnədən tamamilə getməsi təhlükəlidir, çünki o, tədricən yeni elitanın bir hissəsi kimi ona daxil olmalı, yaxud heç olmasa, dövlətin sabit bazisi formalaşana qədər yeni elitani müşayiət etməlidir. Bütün dövlət idarəçiliyi mexanizmləri və strukturları yeni adamların əlinə keçəndə, bu, “ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir” dilemması qarşısında qalmaq riskini bir qədər azaldır. Bu, bolşevik Rusiyasının yeni yaradılmış strukturların əksəriyyətini öz kadrları ilə təmin edə bilmədikdə, o vaxt “burjua mütəxəssislə-

ri” adlandırılan köhnə kadrlardan istifadə etməyə məcbur olduğu vəziyyəti xatırladır. Bu cür yanaşmanın mahiyyətini bütün əsas vəzifələrdə köhnə kadrları tezliklə əvəz etməyin mümkünsüzlüyü, habelə köhnə elitanın dəyərlərinin, normalarının, ideyalarının, adət və ənənələrinin əxz edilməsi şəklində varisliyin zəruriliyi təşkil edirdi.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin intellektual, ideya və mənəvi baxımdan zəifliyi tez bir vaxtda üzə çıxdı, çünki elitanın bu tipi hakimiyyətə sınaqdan çıxmış ideya baqajı və dövlət idarəçiliyi təcrübəsi olmadan gəlmişdi. Rusiyada, Ukraynada, Belarusda, Mərkəzi Asiya respublikalarında və Qazaxıstanda olduğu kimi, bizdə də dövlət müstəqilliyi SSRİ-nin dağılması nəticəsində əldə edilmişdi. Ona görə də bu gün, kifayət qədər müddət keçdikdən sonra milli müstəqillik hərəkatının rəhbəri kimi Xalq Cəbhəsinin bilavasitə xidmətləri barədə danışmaq olduqca çətindir, hərçənd, demək lazımdır ki, Xalq Cəbhəsi bu ideyanın həyata keçirilməsi seqmentlərindən biri olmuşdur. Hakimiyyətə gələndən sonra AXC-nin bütün fəaliyyəti səriştəsiz, xaotik və perspektivsiz təsir bağışlayır, bu isə vəziyyəti daha da gərginləşdirirdi. Ölkədə asayiş daxili işlər naziri İsgəndər Həmidov başda olmaqla qeyri-formal silahlı qruplar və “sürətli” dəstələr idarə edir, onlar həm imkanlı insanların əmlakının qanunsuz yollarla müsadirə olunması, həm də keçmiş “sexovşik”lərin həbs edilməsi ilə məşğul olurdular. Özü də bütün bunlar qanunsuz maliyyə-iqtisadi fəaliyyətə qarşı mübarizə məqsədi ilə deyil, külli miqdarda pul qoparmaq üçün edilirdi. Jurnalistlərin və siyasi opponentlərin döyülməsi adı hala çevrilmişdi: bir şəxsin fəaliyyət spektri olduqca geniş idi.

1990-cı ilin qanlı yanvar hadisələri nəticəsində hakimiyyətə gəlmiş A.Mütəllibovun çürük rejiminin devril-

məsini, bəlkə də, Xalq Cəbhəsinin xidmətlərinə aid etməklərlə. Lakin Xalq Cəbhəsi dövlət çevrilişi etməklə daxili çəkişmələr və intriqaqlar girdabına çox batdı, rejimin daxilində bir-birinə qarşı dayanan qruplaşmaların mübarizəsi isə ölkəni az qala tamamilə dağılmaq, fəlakət həddinə çatdırdı.

Liderlərinin Ə.Vəzirovu və A.Mütəllibovu hər cür günaqlarda ittiham etdiyi Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti, təəssüf ki, onlardan yaxşı olmadı, bəlkə də pis oldu. Xalq Cəbhəsinin birillik fəaliyyəti onun geniş xalq kütlələri arasında siyasi dəstəyinin ciddi şəkildə zəifləməsinə gətirib çıxardı. Bağırova, Vəzirova və Mütəllibova inamını itirmiş əhali AXC liderlərinin şəxsinde “bütün dərdlərin əlacını” axtarırdı, lakin onların rəhbərliyi ölkəni daha böyük problemlərlə üzləşdirdi. “Yuxarıların” və “aşağıların” mənafeləri toqquşdu, sözdən əməli işə keçid isə gerçəklikdən çox uzaq oldu. Üstəlik, AXC-nin dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi prosesi haqqında romantik təsəvvürlərdən əl çəkmək istəməməsi vəziyyəti daha da gərginləşdirdi, çünki bu liderlərin bəziləri hələ də milli maraqlara və dövlətin maraqlarına zidd olan ideyalarla yaşayırdı. Xalq Cəbhəsi liderlərinin yeritdiyi daxili və xarici siyasət iflasa uğradı.

Beləliklə, 1992-ci ilin ortalarında Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətə gəlməsi xalqa təsəlli vermədi, sadəcə insanın daha yaxşı yaşayacağı və ictimai-siyasi strukturun demokratikləşəcəyi barədə geniş reklam edilən perspektivlər əvəzinə, tamam başqa şeylər - hərəc-mərcəklik, özbaşınalıq və korrupsiya baş alıb gedirdi. Ən başlıcası isə, Xalq Cəbhəsi Azərbaycan cəmiyyətinin bütün tərkib hissələrini təmsil edə bilmədi. Yaxşı deyiblər ki, bəzən insanın qüsuruları onun məziyyətlərinin davamı olur. AXC ilə bağlı

vəziyyətdə tezliklə məlum oldu ki, hakim elitaya lazım olan keyfiyyətlər müxalifətçi elita üçün zəruri olan keyfiyyətlərdən fərqlənir. İndi, artıq “barrikadalarda dayanmaq” və mitinqlərdə odlu-alovlu nitqlərlə çıxış etmək deyil, cəmiyyəti idarə etmək, özü də bu işi hər gün və səriştəli şəkildə görmək lazım olduğu bir vaxtda, məlum oldu ki, bu qrup həmin rola qətiyyənlə hazır deyildir. AXC “korrupsiyaya qurşanmış partokratiyanı” aminsızcasına ifşa edirdi, lakin məlum oldu ki, bu hakim qrupun nümayəndələri korrupsiyaya daha da çox qurşanmışlar. Bir neçə il bundan əvvəl mən prezident Ə.Əlibəyinin yanında keçirilmiş iclasların stenoqramlarını oxudum, iş o yerə gəlib çatmışdı ki, ölkənin prezidenti və eyni zamanda AXC-nin sədri özünün vəzifəyə təyin etdiyi adamlara müraciətlə deyirmiş: “rüşvət alırsınızsa, heç olmasa vicdanla alın, çox almayın”. İqtidar bu vəziyyətlə əslində barışmışdı.

Həmin illərdə ölkənin düşdüyü vəziyyət barədə təfərrüata varmaq istəməzdim, lakin bizim ümumi yaxın keçmişimizə qısa bir nəzər salınması bu hadisələrdə elitanın rolunu (müsbət, yoxsa mənfi olmasının əhəmiyyəti yoxdur) daha yaxşı başa düşməyə, bizi nələr gözlədiyini, necə çətin bir yol keçdiyimizi, əvvəllər nəyə malik olduğumuzu başa düşməyə və qazandıqlarımızın qədrini bilməyə imkan verir. İndiki hakim elitanın müstəsnalıqına əsla iddia etmədən və təbii ki, bizə keçmişdən miras qalmış problemlərin heç də hamısını həll etmədiyimizi başa düşərək deməliyəm: son onillikdə Azərbaycan onu xaosa və hərc-mərcliyə düşürməyə, xarici qüvvələrin əlində oyuncağa çevirməyə cəhd göstərilən məkandan XXI yüzilliyin dəyərlərini dinamik şəkildə transformasiya edən müstəqil dövlətə qədər böyük bir yol keçmişdir.

Milli elitanı formalaşdırarkən

Müasir Azərbaycanın milli elitasının formalaşması ümumən bir neçə mərhələdən ibarət olmuş və ötən əsrin 70-ci illərində, Heydər Əliyevin göstərişinə əsasən, minlərlə gənc azərbaycanlı təhsil almaq üçün Sovet İttifaqının müxtəlif şəhərlərinə göndəriləndə, o dövrdə hələ sovet Azərbaycanı adlanan ölkəmizin təsərrüfat-iqtisadi, mədəni, yaradıcı, hərbi, siyasi elitasının formalaşmasına böyük diqqət yetirilməyə başladığı dövrdə xüsusilə nəzərəçarpan xarakter almışdı. Həmin qərarların qəbul edilməsi ilə əlaqədar siyasi çətinliklərə baxmayaraq, məhz onlar kadrların regenerasiyası, rotasiyası, əvəzlənməsi və dövlət qulluğunda işə yeni, intellektual və zirək gənclərin cəlb olunması prosesinin başlanmasına kömək etmişdir.

Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, o, bizim gənclər orduda xidmətə çağrılarda, onların əsasən, tikinti hissələrinə və ya yardımçı işlərə göndərilməsi praktikasına son qoymuşdu. Azərbaycanlılar arasından müxtəlif qoşun növləri üçün zabitlər hazırlanmasına yalnız o, nail ola bilmişdi. Uzun illər boyu Sovet Azərbaycanının Kommunist partiyasının rəhbərliyində təmsil olunmuş bir insan kimi mən bu cür taleyüklü qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi zamanı Heydər Əliyevin Moskvanın necə güclü təzyiqinə məruz qalmasının şahidi olmuşam.

Sovet Azərbaycanının kadr ehtiyatının nüfuzlu ali məktəblərin gənc məzunları hesabına keyfiyyətə dəyişməsi ötən əsrin 70-ci illərinin ortalarından etibarən respublikanın inkişafının, eləcə də kadr siyasətinin dönüş mərə-

hələlərindən biri olmuşdur. Keçmiş komsomol və məsul partiya işçiləri özlərinin biliklərinə və təcrübələrinə uyğun olaraq, Azərbaycanda ən yüksək vəzifələri tuta bildilər. Təbii ki, məsələyə bu cür yanaşma bəzilərinə anlaşılmazlıq doğura, iqtidar nümayəndələrinin zehinlərində keçmiş dövr barədə qalmış nostalji duyğular kimi görünə bilər, lakin hər dövrün öz xüsusiyyətləri var. İdarəçilərin yeni sinfinin yaradılması üçün müəyyən zaman kəsiyini keçmək və Azərbaycan gənclərinin - gələcəyin milli elitasının nümayəndələrinin təhsil səviyyəsinin artırılmasına yönəlmiş bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunurdu.

1987-ci ilin axırlarında Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən kənarlaşdırıldıqdan sonra bütün bu işlər unuduldu. Mərkəzdə hakimiyyətin yuxarı eşelonlarında mövcud olan əvvəlki əlaqələr qırıldı. Zənnimcə, məsələyə belə münasibət xeyli dərəcədə təfəkkürün zəifliyi və bu işin dövlətçiliyin yaradılması və idarə edilməsi üçün həddindən artıq vacib olmasını başa düşməməklə bağlıdır.

Hazırda ölkə rəhbərliyinin kadr siyasəti cəmiyyətin inkişafının təkamül yolunun müəyyən edilməsinə simmetrik yanaşmaya əsaslanır. Başqa sözlə desək, kadrların yeni, intellektual və kreativ insanlarla əvəz edilməsinin təkamül xarakteri əvvəlki nəsillərin ənənələrinin və təcrübəsinin qəbul olunması və onlara hörmət edilməsi, müasir inkişafın və postmodernist demarşın tələblərinə uyğun olaraq yenilik gətirən ideyaların tətbiq edilməsi prinsipi əsasında qurulur. Hamımız başa düşürük ki, vərdiş olunmuş normaları dəyişmək kifayət qədər çətin, bunu bir anda etmək isə mümkün deyildir. Bütün bunlar üçün vaxt və qüvvə, dövlətin və cə-

miyyətin inkişaf strategiyasının müəyyən edilməsində məqsədyönlülük tələb olunur.

Ölkənin innovasiyalı inkişafına keçidin zəruriliyi insan kapitalının reallaşdırılmasına, ümumi rifah səviyyəsini təkmilləşdirmək məqsədi ilə insanların potensial imkanlarının səmərəli tətbiqinə əsaslanan strategiya yaradılmasını şərtləndirmişdir. Buna görə də, qərarlar qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş müasir hakim elitanın üzərinə düşən vəzifə XXI əsrdə Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni gerçəkliyini modernləşdirməkdən ibarətdir. Özü də bu proses bizim müəyyən sahələrdə bəzən gördüyümüz kimi, yarımqıq şəkildə deyil, kompleks yanaşma nəzərə alınmaqla getməlidir. Başa düşmək lazımdır ki, Azərbaycan ən cəlbədicə ölkəyə çevrilə bilər və çevrilməlidir. Elitani bu gün təmsil edən və onu sabah təmsil edəcək insanların məsuliyyətinin mahiyyəti bundan ibarətdir.

Bir halda ki, azad insanın inkişafı bizim qəti prioritetimizdir, deməli, gənc nəslin təhsil səviyyəsinin artırılması millətin özünü qoruyub saxlamasının və təkmilləşdirməsinin mühüm elementidir. Gənc, kreativ və intellektual insanların istedadından istifadə edilməsi, dövlətin innovasiyalı inkişafını və həyata keçirilən siyasətin varisliyini təmin etməyə qadir olan əsas amildir. Ona görə də milli təhsil sistemi müasir dövrün tələblərini və standartlarını, yeni nəslin yetişdirilməsi və tərbiyə olunması sahəsində bilikləri və texnologiyaları, dünyada cərəyan edən ümumi meyillərə müvafiq olan metodları əhatə etməlidir. Başa düşmək lazımdır ki, gənc insanın yaradıcı zəkası və intellekti ona başqalarından fərqlənmək, öz potensialını cəmiyyətin səadəti naminə reallaşdırmaq imkanı verir.

Yalnız bu cür yanaşma ölkədə yeni hakim elitanın və əks-elitanın formalaşmasına kömək edəcəkdir. Çünki tama-

milə aydındır ki, Azərbaycan cəmiyyətinin transformasiyası şəraitində elitanın strukturlaşması perspektivdə indiki elitanın yerini tutmalı olan gələcək nəsillər üçün bazis yaradır. Sabah milli elitanı təmsil edəcək insanlar arasında, məsələn, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə bu gün xaricdə təhsil alan və ya gələcəkdə təhsil almağa göndiriləcək 5000 gəncin bir qismini də görəcəyik. Ona görə ki, dövlətimizin başçısı bu qərarı qəbul edərkən yeni siyasi, iqtisadi, mədəni, intellektual elitanın formalaşmasının Azərbaycanın gələcəyi üçün vacibliyini və aktuallığını nəzərə almışdır.

Ölkəmiz elə bir məkana çevrilməlidir ki, burada hər bir fərd özünü ümumi inkişaf üçün imkanlarını və arzularını reallaşdırmağa qadir hesab edir. Lakin biz “büllur saraylar” barədə planlar qurmamalıyıq. Reallıqları nəzərə almaq və başa düşmək lazımdır ki, fərdin özünü yalnız peşəkar və yaradıcı baxımdan reallaşdırması, bəzi məsələlərdə özünə sərt tənqidi mövqedən yanaşması arzuladığımız zirvələrə çatmağımıza imkan verir. Bizim imkanlarımız bacarıqlarımızla müəyyənləşir, bacarıqlar isə innovasiya təfəkkürünə malik istedadlı gəncləri formalaşdırır. Çox vaxt deyirlər ki, istedad anadangəlmə olur, hərçənd, mən məsələnin bu cür qoyuluşu ilə əsla razı deyiləm. İnsan iki meyar - məqsədyönlülük və özünütəşkil sayəsində istedadlı olur. Bu amillərin hər ikisi mürəkkəb vəziyyətdə düzgün qərar qəbul edə, çətin şəraitdə ən məqbul və kreativ yanaşmanı axtarıb tapa, qarşıya qoyulmuş vəzifələri intellektual baxımdan əsaslandırma bilən şəxsiyyəti formalaşdırır.

Dövlət qulluğunda vəzifə borcumla əlaqədar tez-tez mən ilk dəfə Prezident Administrasiyasında və ya başqa rəhbər strukturlarda işləməyə başlayan insanlarla gö-

rüşməli oluram. Əksər hallarda bu insanlar orta hesabla 26-36 yaşlarında cavanlardır, onların nəzərində dövlət işi Qərbin transmilli korporasiyaları ilə orta və ya uzunmüddətli müqavilədən daha maraqlıdır. Öz gələcəyini xarici şirkətlərdə işdə görən insanların qabiliyyətinə və istedadına əsla şübhə etməsəm də, hər halda, bizim gənclərin o qədər də yüksək olmayan əmək haqqı müqabilində və yüksək ödənişli sığortası olmadığına baxmayaraq, dövlət işində çalışmağa hazır olduğunu görəndə həmişə sevinirəm. Bəzi gənclərlə söhbət edərkən onların sağlam ambisiyasını, özlərindən yaşca böyük və daha təcrübəli olanlarla rəqabət aparmaq istəyini görəndə, - bu, onların mənəvi ovqatında aşkar hiss edilir, - çox maraqlı hisslər keçirirsən. Belə adamlar dövlət qulluğuna çoxlu təzə, faydalı yeniliklər gətirə bilər və biz məhz bu cür kreativ gənclərə arxalanmaqla, bəzən inkişafımıza mane olan çox şeyləri aradan qaldıracağıq. Dövlətimizin gələcəyi üçün bütün məsuliyyət məhz bu cür mütəxəssislərin üzərinə düşəcəkdir.

Milli elitanın rolu dövlət müstəqilliyini, mədəni-tarixi dəyərləri, cəmiyyətin milli identikliyinə qoruyub saxlamaqdan ibarətdir. Lakin bütün bunlar yalnız o halda mümkündür ki, milli elita öz millətini onun dünyada inkişaf mərhələsinə uyğun olan iqtisadi, sosial və hərbi-siyasi mövqelərlə təmin edə bilsin. Elitanın fəaliyyətinin əsas mənası bundan ibarətdir və onun vəzifəsini millət və dövlət qarşısında məsuliyyət kimi ifadə etmək olar. Onu da başa düşmək lazımdır ki, milli elitanın təmsilçisi statusu cəmiyyətdə tanınmağı və nüfuz sahibi olmağı, eləcə də elita konsensusunun inkişaf etmiş ölkələrdə mövcud olan iki prinsipinin - demokratiya və xüsusi mülkiyyətin sarsılmazlığının qəbul edilməsini nəzərdə tutur.

Dünyamız sürətlə dəyişir və aydındır ki, dinamik qlobal transformasiyalar kateqoriyaları ilə düşünən kreativ insanların rolu sürətlə artır. Bununla bərabər, nəzərə almaq lazımdır ki, yeni idarəçilərin keyfiyyəti zamanın tələblərinə və total qloballaşma, postsənaye dəyərlərinin gizli təzyiqi şəraitində sürətlə inkişaf etməkdə olan yüksək texnologiyaların meyarlarına müvafiq olmalıdır.

Tarixi təcrübə göstərir ki, müxtəlif dövrlərdə elitanın rolu cəmiyyətin vəziyyətini, onun transformasiya dinamikasını müəyyənləşdirir, cəmiyyətin daxili və xarici dəyişikliklərinin əsas elementləri elitanın fəaliyyəti ilə bağlıdır. 1993-cü ildən 2003-cü ilə qədər milli elitanın rolu ölkəni tam parçalanmaqdan qorumaq məqsədi ilə mürəkkəb, qeyri-standard qərarlar qəbul etməkdən, inkişaf strategiyasını işləyib hazırlamaqdan, sabitliyə nail olmaqdan, ümumi maliyyə kollapsını aradan qaldırmaqdan, asayışı və qanunçuluğu bərpa etməkdən, ölkənin idarə olunmasında dövlət təsisatlarının rolunu artırmaqdan, cəmiyyətin siyasi konsolidasiyasını təmin etməkdən ibarət idisə, bu gün elitanın rolu yeni tələblərin və şəraitin təsiri altında əhəmiyyətli dərəcədə yenilənmiş, transformasiya etmişdir. Buna müvafiq olaraq, o dövrdə milli elitanın, - təkə siyasi elitanın yox, - formalaşması da məhz bu taleyüklü və məsul vəzifələrin həlli nəzərə alınmaqla baş verir, bunun üçün bəzən hədsiz səylər, siyasi iradə, çeviklik, həssaslıq, yüksək məsuliyyət duyumu, müdriklik və istedad tələb olunurdu. Bütün bunlar müstəqil dövlət yaradılması xəttini düzgün müəyyən etməyə və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi üçün səmərəli institusional bazanın təməlini qoymağa imkan verirdi. Bu, bir-birindən asılı olan proses idi.

Ölkənin bu tarixi dövrü son dərəcə mürəkkəb idi. Təkə daxili deyil, həm də xarici xarakterli bir sıra ciddi prob-

lemləri, habelə iqtisadi inkişafın çatışmazlıqlarını və sosisomədəni transformasiyanın çətinliklərini nəzərə almaq lazım idi. “Zamanın nailiyyəti” olmuş və “dünyanın sonunun” yetişdiyini bildirən demokratik inkişaf Azərbaycan sosisiumunun siyasi, iqtisadi və sosisomədəni baxımdan bu cür transformasiyaya hazır olmaması ilə rastlaşdı. Cəmiyyət çoxdan can atdığı müstəqilliyi əldə etmişdi, lakin müstəqillik suveren inkişafın başqa amillərinin yaranmasına səbəb olmuşdu. Hakimiyyətin prosesləri idarə etməli olduğu dövlət idarəçiliyinin səmərəli sistemini yaratmaq, yaxud qondarma “demokratikləşmənin” özünün cəmiyyət daxilində qarşılıqlı münasibətlərin qaydasını müəyyən etməsi üçün hər şeyi başlı-başına buraxmaq variantları arasında seçim etmək lazım gəlirdi. Bəzi dövlətlərin təcrübəsi göstərir ki, bu cür kor-koranə “demokratikləşmə” son nəticədə çox baha başa gəlir. Müstəqil dövlətçiliyin təşəkkülü dövrlərində mərkəzləşmiş və güclü hakimiyyətin olmaması mərkəzdənqaçan qüvvələrin fəallaşmasına şərait yaradır, bunun da nəticəsində hakimiyyətin nüfuzu və dövlətin imici itirilir. Məhz buna görə də ötən əsrin 90-cı illərində Heydər Əliyevin dövründə ölkənin ali idarəedici təbəqəsi olan elita bütünlüklə dövlət hakimiyyətinin bərpa olunmasına, dövlətə zidd silahlı qruplaşmalara, hakimiyyətsizlik, anarxiya və özbaşınalıq dövrünün mənfi nəticələrinə qarşı mübarizəyə səfərbər edilmişdi.

Azərbaycanda hakim elita başa düşürdü ki, ölkədə bir neçə il davam etmiş anarxiya və nifaq dövründən sonra inkişaf vektorunu birdən-birə və əsaslı şəkildə dəyişmək, bütün siyasətçiləri tez bir vaxtda başqaları ilə əvəz etmək çox çətin məsələdir. Yeni təfəkkürlü, qabiliyyətli və peşəkar kadrların idarəetmə sisteminə mərhələlərlə cəlb edilməsi ilə məşğul olmaq lazım idi. Buna görə də tələsmə-

mək, əvvəlki iqtidarın vəzifəyə təyin etdiyi bir sıra şəxslərə “məhlət vermək” və onların əslində kim olduğunu cəmiyyətə göstərmək üçün tələsmədən hərəkət etmək lazım gəlirdi. Elitanın bütün qrupları hiss etmirdi ki, vətəndaşların səbri tükənməz deyil və bu şəraitdə cəmiyyət həmin qruplar arasında gedən “tayfalararası dava” kimi problemlə bir dövrdən keçməli idi.

Heydər Əliyevlə tez-tez bu və ya digər kadr təyinatının mümkünliyünü müzakirə edərkən onun kadr seçiminə nə qədər diqqətlə yanaşmasını, onların imkanlarını həvalə olunan məsuliyyətlə müqayisə etməsini dəfələrlə görmüşəm. Bütün bunlar dövlətçiliyin formalaşmasının başlanğıc mərhələsində vəzifəyə yeni təyin olunanların səmərəli işini təşkil etməyə və eyni zamanda, kadr ehtiyatı perspektivləri barədə düşünməyə imkan verirdi. Lakin sirr deyil ki, kadrların heç də hamısı hakimiyyət sınağından uğurla çıxmır, tələblərə cavab vermir və qarşılarında qoyulan vəzifələri səmərəli şəkildə yerinə yetirə bilmirdi. Əgər açıq danışsaq, bu və ya digər vəzifəni tutarkən öz işində kobud nöqsanlara və səhvlərə yol verənlərin adları cəmiyyətə məlumdur. İnsan materialı mürəkkəb substansiyadır və təəssüf ki, onu dərhal və bütünlüklə tanımaq asan deyildir. Bütün bunlara baxmayaraq, həyata keçirilən siyasətin mahiyyəti həm də Azərbaycan cəmiyyətinin inkişaf dinamikasına cavab verməyənləri aşkar etməkdən və onları yeni, daha səmərəli kadrlarla əvəz etməkdən ibarət idi.

Heydər Əliyevin dövründə siyasi elitanın təkamülü kadrlarda dövlətçilik təfəkkürünün gücləndirilməsi meylilə səciyyələnirdi, eyni zamanda, onun məqsədi bütün cəmiyyətin konsolidasiyasına nail olmaq idi. Təsirli dövlət hakimiyyəti sistemi qurmaq üçün əvvəlcə idarəetmə me-

xanizminin təməlini qoymaq, qarşıdakı islahatların və dəyişikliklərin institusional bazisini yaratmaq, cəmiyyətin inkişafının strukturunu formalaşdırmaq tələb olunurdu. Başqa sözlə desək, Prezidentin təyin etdiyi rəhbərlərin siyasi uzunömürlülüüyü, onun komandasının səmərəliliyi qarşıda duran vəzifələri düzgün təyin etmək və komanda seçmək bacarığından asılı idi. Dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinin artıq növbəti mərhələsində obyektiv surətdə kadr təyinatlarının keyfiyyətinə olan tələblər daha yüksək idi.

Sovet dövründə Heydər Əliyevlə, habelə müstəqillik əldə edildikdən sonra yeni dövrün gənc və intellektual, kommunizmin və “sosialist inqilabının” “ışıqlı ideyaları” yabançı olan nümayəndələri ilə çiyin-çiyinə işləyənlərin çoxuna yeni dövlətçiliyin yaradılmasında iştirak etmək imkanı verilmişdi. Nəsillərin dəyişməsinin təkamül yolu ilə, simmetrik şəkildə baş verdiyi, əvvəlki nəsillərin təcrübəsinin əxz edildiyi, gələcək inkişafın yeni meyillərinin formalaşdığı vaxtda dövlətçilik baxımından yanaşmanın mahiyyəti bundan ibarət idi. Bəzən qeyri-populyar qərarlar qəbul etmək lazım olduğu yeni şəraitdə həmin gənclərin çoxu özünü doğrultdu.

70-ci illərdə olduğu kimi, ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında da Heydər Əliyevin komandasında kadr dəyişiklikləri və təyinatlar başlananda ilk növbədə vicdanlılığı və dövlətçilik ideyalarına sədaqəti şübhə doğurmayan insanlara ehtiyac vardı. Dövlətçilik ideyalarından danışarkən istərdim ki, bu məsələ başqa cür deyil, məhz bu şəkildə başa düşülsün. Heç kəs və heç vaxt hakimiyyətdə olanlara sədaqət barədə danışmırdı, hərçənd, dövlət strukturlarında işləyən insanlar üçün ləyaqət və loyallıq həmişə prioritet məsələ olmuşdur və indi də belədir. Heydər Əliyevin

ölkəyə rəhbərlik etdiyi dövrdə, habelə indi İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə yalnız dövlətçiliyə, Vətənə sədəqət, əməksevərlik və məsuliyyət, təşəbbüskarçılıq və təvazökarlıq əsas məsələlərdir və bunlar millətin və dövlətin maraqlarını qəti şəkildə həmişə öz mənafeyindən və xeyrindən üstün tutmaq deməkdir. Müasir Azərbaycan elitasının yerinin və rolunun başa düşülməsinin əsası budur. Elita o şəxslərdir ki, onlar üçün Azərbaycan təkcə hamıya məlum olan “Odlar yurdu”, doğulduğu yer, insana çörək və iş vermiş torpaq, dostların və qohumların olduğu məkan deyildir. Azərbaycanın milli elitasının əksəriyyəti üçün bu, uğrunda hər kəsin hər şeyi qurban verməyə hazır olduğu müqəddəs anlayışdır.

Təəssüflər olsun, bu illər ərzində elələri də görmüşük ki, onlar hansısa ictimai, yaradıcı və başqa vəzifə tutmuş, lakin zamanın sınağından çıxıb bilməmişlər. Özlərinin merkantil maraqları naminə milli mənafeələrə xəyanət yoluna qədəm qoyanlar, ümumiyyətlə yeni şəraitə, yeni həyatın prinsiplərinə uyğunlaşa bilməyənlər də olmuşdur. Aydındır ki, bütün bunlardan yaxa qurtarmaq mümkün deyildi, çünki keçid dövrünə xas olan çətinliklər insanların mənəvi-siyasi keyfiyyətlərinə çox vaxt mənfə təsir göstərir. Belə proseslərə hazır olmadığımızı desəm, özüm-özümü aldatmış olardım. Əlbəttə, bizim hər birimiz hiss edir və başa düşürdük ki, bir sıra mənfə problemlər, o cümlədən insan amili yeni və güclü dövlət quruculuğunu birmənalı şəkildə çətinləşdirəcək və bunlara qarşı əsaslı şəkildə və güzəştə mübarizə aparmaq lazımdır. Bununla əlaqədar, S.Hantinqtonun “Biz kimik?” kitabındakı aşağıdakı sözlər yadıma düşür: “Vətəndaş müharibəsi başa çatandan sonra Ceyms Rassel Louellin dediyi kimi bu, “millət naminə çox baha başa gəldi”. Lakin müharibə həqiqətən milləti yaratdı. Amerika milləti müharibə-

də yarandı və qardaş qırğınının sonrakı onillikdə yetkinləşdi. Onunla bərabər Amerika millətçiliyi, vətənpərvərlik və amerikalıların əsrlər boyu özlərini misilsiz şəkildə ölkə ilə eyniləşdirməsi yarandı”¹. Eynilə Azərbaycan cəmiyyəti də çətin sınaqlardan, sarsıntılardan və transformasiya dövründən keçərək, homogen (yekcins) struktur kimi bərkimiş və yeni vətəndaş obrazı yaratmışdır.

90-cı illərin əvvəlindəki oxlokratiya bəlkə də qarşıdakı universal demokratik dəyərlərə transformasiyanın mühüm elementi idi və yəqin ki, cəmiyyət dövlətçiliyin inkişafının bu dərəcədə ağırlı dövrünü keçməliydi. Ernst Nikiş haqlı olaraq yazır: “Hakimiyyətdə olanların təsir göstərmək imkanları kölgədə qalaraq iflic olduğu və ya neytrallaşdığı vaxtda avam kütlənin hakimiyyəti yaranır, bu hakimiyyət kütlələri azad edir, onları yüksək təbəqəyə tabe olmağa məcbur etmir və beləliklə, demokratiyanın özünün məqsədindən yan keçir”².

Bu, bizim bu və ya digər şəkildə üzləşdiyimiz labüdlük idi. Lakin sonradan kobud səhvlərə və siyasi risklərə yol vermədən elitanı təkamül yolu ilə transformasiya etməyə müvəffəq olduq. Bu, çox vacib məsələdir və elitanın özünün daxilində dinamik inkişafın olmasını, oxlokratiyanın mövcud qaydasını apriori, təsdiq kimi qəbul edən komformist təbəqələrdən “azad olmağı” nəzərdə tuturdu. Heydər Əliyevlə birlikdə hakimiyyətə gəlmiş elita bu yolla dövlətçiliyin möhkəmlənməsi və siyasi sabitliyin təmin olunması missiyasını uğurla yerinə yetirə bildi və perspektivdə onun vəzifəsi sabitliyin təmin edilməsinin bərqərar olmuş bu formatını qoruyub saxlamaqdan və idarəçilərin yeni nəslinə verməkdən ibarətdir.

¹ С.ХАНТИНГТОН. Кто мы? М., 2004, стр. 190.

² <http://www.nb-info.ru/nb/nb261006.htm>

Qloballaşma və ölkənin inkişafının sürətlənməsi şəraitində elita özü təkbaşına yüksək intellektual potensial yaratmaq və onu saxlamaq iqtidarında deyildir. Qlobal miqyaslı dəyişikliklər, təfəkkürün transformasiyası və postmodernin gətirdiyi yeni davranış normaları keyfiyyətcə yeni idarəçilər - menecerlər tələb edir. Ona görə də qarşıdakı illərdə iqtidarın vəzifəsi bir növ “millətin intellektual və yaradıcı resursunu”, insan kapitalının bazisini formalaşdırmaqdan ibarətdir. İnkişaf etmiş demokratiyalar bu yolu çoxdan keçmişdir və biz “Amerika kəşf etmirik”. “İnsan kapitalı” ideyasının gerçəkləşdirilməsi bizə gələcəkdə azərbaycanlı məmurun, tələbənin, sahibkarın, ictimai xadimin və s. obrazını və formasını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyə imkan verəcəkdir. Beləliklə, bizim vəzifəmiz innovasiya təfəkkürünə malik və cəmiyyətin, dövlətin daha intensiv və dinamik transformasiyasına kömək edəcək kadrlar yetişdirməkdir.

Lakin bu təşəbbüsün həyata keçirilməsi yolunda biz yerlərdə mövcud olan bir sıra başqa məsələləri həll etməliyik. Dövlət qulluqçuları qarşısında yüksək tələblər qoyulmasına baxmayaraq, keçmişin ətaləti nazirliklərin və müxtəlif dövlət müəssisələrinin idarə, şöbə və başqa bölmələrinin rəhbərlərinin ciddi qüsuru və onların transformasiyasına əsas maneədir. Biz Azərbaycanın nümunəsində görürük ki, siyasi elita iqtisadi inkişafın yüksək sürətini təmin etməyə qadirdir, lakin bəzən yerlərdə müasir sosial standartları formalaşdırmaq, ilk növbədə, yeni nəslin potensialının düzgün tətbiq edilməsi arzusunun olmaması və ya bunu bacarmamaq problemi ilə üzləşirik. Təsərrüfat idarəçiliyi strukturlarının bəzi rəhbərləri hələ də vaxtı keçmiş kateqoriyalarla düşünür ki, bu da gənc, intellektual və kreativ kadrların irəliləməsi yolunda süni maneələrə çevrilir. Millətin intellektual və yaradıcı resursuna bu cür münasibət yolverilməzdir. Ona görə də dövlət strukturla-

rında kadrların transformasiya imkanlarını və hər bir qulluqçunun müvafiq potensialını hərtərəfli təhlil etmək lazımdır. Bəzən mən öz əməkdaşını düz on il eyni vəzifədə saxlayan dövlət strukturunun rəhbərini başa düşməyə çətinlik çəkirəm. Belə halda sual doğur ki, əgər əməkdaş uğurla çalışırsa və normal mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri varsa, onun rotasiyası və nəticə etibarilə vəzifəsinin artırılması barədə vaxtında düşünməyə dəyər. Lakin əgər onun ixtisas səviyyəsinin aşağı, işinin səmərəsiz olduğuna görə vəzifəsinin artırılacağı gözlənilmirsə, onda belə bir sual vermək lazımdır: təqsirkar kimdir - işçinin seçilməsinə vicdanla yanaşmayan və ya onun qarşısında vəzifələri düzgün qoymayan rəhbər, yoxsa təhsil səviyyəsinin və digər şəxsi keyfiyyətlərinin aşağı olmasına görə öz vəzifələrinin öhdəsindən gələ bilməyən əməkdaş?

Demək lazımdır ki, reallığın və praktikanın göstərdiyi kimi, çox vaxt peşəkarlıq, intellekt və kreativlik daha az tələb edilən keyfiyyətlərə çevrilir, çünki dövlət müəssisələrində - nazirliklərdə, komitələrdə, regional strukturlarda şəxsi sədaqət prinsipi hələ də üstündür və bu, xidməti vəzifədə irəliləyiş üçün əsas götürülür. Söhbət üzdənirəq proteksionizmdən gedir. Yeri gəlmişkən, Prezident İlham Əliyev bu yaxınlarda “Azərbaycan XXI əsrdə - uğurun strategiyası” mövzusunda beynəlxalq konfransın iştirakçıları ilə görüşdə səmərəli dövlətçilik strukturunun təşəkkülündə bizim mübarizə apardığımız və daha da sərt mübarizə aparacağımız mənfi amillərdən bəhs edərkən bu məsələyə də toxunmuşdur. Kadrları rəhbərlərə münasibətdə yarınlma, yaltaqlıq səviyyəsinə görə qiymətləndirmək qətiyyə yolverilməzdir. Ölkənin gələcəyi haqqında, onun perspektivləri barədə düşünən, Azərbaycanı insanların yaşayışı üçün əlverişli ölkəyə çevirməyə çalışanlar arasında belələrinə yer yoxdur və olmamalıdır.

Bizim üçün hər bir insan qiymətlidir, məhz buna görə də Prezident İlham Əliyev qarşıdakı beş il üçün insan kapitalının inkişafını prioritet vəzifə kimi müəyyən etmişdir. Vətəndaşa sərmayə qoyulması, onun fərdi keyfiyyətlərinin və qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi, yeni menecerlər sinfinin yaradılması, intellektin perspektivdə sürətli inkişafın prioritet amili kimi müəyyən edilməsi bu ideyanın əsas elementləridir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, yaradıcı zəka sahibləri, intellektual, kreativ kadrlar, gənc və qabiliyyətli insanlar dövlətin və cəmiyyətin lazımı diqqətindən kənar qalmasınlar.

XXI əsrdə milli elitaya qarşı sürülən tələblər keçmişdəkindən fərqlidir. İndi elita təkcə bütövlükdə dövlətin inkişafına görə cavabdeh olan insanlar qrupunun formalaşmasına görə məsuliyyət daşımır. Müasir şəraitdə yeni dövrün peşəkarlarının, innovasiya təfəkkürünə malik olan, iqtisadiyyatla, sosial, daxili və xarici siyasətlə bağlı problemlərin qeyri-standart həlli yollarını tapmağı bacaran insanların idarəçilər sisteminə cəlb edilməsi vəzifəsini məhz elita öz üzərinə götürməlidir. Bu təşəbbüs, ilk növbədə, artıq formalaşmış elitanın mövcud qrupundan gəlməlidir, ən azı ona görə ki, o, idarəetmənin bir keyfiyyət səviyyəsindən digərinə böhransız və planlı şəkildə keçidi təmin edəcəkdir. Başqa sözlə desək, bizə düşünən, özünə tənqidi yanaşan, öz hərəkətlərinə inamı olan və daxilən sərbəst şəxsiyyətlər lazımdır. Dövləti simasız fərdlər deyil, məhz məsuliyyətli şəxsiyyətlər inkişaf etdirə və gələcəyə doğru apara bilər; biz ətrafımızda baş verən proseslərin komplekslərdən əziyyət çəkən subyektlərini yox, məhz öz işinin peşəkarlarını, kreativ mütəxəssisləri tərbiyə etməliyik.

Beləliklə, gördüyümüz kimi, son iki onillikdə Azərbaycanda elitanın dəyişməsi üç formada baş vermişdir:

- “yuxarıdan” - Bu, Moskvanın Ə.Vəzirovu ölkə rəhbəri təyin etməsi və bunun nəticəsində yeni elitanın toplanmasıdır. Əvvəlki elitani onun “zəifləməsinə” görə deyil, “yeni” siyasətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə əvəz edirdilər və bu siyasət ölkəni fəlakətə gətirib çıxardı. Yenə də Moskvanın təyin etdiyi A.Mütəllibov faktik olaraq, Ə.Vəzirov ilə eyni sxem üzrə hərəkət edirdi;
- “aşağıdan” - Ə.Əliyevin (Elçibəyin) xalq çıxışları və nəticə etibarilə dövlət çevrilişi nəticəsində hakimiyyətə gəlməsi. Bu rejim praktik olaraq, hər yerdə elitanın dəyişdirilməsi ilə səciyyəvi idi. Heydər Əliyev də hakimiyyətə kütləvi xalq çıxışları nəticəsində və ölkə parlamenti deputatlarının tələbi ilə gəlmişdi. Bütün bunlar Ə.Elçibəyi və onun komandasını hakimiyyəti Heydər Əliyevə təhvil verməyə məcbur etdi;
- elitanın “rəvan” əvəz edilməsi Prezident İlham Əliyev ilə bağlıdır. Onun kadr siyasəti, yeni elitanın dəyişdirilməsi varisləklə səciyyələnir; bu, o deməkdir ki, elitanın yeniləşməsi zəruri hallarda yeni nəsil insanların hesabına baş verir.

Azərbaycan öz tarixi inkişafının yeni fazasına daxil olmuşdur, milli elitarizm nəzəriyyəsinin yeni konsepsiyasını xarici zərurət deyil, daxili zərurət, yalnız milli maraqlar və ictimai sifariş formalaşdırır. Bu konsepsiyanın mahiyyəti varisləklə və innovasiyalılıqdan ibarətdir. Bu iki tərkib hissə əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Prezident İlham Əliyevin səmərəli şəkildə reallaşdırdığı siyasətin mahiyyətini müəyyən edir.

Ən yeni tarixi yaradarkən

Elita problemi müasir Azərbaycanın sosial-siyasi modernləşməsinin bəlkə də təməl daşı, həlledici amilidir. Hərçənd, yeni elitanın formalaşması uzun sürən prosesdir, bu, təkcə yeni məsuliyyətli və peşəkar liderlərin hazırlanması deyil, həm də vətəndaş cəmiyyətinin və cəmiyyət ilə iqtidar arasında şəffaf münasibətlərin qurulması deməkdir. Həm də yadda saxlamaq lazımdır ki, cəmiyyətdə yeni dövrün vəzifələrinə cavab verən yeni elita mühiti yalnız siyasi, iqtisadi və sosiomədəni sabitlik şəraitində formalaşır.

2008-ci ilin sonu elə bir dövrdür ki, biz cəmiyyətin və dövlətin təbii inkişaf prosesinə uyğun gələn kreativ elitanı necə formalaşdırmaq barədə düşünməliyik. Tamamilə aydındır ki, müasir tələblərə cavab verən yüksək idarəetmə elitası korpusu çox qısa müddətdə yarana bilməz. Həm də, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “kadr skeleti”nin kəskin dəyişməsi çox ağırlı və müəyyən mənada təhlükəli prosesdir. Elitanın strukturunda gözlənilməz dəyişikliklər bir-mənəli olaraq sabitliyin pozulmasına, çox vaxt dövlətin idarə edilməsinin zəifləməsinə gətirib çıxarır, ideya və baxışların ictimai inkişafına yabançı olan kənar təsirlər və zorakılıq üçün imkan yaradır. Müstəqilliyin ilk illərində, “elita” mənfi anlayışa çevriləndə və hakimiyyətə gəlmiş bir dəstə siyasətbaz keçmiş İttifaqın bütün mirasını, - onlar ölkənin siyasi, iqtisadi və yaradıcı elitasına məhz bu gözlə baxırdılar, - süpürüb atmaq vəzifəsini qarşıya qoyanda biz bir növ boşluqla üzləşdik, ölkə birdən-birə parçalanma həddinə çatdı. Lakin hələ Platon belə hesab edirdi ki, filosofları kütlədən, “qaragüruhun” hakimiyyə-

tindən müdafiə etmək, qorumaq lazımdır. Çünki cəmiyyət üçün ən təhlükəli vəziyyət hakimiyyətsizlik, xaos, “həminin hamıya qarşı mübarizəsidir”. Özü də bu halda qaragüruh dedikdə, hakimiyyətdə olmayanlar deyil, idarə etməyi bacarmayanlar nəzərdə tutulur.

Təbii ki, demokratik elitanın formalaşmasına inkişafın bir üsulu kimi tək cəmiyyət mübarizə praktikası kömək etmir, bunun üçün onunla bərabər, ictimai inkişafın başqa amillərinin də olması zəruridir. Yeni dövrün idarəetmə qrupunu formalaşdırmağın mümkün yollarından və amillərindən yalnız bəzilərini qeyd etmək istərdim:

- milli mənlilik şüurunu qorumağa və Azərbaycan cəmiyyətinin milli ideyasını formalaşdırmağa imkan verən baxışların saxlanması və çoxaldılması;
- siyasi liderliyin institusionallaşması və peşəkarlaşması, rəşional elitar bürokratiyanın formalaşması;
- vətəndaş cəmiyyətinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi, dövlət idarəçiliyi sisteminin maksimum demokratikləşməsi və şəffaflığı;
- qanunun tələblərinin həm hakimiyyət orqanlarının özləri və onların ayrı-ayrı nümayəndələri tərəfindən yerinə yetirilməsi, həm də vətəndaşlar tərəfindən qanuna tam əməl olunması;
- “nəyin bahasına olursa olsun” ideyasından imtina edilməsi, demokratiyaya zidd norma və prinsiplərin qəbul edilmədiyi sivil cəmiyyət üçün təbii mühitin yaradılması;
- plüralizmin, ümumən demokratiyanın, yerli özünüidarənin və vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən hakimiyyətdə nəzarətin başqa formalarının inkişaf etdirilməsi.

Ötən illər vətəndaş cəmiyyətinin və keyfiyyətə yeni idarəçilər qruplarının formalaşması prosesinin nə qədər mürəkkəb və ziddiyyətli olmasını göstərmişdir. Bunu başa düşmək lazımdır ki, indiki milli elita keçən əsrin 80-ci illərinin ortalarından 90-cı illərin ortalarına qədər bir neçə ardıcıl dəyişmələrin nəticəsidir. Bu dəyişmələr isə son dərəcə ağırlı şəraitdə keçmiş və əsasən, dövlətçiliyin laxlamış vəziyyəti, cəmiyyətdəki parçalanma, onu sıx birləşdirən ideoloji baxışların olmaması, konsensusa gəlmək bacarığının yoxluğu ilə əlaqədar idi.

Ənənəvi elitanın özünü təcrid etməsi, fəaliyyətsizliyi az qala ölkəni tamamilə dağılmaq, parçalanmaq həddinə çatdırmışdı. Ölkə vətəndaş müharibəsinin astanasında olduğu bir vaxtda, ümummilliy lider Heydər Əliyevin fəaliyyəti sayəsində bu parçalanmanın qarşısı alındı. Ona görə də mən ötən illərin təcrübəsinə əsaslanaraq, postsovet dövrü siyasi elitasının formalaşması mərhələlərini Azərbaycanda elitaların transformasiyasının altı əsas dövrü kontekstində təsvir edirəm:

1. “Yenidənqurma” dövrü (1985-1988). İctimai-siyasi xarakterli tədrici dəyişikliklər sovet elitasının, nomenklaturasının onun üçün yeni fəaliyyət növlərinə qoşulmasına şərait yaradır. Bu, kooperasiya hərəkatı, iqtisadi sahədə xəlvəti kapitalın nisbi payının ilk dəfə qiymətləndirilməsi dövrü idi və s. Ölkədə ictimai həyatın demokratikləşməsi deyilən istiqamətdə nəzərəçarpan ilk “hərəkətlər” baş verir, əslində isə bütün bunlar siyasi, iqtisadi və sosiomədəni həyatın daha güclü deformasiyasına kömək edir.
2. Dəyişikliklər dövrü (1988-1991). Partiya-təsərrüfat nomenklaturası ölkənin inkişafının institusional, iqtisadi və siyasi şəraitinin dəyişməsində fəal iştirak

etməyə çalışır. Bu, yeni oyun qaydalarının müəyyən edildiyi, aktorlar qismində yeni oyunçuların çıxış etdiyi dövrdür. Ümumi siyasətin və biznesin tamamilə yeni sahələrinin meydana çıxması elitanın kadr korpusunun toplanması üçün əvvəllər məlum olmayan kanallar açır. Dövlət hakimiyyətinin ali təbəqələrinin düşünülməmiş, bir çox cəhətdən səhv olan yeniləşməsi, sonra isə kadrların “küçədən gəlmiş adamlar” hesabına tamamlanması məhz bu dövrə təsadüf edir. Ölkəni iflic vəziyyətinə salmış iqtisadi böhranın davamı və elita mühitində ixtilaf-
ların nəticəsi kimi SSRİ-nin dağılması başlayır, bu isə sonda siyasi elitanın köhnə və yeni təbəqələrinə çox mühüm dəyişikliyə səbəb olur.

3. Qarşıdurma dövrü (1991-1993). Bazar münasibətlərinə açıq keçid, dövlət hakimiyyəti orqanlarının islahatı və intensiv siyasi natamamlıq şəraitində dövlət idarəetmə sisteminin əsas qolları: prezident administrasiyası, hökumət, parlament, biznes elitası formalaşır. Bu mərhələnin əsas xarakteristikası sistem daxilində sərt qarşıdurmanın olmasıdır. Qüvvələrin dəqiq qütbləşməsi baş verir, elita qruplaşmalarının yeni konfigurasiyası yaranır.
4. Sabitləşmə dövrü - intensiv transformasiya vaxtı (1993-2003). Bu mərhələnin siyasi prosesini iki əsas meyil müəyyənləşdirir. Bunlardan birincisi, sabitliyi möhkəmlətmək istiqamətində hərəkət, səmərəli dövlətçilik yaradılması, regionda iqtisadi dominant kimi ölkənin daxili imkanlarının formalaşması idi. Digər meyil intensiv transformasiya dövründə xüsusi əhəmiyyəti olan bir sıra məsələlərə dair ictimai konsolidasiyanı təmin etmək səyləridir.

5. Demokratik konsolidasiya prosesinin başlanması (2003-2008). Sabitləşmə və qərarların qəbul olunması fazaları başa çatdıqdan sonra siyasi proses yeni xüsusiyyətlər kəsb edir, ölkədə tədricən yeni siyasi məkan formalaşır və ön səhnəyə yeni aktorlar çıxır. Dövlətin iqtisadi inkişafı solum daxilində yeni qarşılıqlı münasibətlərin bazisini yaratmağa imkan verir, davranışın yeni stereotip və normalarını doğurur, vətəndaş cəmiyyətinin təməlini qoyur.
6. Kadrları cəlb etmə fazası (2008-ci ildən başlayaraq). Qarşıdakı illərdə əsas vəzifə gənc nəslin nümayəndələri sırasından yeni siyasi, iqtisadi, elmi və yaradıcı elita formalaşdırmaqdır.

Ölkənin gələcək inkişafı elitaya münasibətdə həm peşəkarlıq, kreativlik baxımından, həm də siyasi məsuliyyətin artması mövqeyindən daha yüksək tələblər irəli sürür. Bu, təkcə mənim şəxsi mülahizələrimin nəticəsi deyil, obyektiv meyildir, Azərbaycan cəmiyyətinin inkişaf perspektivlərini görənlərin hamısı bu meyillə hesablaşmalıdır.

Hesab edirəm ki, bu gün müasir elitanın keyfiyyəti ilə bağlı əsas tələblər yüksək təhsil səviyyəsi, peşəkarlıq, məsuliyyət, qəbul edilən qərarların nəticəsini irəlicədən görmək qabiliyyəti, proqnozlaşdırma bacarığıdır. İqtisadi yüksəlişin keyfiyyəti və sürəti, dövlətin gücü və səmərəliliyi ümumən elitanın keyfiyyətindən və kadrların potensialından asılıdır. Prezidentin fikrincə, intellektual və gənc kadrları iqtisadiyyata, dövlət idarəçiliyinə və sosial sahəyə cəlb etmədən ölkənin dinamik inkişafını təsəvvür etmək mümkün deyildir. “Qara qızıl”ın intellektual kapitala çevrilməsi üçün Prezidentin qarşıya qoyduğu vəzifə bu tezisə əməli şəkildə reallaşdırılmasıdır.

Şübhəsiz ki, Prezident İlham Əliyev elitada obyektiv dəyişikliklər prosesini sürətləndirmişdir. Peşəkarlıq və kreativlik geriliyi və savadsızlığı, əvvəlki bürokratik ənənələri idarəetmə sistemindən sıxışdırıb çıxarmağa başlamışdır, çünki cavan və dinamik Prezidentin özü yeni idarəçilər nəslinin nümunəsidir. Bu proses rəvan şəkildə, süni yollarla sürətləndirilmədən gedir, çünki məhz liderliyin təbiətinə xas olan keyfiyyətlərin düzgün başa düşülməsi indiki Prezidentə qlobal transformasiyaların meyarlarına adekvat cavab verən gəncləri öz komandasına cəlb etməyə imkan yaradır.

Son illərdə dövlət idarəçiliyi sisteminə yaxşı təhsil almış, elmi biliklərə yiyələnmiş, bir neçə xarici dil bilən xeyli gəncin gəlməsinə baxmayaraq, hər halda, bu cür insanları və ali təhsil müəssisələrində aldıkları standart biliklər toplusuna malik fərdləri müqayisə etmək olmaz. Görünür, bu meyli bir qədər dəyişmək və mövcud uyğunsuzluğu aradan qaldırmağa çalışmaq gərəkdir. Heç şübhəsiz, bu məsələdə ehtiyatlı olmaq, götür-qoy etmək lazımdır. Elitanın kor-koranə transformasiyası risklə bağlıdır və bu, əks sərəfə verə bilər. Eyni zamanda, biz milli təhsil mühitinin inkişafına daha artıq diqqət yetirməli, təhsil müəssisələrində tədrisin keyfiyyət səviyyəsini ciddi şəkildə yüksəltməliyik. Özü də bu iş məktəb partasından başlamaq lazımdır, çünki milli elitanın gələcək nümayəndələri məhz orada formalaşır.

Açığını deyirəm, bəzən biz yeni nəslə mənsub olan, əslində isə peşəkarlığı, mənəvi cəhətləri, məsuliyyət hissi və dövlətçilik təfəkkürü lazımı səviyyədə olmayan rəhbərlərin keyfiyyətinin şişirdilməsi halları ilə üzləşirik. İdarəetmədə “menecerizm” bürokratiyaya qarşı qoyulur. XXI əsrdə idarəçinin əsas məziyyətləri olan funda-

mental təhsil, peşəkarlıq və kreativlik mənəvi məsuliyyət və dövləti təfəkkür tərzilə, yəni öz qərarını dövlətin maraqları və dövlət üçün məqsədəuyğunluq mövqeyindən qiymətləndirməyə hazır olmaq keyfiyyətləri ilə tamamlanmalıdır. Kosmopolitizmin qloballaşmaqda olan dünyanın cəmiyyətimizi bürüyən bir amil olması barədə danışıqlar bizə yabançıdır, çünki Azərbaycana məhəbbət Vətən ideyasının bütün dünyaya şamil edilməsini, milli bənzərsizlikdən, milli ənənələrdən və mədəniyyətdən imtina olunmasını, öz milli maraqlarımıza biganəliyi qəbul etmir. Azərbaycançılığın - bizim tarixə, dilə, dinə, mədəniyyətə, milli bənzərsizliyə, öz ənənələrimizə, keçmişimizə, bu günümüzdə və gələcəyimizə münasibətimizi müəyyən edən ideologiyanın mahiyyəti bundan ibarətdir.

Təəssüf ki, cəmiyyətimizin müəyyən xarici dairələrin mənafeələrinin təmsilçiləri kimi çıxış edən ayrı-ayrı nümayəndələrinin hərəkətlərini normal şüur qəbul etmir. Onlar milli dövlət quruculuğunun sağlam məntiqinə zidd olan mövqeləri açıq-aşkar təbliğ etməklə, əslində milli xəyanət yoluna, yəni öz millətinin həqiqi mənafeələrindən üz döndərmək yoluna qədəm qoyurlar. Belə bir fakt təəccüb doğurur ki, cəmiyyətin kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən hərdən əks-elita kimi yetişdirilməyə cəhd göstərilən bəzi nümayəndələri hələ də o inamla yaşayırlar ki, ölkəmiz barədə qərarlar kənarında qəbul edilir. Elə buna görə də onlar özlərinin hərəkətlərinə, aksiyalarına və sözlərinə kənarında dəstək axtarırlar. Yeri gəlmişkən deyim ki, bu, onların əsas xüsusiyyətinə çevrilmişdir. Bu fikir bəlkə də bir qədər sərt səslənəcək, amma açıq deməliyəm ki, başqa xalqlarda buna oxşar keyfiyyətlərə az-az rast gəlmək olar. Onlar öz problemlərini öz evlərində həll edirlər.

Başa düşmək lazımdır ki, formalaşmaqda olan dünya nizamı şəraitində cəmiyyətin və dövlətin səmərəli inkişafına yalnız ümumi nailiyyətlərə və problemlərə konsolidasiya edilmiş yanaşma, milli inkişafın ən mühüm məsələlərinə dair konsensus kömək edə bilər və edəcəkdir. Dərk etməliyik ki, uşaqlarımız azad və müstəqil Azərbaycanda yaşamaladırlar, Azərbaycan isə yalnız o halda azad və müstəqil ola bilər ki, biz hamımız öz uğurlarımıza və problemlərimizə eyni mövqedən yanaşaq. Özümüz üçün dəqiq müəyyən etməliyik ki, azadlıq və müstəqillik dedikdə, biz ölkənin hər bir vətəndaşının firavanlığı naminə inkişafı başa düşürük. Əgər milli elita özünü cəmiyyətin konsolidasiyası və birləşməsi ideyasının daşıyıcısı kimi görməsə, suveren inkişaf barədə danışmağımız bir qədər çətin olacaqdır. Çünki müasir dünyada müstəqil ölkəni öz baxışlarını reallaşdırmaq məkanına çevirməyə, onu ayrı-ayrı geosiyasi və geoiqtisadi maraqların gerçəkləşməsində vassala və əlaltıya çevirməyə çalışan qüvvələr çoxdur.

Bütün bu tezislər bu gün Azərbaycanın səadəti naminə yaşayan və işləyənlər üçün də aktualdır. Ona görə müasir inkişafın başqa komponentlərini də unutmaq olmaz.

Dövlət məmurunun mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri onun cəmiyyətlə səmərəli qarşılıqlı əlaqəsinin ən mühüm tərkib hissəsidir. İstənilən səviyyəli məmur başa düşməlidir ki, o, heç də hamıdan yüksəkdə dayanmır, əksinə, xalqın iradəsinin icraçısıdır. Dövlət hakimiyyətinin, iyerarxiya “nərdivanının” hər pilləsində, - istər Prezident Administrasiyası olsun, istər rayon icra hakimiyyəti, - hər bir məmur cəmiyyətin və dövlətin onun üzərinə qoyduğu məsuliyyəti dərk etməlidir. Bu həqiqət dərk edilməsə, özünü səmərəli dövlətçilik qurulmasının bir hissəsi, artıq yük kimi deyil, bir-birini qarşılıqlı şəkildə tamamlayan amillər ki-

mi çıxış etməli olan insanlardan ibarət komandanın üzvü kimi görməyənlərlə işləmək bizim üçün çətin olacaqdır. Bununla bərabər, milli mədəniyyətin mənimsənilməsi və milli mənlik şüurunun formalaşması Azərbaycan elitasının həmrəyliyinin formalaşmasının əsas prinsipidir.

Bu məqamda Amerikanın İstiqlaliyyət Bəyannaməsinin müəllifi Tomas Ceffersonun sözlərini xatırlayıram. Zənnimcə, bu sözlər Vətənə həqiqi məhəbbət hissi ilə yaşayan və onun tərəqqisi naminə xidmət etmək niyyətində olan hər bir Azərbaycan vətəndaşının demək istədiklərini çox gözəl əks etdirir. O deyirdi: “Taleyin qismətindən biz dünyanın dördüdə bir hissəsini bürümüş, öz-özünü məhv edən xaosdan uzağıq; başqasının tənəzzülünə dözmək üçün biz çox yüksək niyyətlərlə irəliləyirik; bizim varislərimizin minlərcə nəslə üçün kifayət qədər yer olan seçmə ölkəmiz var; öz qabiliyyətlərimizi üzə çıxarmaq, öz əməyimizin nəticələrindən bəhrələnmək, öz həmvətənlərimizin hörmətinə və etimadına layiq olmaq üçün bərabər hüquqlara malikik. Bu hüquqlar bizə doğulanda verilməyib, biz öz əməllərimiz sayəsində və xalqın bu əməlləri bəyənməsi sayəsində həmin hüquqlara malikik; müxtəlif formalarda etiqad bəslənən humanist dinimizlə ziyalanmışıq, bu formaların hər biri namusluluq, ədalətlilik, mötədillik, Allaha şükranlıq və insanlara sevgi duyğularını tərənnüm edir; biz Ulu Tanrının qüdrətini qəbul edirik və ona səcdə edirik, bu qüvvə isə özünün ilahiliyi ilə sübut edir ki, o, insanlara səadət, onların xələflərinə daha artıq səadət arzulayır. Bizim xoşbəxt və tərəqqi edən xalqa çevrilməyimiz üçün daha nə lazımdır? Ey mənim həmvətənlərim, bunun üçün yalnız bir şey lazımdır: insanların bir-birinə zərər vurmamasına nəzarət edəcək, qalan məsələlərdə, hansı əməklə məşğul olmaq və maddi rifaha necə

nail olmaq məsələsini həll etməkdə isə onlara sərbəstlik verəcək müdrik və qənaətcil hökumət”¹.

Konsepsiya və ideyaların konseptual və novator ideyalarla deyil, texnologiyalarla və ya ümumi məntiqə uyğun olaraq operativ qərarlarla əvəz edildiyi vaxt tədricən idarəetmə sahəsində yeni ideyalarla əvəzlənməlidir. Sabitləşmə dövrü başa çatmışdır, gündəlikdə dövlətin idarə edilməsinin daha səmərəli üsulları haqqında məsələlər dayanır.

Yeni elitaya olan obyektiv ehtiyac onun sıralarına yarıdıcı peşəkarların, hissləri deyil, hadisələri və prosesləri düzgün qiymətləndirmək, qəbul edilən qərarların, ətrafımızda baş verənlərin obyektiv səbəblərini görmək bacarığını rəhbər tutanların fəal surətdə cəlb olunmasını tələb edir. Ona görə də mən tam əminəm ki, keyfiyyətli təhsilə və mənəvi-əxlaqi xüsusiyyətlərə malik olan milli ruhlu elita həqiqi ziyalılarla - cəmiyyətimizin ən vətənpərvər hissəsi ilə birlikdə belə təməl ola bilər və yeni dövrdə quruculuq fəaliyyətinə hazırdır.

Dekabr 2008-ci il

¹ İnaqurasiya müraciəti, Vaşinqton, 4 mart 1801-ci il.

Ramiz
MEHDIYEV

**AZERBAIJAN –
2003-2008:
THINKING ABOUT TIME**

Editor:

Nazim Huseynov

Technical editors:

Javani Aghayev

Samir Gurbanov

Ramiz MEHDIYEV,

Academician,

*Head of the Administration of President of the
Republic of Azerbaijan*

AZERBAIJAN – 2003-2008: THINKING ABOUT TIME

Baku, “Şərq-Qərb”, 2009, 240 p.

ISBN 978-9952-448-30-6

Sent for typesetting: 11.02.2009

Sent to printer: 11.03.2009

Size: 60×90 $\frac{1}{16}$

Quire: 15 p.sh.

Circulation: 500

Order: 19

Printed by “Şərq-Qərb” Printing House.

17, Ashyg Alasgar st., Baku.

sharq.qarb@gmail.com

TABLE OF CONTENTS

Thinking about time and transforming the elite:

Continuity and innovation	105
New time postulates	106
Considering classical theory through the prism of national realities	114
Forming the National Elite	141
Building a New History	156

Thinking about time and transforming the elite: Continuity and innovation

"When a new civilization storms into our daily life, we ask ourselves: have we also become out-dated? So many of our habits, values, fixed norms and reactions are being put in question by not surprising us when we feel suddenly that we are people of the past and relics of the civilization of the Second Wave. But if some of us are true anachronisms, can we presume that there are people of the future or expected citizens of the so-called forthcoming civilization of the Third Wave? Can we see shapes of a personality of the future or so-called accession of "a new man" behind the decline and disintegration that surround us?"

A. Toffler.

The Third Wave

In the conditions of the national dynamic development, I feel quite confident about the necessity to share our thoughts on how we contemplate the prospect of future development, linking it to the decision makers. Often times, success in future actions and effectiveness of the implementation of public policy depend on whom and how these vital steps will be made. Therefore, we should talk openly and believe firmly in the principles which envisage serving the motherland properly during our lifetimes.

New time postulates

I was born and grew up in a country which has changed in a variety of ways during my life. Seventeen years have elapsed since the adoption of the Belovezhskaya Agreement, which heralded the breakdown of the Soviet Empire, and the world aligned in a unipolar order for awhile. It is obvious that this event has been preceded by other processes which initiated also the collapse of the former common state. While Yeltsin, Kravchuk and Shushkevich were signing this Agreement, the Soviets existed in name only because the endogenous political processes have started to erode its foundation and finally led to its total collapse and economic stagnation. Ethnic and political conflicts have torn the former state apart; previously called "brotherly peoples" were ready to fight each other for new achievements by recalling the history of contemporary mankind which is based on an unchanging human nature.

Azerbaijan joined the Belovezhskaya Agreement on December 21, 1991. Though independence was proclaimed earlier on October 18, I have since started to briefly reflect

upon the forthcoming overall changes on that sunny December day by breathing a new taste of freedom and hoping to halt time. I recalled in my mind the Azadlyg Square where three years ago, in May 1988, mass rallies have begun as a protest to the unfair policy of Moscow related to the events in Nagorno Karabakh. I recollected those meetings with the organizers of protesting showdowns with whom I discussed issues of their concern in my capacity as the secretary of the Central Committee of the Communist Party. Perhaps many persons do not know about this issue and these lines will seem as a kind of revelation: indeed, some members of the Bureau of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan extended their sufficient moral support in organizing and holding such mass rallies by trying to hide themselves. The status of ambiguity is explained by the fact that the Soviet Union with its machine of repressions has continued to exist. But our understanding of the policy of the Center which is hostile to us could do nothing but make us, that is, those who perceive how dangerous the Gorbachev policy encouraging separatist movements in Nagorno Karabakh is, be alarmed over the destiny of Azerbaijan.

The society should have a proper impression about who represented the political elite of that epoch and how it has been formed. It is not a secret that there were persons among those who worked in high positions of authority who tended to serve the interests of the Center in these vital times of the nation by opposing the will of its own people, its aspirations to defend territorial integrity and restore historical justice. Fortunately, these persons who were at odds with authentic national interests are not now in Azerbaijan.

Obviously, today, there is no need to talk about what brought about the state called the Soviet Union because history has

independently assessed how we lived and what we gained with independence. At all times, independence and freedom aspirations have been linked to the high and sacred goal of the universe. It is hard to imagine any society which would agree to live permanently in enslavement and be under the protectorate of other states. Sooner or later, freedom and independence become important factors in a nation's development. But in each case, those who differed by their knowledge, talent and charisma among all others had to lead the nation towards freedom and true independence. Indeed, thanks to this category of people, the political organism (using J.J. Rousseau's term) can maintain itself and can represent the development of the well-being of its citizens.

The contemporary development of Azerbaijan has defined a whole range of questions that need to be corrected and changed with a view to the total transformation of Azerbaijani society. It is absolutely obvious that post-modernism is knocking more intensely on the doors of the transition societies in the post-Soviet territory and gradually changing the norms and stereotypes of habits and behavior commonly known to us. It is natural that such changes will and can form a defensive mood and stagnant character in the development process of the state and society. This is the factor of interactions between Toffler's waves when one wave is being transformed into another or traditional societies are absorbing changes brought by a Third Wave.

A new timeline which forms the conditions of the step-by-step transformation of the Azerbaijani society creates the basis of defining a new agenda for the development of society. This is mainly linked to aspirations to become a part of the post-industrial world, and its values are borrowed latently by the national social and cultural environment. At the same time, it

should not be forgotten that the current period is a transition period for Azerbaijan: we found it hard to give up the "commonly known" totalitarian communist past and started not just to borrow, but to also create new traditions. The society has begun to build a democratic state. The task faced by us in the current stage is to advance new values' guidelines in an evolutionary way which will reflect the prospect and effective development of Azerbaijani statehood as well as the intellectual development and moral formation of every individual.

Despite the instability of this period, which was characterized by a phased transition to new behavioral norms and standards, the idea of democratic society and state ruled by law is gradually transforming and adapting the minds and perceptions of our citizens, and it is better understood mainly by the people who have a good education and preparedness.

It is quite evident that the society does not comprehend the previous norms which have been used to apply considerable limitations to the realization of social and political freedoms. In contemporary Azerbaijani society, democracy is perceived not only as the most important guideline of development, but also as a factor of individual freedoms, stability and prospects for dynamic transformation. In the conditions of the democratic development of society, every one of us clearly understands the possibilities of economic progress of the state because the material and financial well-being of every citizen is linked closely to the pace of democratic transformation. In other words, if we would substantiate this suggestion, it will be difficult for us to talk about freedom of comprehension and rationality of thinking on an empty stomach. For these reasons, when we suggest that democratic development is closely linked to economic progress, we base our thoughts on the principle which envisages that a

free citizen is free mainly in material and financial dimensions, which give him also political freedom. Only while being free in every form and relationship, can a citizen become the most important element which represents a pre-determining factor in forming the strata of an upper class, which is destined to define the strategy of development and future state. Only within a free and independent society will talented people with innovative thinking be able to generate progressive ideas and elaborate the development strategy, and link the interests of society with public ones.

The term 'upper class,' which I use, has another definition in science which is the frequent source of disputes, discussions and talks; sometimes it is rejected due to a lack of recognition by this or that ideological view. However, this level and the qualitative indicators of the elite represent one of the most important yardsticks of status within the society and demonstrate the development dynamics of the state.

Within a weakly structured society and a lack of a clear division between social strata with some interests, a stable policy and ideological orientation in the actions of elite groups define the direction of public development clearly as never before. I would make an immediate reservation by saying that in this context, I call the elite all managing groups (but not civil servants) in the country, e.g. persons which make public decisions and assume personal, civic responsibility in front of people which impact social, political, economic and cultural processes by their actions. The elite are a part of the society which has to use its decisive role in defining the development mechanisms of the state. World history knows the facts of so-called segmented acephalous societies. Although they include groups composed of large families, dynasties or clans, there are also individuals with their position and prestige defined by

sex, age and marital status. Indeed, these persons are of public importance and a priority of such societies. In history, these groups have started to develop democracy which used to be aligned from top down in the ancient cities of Greece and in reverse order as presumed today by some circles. Being the political idea of Greece, democracy has never been perceived as delegating rights to slaves because only free citizens have been considered as people.

Contemporary Azerbaijan has its own specifications especially when the interests and actions of the elite (managing groups) or their opponents (counter-elite) have been mainly defining the dramatic moments of the national history. It is worth stating that currently, in the conditions of intensive political and economic development, the role and place of the national elite in this process attracts more attention not of local researchers, but of some mass media which have not yet unfortunately become a factor favoring the consolidation of society. It continues to base its approach on the specific interests of some groups or opportunistic positions. Therefore, before going into the details of the elite, I am confident that we should deal with the definition of the elite because it can be the basis of the further understanding of an issue which will be discussed below. At the same time, I am convinced that we will be able to create the foundations for the scientific and intellectual discussions about the issues of the national elite by touching upon some theoretical basics of the elitism which is an important aspect of the current development of Azerbaijani society.

Social-philosophical, sociological and political concepts confirm that the elite is the dominant public group which elaborates and realizes the public, cultural, social and economic policies. The elite is the necessary and vitally impor-

tant structural element for the functioning of any type of society. According to the Oxford Dictionary of 1823, the term 'elite' has been used to define social categories of high class nobility, that is the selected few. The following thinkers have stood behind classical and modern theories of the elite: Plato, T. Carlyle, F. Nietzsche, the Italian philosopher Vilfredo Pareto (1848 - 1923), the Italian sociologist Gaetano Mosca (1858 - 1941), the German political scientist Robert Michels (1876 - 1936) and others. They have attempted to single out and systemize issues related to the special role of top people ruling the society in the political process as well as to make it a subject of specific research.

In the Soviet science of the 1980s, research on the issue of the elite was accompanied by the formation of a new concept of social structure of the society and retreating from the formation principle and historical analysis which were specific to Marxist-Leninist theory. As is known, according to this theory, every stage in development of society is characterized by the modes of production and its integral relations of production; and the main driving force of history is class struggle. Contrary to this theory, changes inside the elite itself, as well as the division of society into the elite and masses are considered by the elite theory as key reasons for political and social transformations.

In Azerbaijan and the former Soviet republics, as well as socialist countries, the elite theory has neither been recognized nor properly studied. This can be explained by strict party censorship in the Soviet period and, subsequently, problems in the national social sciences. It is not a secret that sometimes national humanitarian science is considerably lagging behind the humanitarian science studies which are carried out on a global scale. For this reason, often times we are

surprised by the fact that some scientists have just now started "to study" problems which were solved long before. We should not be so naïve and acknowledge that the potential of the national philosophical school has become weak. In addition, we do not see any new representatives of the social sciences at the national scale. Today, one can speak about the formation of a new generation of scientists, and in particular, the creation of conditions to form young researchers who will be responsible in the further development of the national sciences. Such side effects of the transition period have become a reason for too few research topics and a lack of qualitative monographic studies dedicated to the topical problems of the contemporary development of Azerbaijan. Unfortunately, we are still far away from creating the national political science and sociology school, and the philosophy school, which existed in the Soviet period, is still going through hard times in this epoch of independence and global intensification of philosophical studies in the sphere of social and cultural transformations. In the current situation, it is quite clearly seen why elite theory studies in the national context have been left out of the interests of our scientific centers. Though detailed study of the theory can be applied to the development aspects of the national elite, this issue is not considered a vain one. I think that the Institute of Philosophy and Political-Legal Studies of the National Academy of Sciences must lead the study of topical problems of the national development as well as researching the current status of political institutions in Azerbaijan, including the national (Azerbaijani) model of democracy in the context of the long term modernization of the country. Without the relevant theoretical substantiation of the forthcoming social and political transformations, it will be difficult for us to talk about the establishment of the scientific basis for the measures to be undertaken in the country.

During the last few years, we have often spoken and appealed to the ideology of Azerbaijanianism. In this case, we think that it is one of the main conditions of the formation of a new personality. However, we do not see fundamental scientific studies related to its core foundation and integral parts. As yet, the structure of this ideology is not defined. Our ideology center and teachers of educational institutions vaguely imagine this ideological concept and subsequently, do not include it into its arsenal of scientific and practical targets. The National Academy of Sciences has to fill this gap and determine the elaboration of this theory as an important state task attracting relevant scientific institutes and chairs of higher education schools.

It is necessary to distance ourselves from old-fashioned, obsolete and common norms and standards which still exist in many national research institutes, and think seriously on real problems and development factors of Azerbaijani society. Bringing innovations to the field of studies, defining topical social, political, economic and historical issues, realizing joint scientific projects and programs with foreign think tanks, stimulating the growth of youth interest to science should become priorities in the elaboration of a program to develop the national sciences for the coming years.

Considering classical theory through the prism of national realities

If we shall presume that contemporary Azerbaijan enters into a new phase of statehood development, then the time is right to think about the prudent transformation of the members of the elite in order to avoid any type of risk. Currently,

this is the challenge of our time and the necessity formed by the national dynamic development. We are in such a stage of development when new patterns, behavioral norms and stereotypes of citizens are being formed mainly under the influence of Western and in particular, post-industrial civilizations. We are the witnesses of how postmodernism encompasses all of our objective and social reality. Obviously, this process does not always proceed in an evolutionary way, and it sometimes has an unnatural character. As A. Toffler writes: "The rapid development of technologies as a factor of social transformations makes the complicated spectrum of Weltanschauung issues a topical subject."¹

The changing of minds and emergence of new values' guidelines are evidence for what we call Westernization. However, others call it bringing universal values into traditional societies. Some think that the influence of Western values is ruinous; others consider it as a positive factor. Though, as I happened to read recently in one book which we can easily agree on the East has indeed offered a religious and moral basis for the world, but the West has given such theories as Machiavellianism or such ideological views as fascism which may be explained by the fact that the sun is rising in the East and sets in the West. I can already presume that some people will contest this idea by pointing out the fact that indeed the Western world has offered to all humanity the asset which we advance actively and zealously - namely democracy. However, is democracy an aspiration of all those who live on Earth? Is democracy, or its modified form as geo-democracy, considered a destabilizing factor in the current world order? If so, there is quite a reasonable question: how do we see and perceive democracy? Has

¹ A. Toffler. The Third Wave.

democracy become just a whole set of stereotypes created on the basis of a one-sided vision to solve some issues?

In this regard, we would like to briefly touch upon the issue which will be the most discussed question in the future months in the national political environment. Naturally, this will have some reaction on the part of the counter-elite and several international organizations. To put it bluntly, every one of us understands how such changes, which are related directly to the domestic and sovereign development of any specific environment, are usually perceived by some parties of the international order.

The current development of Azerbaijan requires defining the dynamics of symmetric reformation or, as it has been said by President Ilham Aliyev on many occasions, by underlining the importance of the realization of political and economic transformations in parallel. Accordingly, reforms in this sphere should supplement each other and favor the further development of the state and society by giving a new impetus to the process. This becomes more topical in the light of global processes when the attitude towards the state, society and individual as a whole are considered.

Today when we face this challenge of diffused borders and national sovereignty, when national identity issues are being modified under the influence of intensive penetration of communications and information technologies while individuals become gradually more cosmopolitan in the face of the eternal clash of social and cultural factors and the loss of aspects of the national identity, and when issues of security and religious fundamentalism form a new architecture of world order; we should retrace the old ways and think on how our political and social realities can respond to those challenges and menaces of the 21st century. It is also impor-

tant for us to understand that the decisions taken so far should exclusively favor our further dynamic economic and democratic development because of our main priorities as free citizens with a safe and reliable environment, intensively developing our economic and political institutes. These factors explain our aspirations to make the independent Azerbaijan become a modern, open and democratic territory where every individual will know about his/her rights and freedoms and be conscious of his/her responsibilities delegated by the state and the society.

Notwithstanding the changes to the Constitution or electoral system in parliamentary elections, or the ideas formed in the minds of the representatives of the establishment, every stage of social and political transformation should reflect the pace of societal development and represent the effort to increase the effectiveness of the public system, as well as to define the development strategy for the years to come. In other words, all types of transformations are effective once it meets three criteria - maintaining stability, fostering statehood and overall well-being. All these plans should be realized on the basis of a common understanding of sovereignty among the Azerbaijani people which possesses the will and right to make decisions meeting only its interests. Such an approach will enable us not only to be the regional leader, but will ensure our stable endogenous and exogenous development. In the conditions of formation of a new world order, it underlines again the reliability of our country as a partner. Global changes in financial and political spheres make us think again about the meaning of democracy as a part of transformation on a global scale. Assessing the proper possibilities and analyzing realities, I am confident that every one of us understands that it is an extremely difficult mission to be the connecting chain between continents and cultures.

As a whole, the East and West as the two parts of the global world make it very difficult or even unproductive to be a bridge. When people talk about Azerbaijan as a bridge, I remember Jan Masaryk's quote, which was used by Madeleine Albright in her book. The Minister of Foreign Affairs of Czechoslovakia has said in the audience of King George VI: "Horses walk over bridges and often litter them with droppings". So, the term chosen to denominate the geographical location of the country is not very convenient. The law of geographical determinism (the universal interconnection and interdependence of events taking place in objective reality) impacts not only internal and external political processes, but also the processes of geo-economic character. By predetermining the psychological, social and cultural peculiarities of any individual, the geographical situation forms some positive and negative features. This concerns also the elite as a part of a nation. Furthermore, the formation and specific character of an individual is also impacted by historical and cultural determinism.

In my previous writings, I noted that any transformation which societies experience are under such influence of the West which spontaneously generates "blind Westernization", e.g. the adoption of standards without looking into the specification of the national "I", traditions and culture. In this regard, Samuel Huntington in his famous work, *The Clash of Civilizations*, has written that it leads either to modernization and Westernization, or modernization without Westernization or neither modernization, nor westernization by forming an autarchic environment. In this case, according to some researchers, the mentality should take some form of "defensive" factor and fortress which plays a role in protecting the social realities from the domination of external ideas and vision. In addition, not everything new is rational and progressive.

We should not forget that the mentality of a people is the product of time and it can be transformed as a result of such changes which take place in any society. Can we presume that the mentality of the society of the 20th century is coherent with the mentality of an Azerbaijani in the 21st century? Is this mentality the product of minds which often attempt only partial public transformation by referring to the notion of "mentality" and a wide range of other definitions destined to play a limiting role in public progress?

The specific features of political leadership are explained by the fact that the society sees only the end of the next stage of transformations not recognizing immediately the difficult side of the pathway which is necessary to be passed and will have to be passed by people responsible for the prospect of development. In this case, the future of the state is formed under the influence of those factors which are steered and regulated by the elite notwithstanding difficulties of public, political, economic and social transformations. This is indeed the group of persons who have to play an historical role in defining the agenda of the nation. But the gist of the issue is explained by the fact that some groups, as seen in practice, form their reality in accordance with the character of national patterns, while others attempt to build the future of the state at the expense of the possibilities of their peers, in particular external patterns.

Talking about elitism, I underline the issue of peers because the elites have been historically formed in two ways. Some of them have been formed by internal necessity; others might naturally contribute positively or negatively in establishing statehood though issues of sovereignty and independence become disputable ones. In the conditions of the formation of a new world order we should not

be naïve; on the contrary, it is necessary to understand that ruling elites of some leading countries are guided exclusively by abstract notions about the right of people to independence and the preservation of cultural and historical features. If we look at the core of the problem, it is not hard to understand that they are trying to create a comfortable external environment for the exclusive realization of proper interests. Taking this into account, we should understand that the political myopia and immaturity of several elite groups in Azerbaijan might pose a higher cost to this country. The national elite should base its actions exclusively on the position of national unity, solidarity, consensus and agreement as well as to create the basis for the effective development of the state. This describes the role of the political, economic, intellectual and cultural elite and all those who reflect patriotism, commitment to this nation and aspirations to serve society.

In this context, I would like to briefly touch upon the issues of the elitism theory which enable us to have an opportunity to reflect upon the historical experience.

Earlier, I have already noted that the founder of the elite theory is the Italian Vilfredo Pareto, who has determined the elite as a class of society including individuals who have better achievements in their activities compared to others. This approach to define the elite has been formulated by V.Pareto in the following way: "Let us presume that every individual obtains his ratio of abilities in all fields of activities in the same manner as we do during exams... Thus, we will compose the class of those who have the highest indexes in their own field of activities and call it the elite"

¹ Reference made to R.Aron. Main Currents in Sociological Thought. Transaction Publishers, 1998.

Accordingly, Pareto describes the character of the elite as universal and knowledgeable which means that they are fewer in number, i.e. the minority. At the same time, in Pareto's view, the achievements of individuals define their status by presuming that the core characteristic of social hierarchy rests in the competition between individual abilities.

Thus, according to the opinion of the forefathers of the theoretical basis of elitism, the population is composed of two strata: the lower stratum not related to the elite; and the upper stratum representing the elite divided into ruling and not ruling. At the same time, as all of us know from life experience that the main reason of social division is the unavoidable, uneven distribution of wealth. At all times, humankind has been struggling for the sake of justice in this matter and this will be continued eternally. However, the struggle to re-distribute the wealth and power even with the participation of the masses leads only to the change of one ruling minority by another one.

Following Marx, Pareto has seen the history of society in the form of the history of the class struggle. However, differently from Marx, he has not considered this struggle as purely the issue of ownership over the means of production. According to him, the class struggle is simply the form of struggle for life, but not "the conflict between labor and capital", i. e. a form of class struggle. Subsequently, the liquidation of "capital" may lead to changes in social domination and subordination besides economic degradation.

According to Pareto, social structure and dynamics are defined by the ruling minority. This is the starting point of his analysis: "Not citing few and temporary exceptions,

everywhere we have a small ruling class which holds the power both due to the force and the agreement of the ruled ones which is numerous". The inevitability of division of the society into the ruling elite and ruled masses made him to conclude his suggestions about the individual abilities of people seen in all spheres of social life. First of all he has defined the following types of the elite: political, economic, military and religious.

Within Marxist theory, class conflicts are the main means of historical movement towards a society without classes. It can be said that Marxism replaces human choice by the determinist vision of inevitable movement towards freedom, equality and well-being for all. The elitist theory completely denies such determinism and the whole possibility of such movement.

According to the elite theorists, political transformation within the society is primarily the transformation of elites. Indeed, character and composition as well as political orientation and ideological convictions of the elites are the important elements of the political system. Changes in any country and transition to democracy suppose the inevitable change of political elites.

V.Pareto has formulated the theory of elite change which attempts to explain the social dynamics of society. The social and political system is tending towards balance, and it retreats back after any deviation from this balance. The fluctuation process of the system and its retreating to the normal status forms the social cycle. The duration of the cycle depends primarily on the circulation of elites.

The systematic change of the elite by another one is due to the fact that every type of elite has some advantage which ceases

for awhile to be in line with principles in ruling the society. For this reason, the maintenance of balance between the social and political systems requires the systematic update of the elite.

In addition, Pareto thinks that revolution only means elite struggle, the change of ruling elite does not occur on the behalf of the people, but it seems to take place for this reason only for ignorant people. At the same time, large masses of the population remain in defeat. Indeed, Western political scientists characterize the so-called October revolution as happening in this way. N.A.Berdyayev has written that "A new Soviet bureaucracy, even stronger than the Tsarist one, is a new privileged class which can aggressively control large masses"¹. For a clearer example, it suffices to remember our national history and the regimes of A.Vezirov, A.Mutalibov and A.Elchibey.

Another founder of the elite theory, Italian Gaetano Mosca has noted that minority groups organized to some extent are able to impact directly or indirectly the political convictions of the majority, and such minority is considered as a special feature of any society. "In all societies, no matter how civilized, two classes of people always appear, a class that rules and a class that is ruled." The first class, which is always smaller, performs all political functions, holds all the power, and enjoys the advantages that power brings. The second, i.e. the more numerous class, is controlled by the first and "supplies the first, in appearance at least, with material means of subsistence and with the instrumentalities that are essential to the vitality of the political organism". V.Pareto has supplemented this idea by his suggestion about the fact that the behavior of the elite and the masses is explained by

¹ N.A.Berdyayev, *Historians and Nature of Russian Communism*, Moscow edition, 1990, page 175.

the clashes of economic interests and moral norms. Due to this reason and natural degeneration, elites with experience are replaced by new ones. Thus the process is cyclic.

By the way, Niccolò Machiavelli wrote in his philosophical writings: "All of human history is the competitive struggle of elites which are divided into lions (conservatives, who prefer strict ruling methods) and foxes (sly and flexible reformers)".

Peaceful periods of societal development specific to the ruling of lions are followed by revolutionary periods with the ruling of foxes. But soon the society gets tired of changes, and lions come back to power (or foxes take their place).

According to German Max Weber, the main role in this process is played by leaders with their force and energy of activities based upon their abilities to attract masses on their side; this task is fulfilled by the bureaucratic staff formed in every party.

Among founders of the elite theory, we should also mention R. Michaels with his iron law of oligarchic tendencies. The core of his concept envisages that democracy is obliged to set up an organization to maintain itself and reach known stability. This is linked to the formation of the elite - an active minority to which masses grant their destiny.

Analyzing the writings of prominent philosophers, thinkers and political activists, there is no absolute definition of elite change and its role in the public process. In different conditions within the diverse political spectrum, the elite as a minority group of rulers are able to influence the processes which can fulfill various functional duties. However, its core meaning and mission remain unchangeable.

One must keep in mind that the main research on the elite theory has been conducted in Western European countries.

However, in the 1950s the principal part of this work moved from Europe to the USA. There were various, newly formed directions which include the "Machiavellian" one led by J. Burnham and a so-called liberal trend (H. Lasswell and his followers) that attempted to find coherence between the elite theory and democratic values. The neoconservative elitism was widely diffused in the years between the 1970s and 1990s (Ö.Dye). The study of elitism has not been blocked in the academic environment; it has been perceived by mass media, entered into political programs, became the universal legacy and the manual of practical policy. While post-Soviet republics have chosen the modernization way of its social and economic system, the West has started to favor the creation of a new elite in these countries by orienting it to Western values and forming them at its universities and other schools of higher education.

In developing Eastern countries, including the countries of the "socialist camp", elitism has been "annoying" due to the fact that it has not served to support the revolutionary leaders and any research of this issue has been under tough censorship. Therefore, studies in the field of elites' creation and development have been reflected in a reduced amount of scientific writings. For example, Russian scientists such as K.Mikulsky, L.Babayeva and others give the following definitions of an elite by summarizing and selecting 140 scientific papers (mainly, of foreign authors)¹. The elite of society is the social stratum enjoying such a status within the society and specific abilities which enable it to lead the society or exercise a considerable influence on the management process, and impact (positively or negatively) values' orien-

¹ K.I.Mikulsky, L.V.Babayeva, Y.Y.Tarshis and others. The Russian Elite: The Experience of Sociological Analysis. Part I // Concepts and Methods of Research. Moscow, 1995.

tations and behavioral stereotypes in the society, and finally, participate more actively and efficiently in comparison with other strata of the society in the formation of development trends by being even more independent than other groups in the formation of its own position.

Issues regarding the elite and the formation of more effective systems and mechanisms to govern the state can be even seen in the writings of such founders of liberalism such as Friedrich Hayek who wrote in his widely recognized book entitled *The Road to Serfdom*: "It is the general demand for quick and determined government action that is the dominating element in the situation, dissatisfaction with the slow and cumbersome course of democratic procedure which makes action for action's sake the goal. It is then the man (or the party) who seems strong and resolute enough "to get things done" who exercises the greatest appeal. "Strong" in this sense means not merely a numerical majority - it is the ineffectiveness of parliamentary majorities with which people are dissatisfied. What they will seek is somebody with such solid support as to inspire confidence that he can carry out whatever he wants"¹. In this regard, the meaning and mission of elites are not limited by an ability to contemplate the unfolding of history; the elite itself is the pioneer of such transformations and dynamic changes. Only in this case can we presume that the elite copes with the task assigned to it by the society.

In any country, the formation of the political elite is taking place in its specific form stemming out from historical conditions and traditions. For instance, the political elite in the US is being formed mainly by representatives of the busi-

¹ The Collected Works of F.A.Hayek. Volume II. *The Road to Serfdom*. Text and Documents. The Definitive Edition. The University of Chicago Press. Page 159.

ness community, civil servants, famous lawyers, renowned scholars and political scientists. In France, the elite are composed of the leaders of political parties and civil servants graduated from the elite universities. In the USSR, the elite was recruited from the party and Komsomol representatives, heads of enterprises and high ranking military and men of science and culture.

From the very beginning, perestroika was not oriented to liquidate the ruling elite, but to ennoble it. Realizing political transformations, M.Gorbachev relied upon the existing structure and ruling mechanisms by personally bringing changes to it. But, the situation has changed as a result of the USSR collapse and the independence of the republics, though these changes have taken a specific form in each republic. In particular, the fierce struggle between supporters of Ayaz Mutalibov and the Popular Front strongly impacted the feelings of those who were in power in that epoch. Knowing the weakening positions of A.Mutalibov as well as his lack of support from large masses, many leading figures of the republic suddenly left him alone. His close entourage betrayed him openly. As a result of the broadening fight for power, the main part of the political, economic, scientific and cultural elite became filled with apathy and disorder, while a small portion of it was fragmented into separate groups which oppose each other.

The ruling elite present a complicated formation; this is not the mathematical sum of all rulers. First and foremost, this is a special social group or stable community formed on the basis of strong internal links between its politicians united by common interests. The ruling elite has its own convictions about the state, the national development, the relationship with the outer world, the common problems and the

place and role of society in managing the state. The elite has its own opinion, which is not necessarily clear to the vision and feelings already existing in the society. It is filled with the perception of its own business, e.g. to rule the country and define the destiny of the people. In a single word, the ruling elite is successful and effective once it represents quite a strong social group.

Following the fall of the Azerbaijani Democratic Republic, the national elite has started to form in line with the principles of Bolshevism and then, the communist system of ruling. The former elite is the character of the national intellectual circles which have founded the first ever Azerbaijani Democratic Republic in the East. Subsequently, members of the elite were repressed and left the country. For this reason, the new, already Soviet elite were recruited mainly from the workers, peasants and the party members loyal to the regime. Even the composition of the elite in the period of Stalinism was changed many times as a result of the persecution operations undertaken by the repressive machine. The best part of the national political, economic and creative elites has become the victim of plots, poisoning and exile which took place often due to the mistakes of other representatives of the same elite. Consequently, this so-called "updating" touched all of the national elite.

In the 1930s-1950s, it seemed that all elements of the national elite were formed inside the country. This can be explained by the fact that Azerbaijan has given to the world many talented figures in the field of science, literature and fine arts. In this regard, there was a lack of integrity, solidarity and high consolidation; the elite could merely resemble an unorganized group without these features. J. Stalin could not tolerate at all any independent group of profes-

sionals, seeing it as a real threat to his rule. This stance explains his vision about the mature elite which became a force by uniting itself in order to limit the dictatorship over itself. Therefore, the so-called horizontal links were under prohibition because it was considered as a non-loyal attitude towards the authorities. Many representatives of the national elite were subjected to repressions as a result of this hateful policy.

In the 1960s-1980s, the ruling elite of the USSR was composed of two main parts: the professional party staff and the heads of the ministries and agencies, as well as large industrial enterprises. It should be said that the party elite was a kind of reigning elite, and in other words, it was the embodiment of power. However, the power was formed and oriented by the economic elite. The party functionaries determined the ideology (propaganda, managing and controlling mass media, education and the ideological side of the political course) as well as the selection and deployment of personnel. The party elite was involved directly in the economy and industrial activities. Its activities were limited to the coordination work of ministries and departments, including the remaining fields of the economy.

The economic and ruling elite elaborated the strategic development course by putting it in the form of a document convenient for the party elite which used to approve it in its Congresses and through which defining the status of the political course.

The domination of the economic elite was not based upon its direct functions only. It was strengthened due to the active involvement of its members in the party elite and its staff. First of all, the economic leaders were recruited to work in the party offices and became the party functionar-

ies by forming the core of the party departments. Secondly, the entry of economic managers into the circles of the professional party members was accomplished mainly through the practice of their membership in elected party offices starting from the highest level up to the city or regional level, including industrial enterprises and other organizations. In this way, economic power was fostered by dominating positions within the party. Thus, economic leaders had the additional possibility to impact the elaboration and realization of policy and the formation of the party elite. Therefore, we can say that the dominating element in the structure of the Soviet ruling elite was not just the party, but also the economic, managerial elite.

Therefore we can see that all aspects which have been considered as the main pillar of the socialist public and political system of relationships, e.g. the ruling of the party elite, have not been the essential ones. Having defeated the obsolete party loyalists in the form of Mutalibov's followers in 1992, the Popular Front understood how limited was their vision compared to the whole amount of powers in the hands of the party elite, while the whole range of main leverage was destroyed by A.Vezirov.

Now, I would like to deviate from the topic and come back to the events which preceded the Popular Front's accession to power. It is necessary to accurately assess this blunder of political leadership which happened after the departure of Heydar Aliyev in 1982 to Moscow. It became more serious following Gorbachev's attacks on "Aliyevshina".

After Heydar Aliyev, in the period of Kamran Baghirov, Azerbaijan started to lose gradually all that was built before him and the republic continued its course until 1988, which cannot be considered development.

Stagnation processes of a social and economic nature which completely absorbed all areas of Soviet influence, including pressure on Baku "to reveal" Heydar Aliyev and fight against his staff, weakened not only the economic, but also the political structure of the Azerbaijani SSR. A lack of leadership skills, a wider vision and an inability to foresee the events as well as the passiveness of Kamran Baghirov and his reluctance to actively resist the pressure from the Center and worsen his relations with Moscow and even his compromising position in some cases combined with the ambitions of his entourage changed the political environment in the republic practically every day.

Many of his qualities were felt openly between February and May 1998, in particular when active separatist movements, the mass exodus of Azerbaijanis from Armenia and many rallies in Baku's Azadlyg square related to these events began over Nagorno Karabakh. He got fired from his position while all processes were managed by the group with its leader G.P.Razumovskiy, the secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and F.D.Bobkov, the first deputy head of the KGB with his team.

In these conditions, there was a need to demonstrate state wisdom, a strong will and determination. However, K.Baghirov fell into a state of prostration. The completely lost former secretary gave up any motivation to work actively and react adequately to the events which became more difficult with every day. After Heydar Aliyev, he was seen as a very weak and frail head of the republic, who was unable to defend national interests. Unfortunately, this was reflected in the feelings, certainty and enthusiasm of the large masses. Such sentiment did not exist prior to these developments.

Obviously, we can pose a fair question: why was he elected as the head of the republic? I will be frank by saying that he was a more convenient figure for this role on the basis of different parameters among three members of the Central Committee (K.Baghirov, G.Seyidov, I.Mamedov). Besides that, when Heydar Aliyev was the leader of the republic, he had the considerable support of members and the candidates for the Central Committee and other activists of the republic because as the Committee's secretary, he primarily supervised the ideological and then the industrial field. During this period, he tried to be in the shadows and not to damage his relations with anyone. Generally he was not known by some particular issue or principal position. But he managed to create the impression of an active supporter of the political course realized in the country and the man who was open and accessible to any employee at any level. For this reason, the party staff was on his side by seeing him as the loyal follower of Heydar Aliyev. History proves that a united staff can also be wrong.

The issue of replacing the first secretary of the Central Committee was dictated by the situation formed in the country. This was an objective process. Nobody in the Bureau of the Central Committee could even imagine that the final choice would be A.Vezirov. He was "brought" to the republic by Yegor Ligachev, the secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union. This was an absolute surprise for us.

Analyzing the past and trying to better perceive these events which engulfed Azerbaijan since 1987, I have tried to find answers to this question: why A.Vezirov, since the first days of his nomination by the Center to the post of the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of

Azerbaijan, channeled all his energy and time against Heydar Aliyev, the full master of his country? He destroyed practically all segments of statehood: the national economy, the confidence of the people in the ruling class and planted hatred between various districts, etc. The previous ruling elite, which was actively replaced by a new one, fell paralyzed and could not even understand the ongoing processes. Every newly nominated man coming to the ruling departments through various ways was biased on many occasions and tried to predict the end of the world through the loss of an elementary sense of responsibility.

The steps made by A.Vezirov can not be understood in a normal way. If we shall treat these issues from a purely moral position, I have to confess that Heydar Aliyev played a crucial role in promoting A.Vezirov in his party career. I am a witness of all that was done for this man. Besides that, A.Vezirov recognized it repeatedly, and not only to me, when he was the representative of the USSR in Pakistan. It suffices to remember that indeed Heydar Aliyev saved Vezirov when the latter was fired from his position in the Central Committee of Komsomol. He did not wait a long time for a comeback. Heydar Aliyev selected him as the first secretary of Kirovabad (currently, this city is named Ganja) City Committee of the Party while this city was in fact the second capital of Azerbaijan. Then, Aliyev named him the head of department in the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan and helped him by any means to enable his promotion in his diplomatic career. Heydar Aliyev thought it necessary to support every Azerbaijani who could be represented in the central hierarchical structure of the communist system.

The days which preceded the January events were a serious challenge for the national elite. It is no secret that indeed in that period of time, society was waiting and hoping for their representatives to lead the people against the national betrayers headed by A.Vezirov and the Moscow group of M.Gorbachev. But, unfortunately, many representatives of the national elite disappeared at once by leaving this mission to the minority elite group which loved this nation very much. The names of those who stood in squares and supported the Azerbaijani people in Baku and Moscow in the very difficult times are known to every one of us.

However, we note bitterly that following the comeback of Heydar Aliyev in 1993, many members of the former Soviet elite, who were absolutely absent in the time of hardships, started to reshape history by highlighting their role and actions which they had no links to at all. In this case, we can ask quite a reasonable question: where were they? All of those who today try to acquire some honorary state titles and privileges were absent in that epoch. What was their civil position? Could the elite see where Vezirov's anti-national policy and blindness of Moscow have taken our country to? Is it possible to substantiate the aspirations of the elite in order to smooth its involvement in the processes when the destiny of our compatriots who fled Armenia or those who perished in front of tanks on January 1990 as well as those who fell for the sake of territorial integrity of the country? What is the current role of some representatives of the national elite in the conditions of statehood building and the consolidation of society? Do such questions envisage only finding blame for everything realized in the country or criticizing processes which are difficult to understand or perceive? I would like to be very frank till the end: these per-

sons claiming to be the elite only think about themselves and their well-being, and they need this nation to receive benefits only. What have they done for the motherland? They do not know how to answer this question.

I would like to note that certain parts of the elite try today to offer something. However, they were very silent during the difficult times of Azerbaijan. Another part of this elite followed A.Vezirov and his helpers but could not demonstrate the true qualities of the elite nor provide a good example for the large masses in this difficult period for the nation.

In that epoch, it was hard for me to understand what stands behind the unexpected decision of A.Vezirov to strip me from the position of the secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan in the Plenum meeting on May 30, 1988. (This happened just 9 days after his nomination as the first secretary). I think that I will have another opportunity to describe the history of Azerbaijan in those difficult times in a more detailed way when the collapsed Soviet Union looks like an anchor of a sunken boat dragging it gradually to the seabed.

In the aftermath of the Plenum, A.Vezirov started to crush all staff potential created in the 1970s and 1980s. Why did this man fail to become a full-fledged leader of his own people in such vital times? In any case, he was given such a chance by history. Every time, when this period of the Azerbaijani history is being discussed, I get an answer from those who worked with him during almost two years of his rule: A.Vezirov was not just a very weak leader, but also known by his catastrophic inability to manage even the smallest group of people. He lacked such an ability especially in times of crises when a statesman needs unseen tenacity, a

high intellectual level and skills to manage the situation. The society remembers his funny "suggestions" and unstable behavior making him always look ridiculous.

The failure to understand national realities, the lack of an adequate approach to the situation within the republic which were far from the normal Azerbaijani mentality created such an image of a man whose actions have resulted in the loss of 20% of the national territory and destruction of the economy. In spite of this, A.Vezirov as helper and closest assistant to Mikhail Gorbachev, fulfilled all his instructions. It is hard to believe that he could not notice that Mikhail Gorbachev was in fact the enemy of Azerbaijan, interested only in the continuation of the crisis inside the country and the secession of the Nagorno Karabakh region. History knows many examples of such crimes and treasons against the Azerbaijani people. A.Vezirov was driven by only one simple idea: to be famous and remain in the history books notwithstanding his services as a savior or destroyer. By the way, Herostratus in ancient Greece had the same feelings. But A.Vezirov, as Herostratus, entered into the national history as a loser and an outsider of the social order.

After the events of 20 January 1990, the country headed by A.Mutalibov, the former leader of Gosplan, saw the full destruction of the immunity of the Azerbaijani society towards political and economic changes.

It is known that after accession to power, Ayaz Mutalibov did not understand at all the historical changes which had begun in the USSR. He failed to understand that the events related to the annexation of Nagorno Karabakh were to be followed by the start of the collapse of the Soviet Union. It was not by accident that he supported the rebels of the State

Committee for Emergency Status (in Russian GKChP). Shifting his seat from the first secretary of the Central Committee of the Communist Party to the President of Azerbaijan, he practically undertook no decisive measures to appease Armenian separatists and obtain visible changes in the country. A.Mutalibov became catastrophically weak in character by allowing the Popular Front to steer actions at the frontline which caused mass human losses among the population as a result of military operations, including the massacre in Khojaly (with his failure to act and prevent actions) carried out by Armenian gangs with the support of the 366th Soviet motorized regiment.

After his accession to power by the direct instruction of M.Gorbachev, he could not hold a dialogue with the public establishment and his own opponents - the Popular Front. A.Mutalibov practically followed the way of A.Vezirov by ignoring issues of societal consolidation and failing to unite the efforts of political groups in front of the challenges faced by the country. Without having his own principal position, he used to make steps dictated by his close entourage, guided not by public interests but personal ones. All those who were recruited by him were unknown to society. They lacked any talent, but were known only by their close ties with A.Mutalibov even for a limited period of time. His dramatic behavior did not give him any public love and popularity, but gave him the nickname "the stylish boy from central Torgovaya street". He failed again to strengthen his position at the expense of bringing back "the penalized ones" known for their irresponsible actions, abuse of power and serious mistakes and who were fired from their positions under Heydar Aliyev. It can be said without exaggeration that there was an absence of power

within Azerbaijan during the 1990s. Someone had to fill it. This happened to be the Popular Front.

In relation to the past, I think about the current situation, the new generation, our youth which has not participated in these events due to its young age. It did not see those tremendous obstacles and difficulties and I would say, sufferings faced by the Azerbaijani people striving for its freedom and prosperity. Today, there is political stability in the country. Some political opponents have begun to understand that they will get nothing by aggression and radicalism. For this reason, they pass into a constructive form of struggle for power. The society is resolved to foster statehood, preserve independence, obtain overall progress and ensure well-being.

After the Popular Front came to power, it began to zealously destroy the former, unstable system of the ruling elite by bringing its own representatives to various important agencies and economic enterprises. It should be said that such a move was tortuous, very unreasonable and irresponsible which seriously damaged the statehood building process. The problem is that such things were already fixed long before in practice: even with the gravest, radical political changes, it is extremely dangerous when the former elite leaves the stage because it should be gradually integrated into a new one as its integral part or accompany a new elite until the formation of the stable foundations of statehood. This reduces the risk in facing an "all or nothing" dilemma when all mechanisms and structures of public management are in the hands of new people. It recalls to some extent the same structure forcefully used by the Bolshevik Russia, which was unable to ensure the full spectrum of human resources for newly created public agencies and used those who were branded as "bourgeois specialists" of that epoch.

The impossibility of the quick replacement of older employees in all key positions as well as the necessity of continuity to borrow values, norms, ideas and traditions of the former elite constituted the main pillars of this approach.

The intellectual, ideological and moral inability of the Popular Front in Azerbaijan was demonstrated in a short period of time because this type of elite acceded to power without the proven skills and experience in public management. State independence has been obtained as a result of the USSR collapse as it was with Russia, Ukraine, Belarus, the Central Asian republics and Kazakhstan. Accordingly, following a short period of time, today it is hard to talk about direct services of the Popular Front as a leader of the movement for the national independence. However, we have to recognize that the Popular Front has been one of the segments in realizing this idea. After its accession to power, all activities of the Popular Front were incompetent, chaotic and without perspective. It further worsened the current situation. The public order had to be ensured by informal armed groups and "whirlwind" gangs headed by Interior Minister Iskander Hamidov who performed the illegal seizure of property from the wealthy and detained certain circles guided by his own commercial interests. These actions happened not for the sake of the fight against financial and economic activities, but to obtain large sums of money. The beating of journalists and political opponents became the usual practice: the consequences of the activities of one person were quite wide.

It is probable that the services of the Popular Front were used to overthrow the corrupted regime of A.Mutalibov who came to power as a result of the bloody events of January 1990. However, having realized this coup-d'etat the Popular

Front entangled itself in internal clashes and intrigues while the struggle of opposing groups could have resulted in the full collapse of and catastrophe within the country.

Unfortunately, having accused A.Vezirov and A.Mutalibov of all negative deeds, the ruling leaders of the Popular Front were not much better, and possibly worse. The activities of the Popular Front led to the serious weakening of their political support from the large masses of people. Loosing its confidence in Baghirov, Vezirov and Mutalibov, the population considered the Popular Front of Azerbaijan as a remedy of all evils, but the latter created even greater problems for the country. Here, we have noticed the clashes between the rulers and the ruled; but in fact, they both were quite separated from reality. In addition, the situation was exacerbated by an unwillingness of the Popular Front to leave aside its romantic vision of the process of public management which involved ideas contradictory to the national and state interests. The same failure was seen in the internal and external policies chosen by the leaders of the Popular Front.

Thus, the accession of the Popular Front to power in mid 1992 did not bring any consolation to the large masses and the widely advertised prospect of a better life for ordinary people and the democratization of the public-political structure. On the contrary, it created chaos, anarchy and corruption. The main issue is in the following: it could not consider the Azerbaijani society with all its components. It is true that sometimes human shortcomings are the continuation of their qualities. In the case of the Popular Front of Azerbaijan, it soon appeared that the qualities needed by the ruling elite differed from the qualities specific to the opposition elite. After this period, when there was no need "to stand behind the barricade" and deliver inciting speeches in public rallies,

it became necessary to lead the society in a proper way on a daily basis. In this case, we have seen that this ruling group was not prepared for this role. The Popular Front of Azerbaijan was continuously presenting its allegations against the corrupted "Party staff", but their leaders were even more corrupted. While reading protocols of meetings headed by President A.Elchibey, I have seen such references quoting him as follows: "if you take bribes, at least be faithful and do not take the large sums". This meant that authorities practically accepted the current situation of the time.

I will not go into the details of the situation which existed in the country at that epoch, but a short glance into the past enables us to better understand the role played by the elite in those events (independently of being negative or positive) as well as to better perceive our future destiny, the difficult way we have passed so far, what we had in the past and the respect for what we have achieved. Not pretending by any means to debate the exclusive character of the current ruling elite and understanding that not all of the problems of the past are solved by us, nevertheless, I would like to note that during the last decade, Azerbaijan has become an independent state, dynamically transforming the values of the 21st century by avoiding the influence of foreign circles to turn it into a puppet state or to create chaos and anarchy.

Forming the National Elite

As a whole, the formation of the national elite in contemporary Azerbaijan has taken several stages and became more visible in the 1970s when Heydar Aliyev issued instructions to send thousands of young Azerbaijanis to study in various

cities of the Soviet Union in order to pay more attention to the formation of the economic, cultural, creative, military and political elite of the former Soviet Azerbaijan. In spite of the political difficulties in adopting such decisions, it has indeed favored the beginning of the process to regenerate, rotate and replace personnel and attract new intellectual and creative persons to civil service.

The historical achievement of Heydar Aliyev can be also explained by the fact that he broke the practice of drafting our youth into military service and sending them to military construction battalions or some auxiliary support services. Only he managed to send Azerbaijanis to serve as officers in various types of units. As a man of significant experience in the top leadership of the Communist Party of the Soviet Azerbaijan, I have witnessed how strong the pressure from Moscow against Heydar Aliyev was while taking and realizing such vital decisions.

The qualitative changes within the personnel ranks of the Soviet Azerbaijan of bringing new graduates from prestigious universities became the turning point for the national development as well as the personnel policy since the mid 1970s. Former Komsomol and responsible Party representatives have managed to fill positions in the highest pillars of Azerbaijan in accordance with their knowledge and experience. It is obvious that such an approach can be misunderstood and may seem as some kind of nostalgia for the past still present in the minds of authorities; but each period has its specific features. For the creation of a new class of managers, it was necessary to pass some period of time to realize many measures directed to increase the educational level of Azerbaijani youth - the future representatives of the national elite.

When Heydar Aliyev was dismissed from the position of the First Deputy Prime Minister of the USSR at the end of 1987, all these achievements fell into oblivion. Former ties with the Center were cut off. I think that such an attitude is explained mainly by a lack of sound thinking and an understanding of the importance of this enterprise for the creation and management of the statehood.

The current personnel policy of the national authorities is based upon a symmetric approach to define the development line of the nation in an evolutionary way. In other words, employing intellectual and creative people is built on the principle of accepting and respecting the traditions and experience of previous generations and bringing in new ideas in line with the requirements of contemporary development and the post-modernist movement. All of these steps require time and energy, assiduity and defining the development strategy of the state and society.

The necessity to transit towards innovative development of the country has substantiated the formation of a strategy which relies upon the realization of human capital and the effective use of human potential to improve the level of public well-being. Therefore, the tasks lying on the shoulders of the ruling elite responsible for decision making is to modernize the political, economic, social and cultural realities of Azerbaijan in the 21st century. This process should not be truncated as we see in some fields. It should reflect the comprehensive approach that our country can and should be the most attractive one. This constitutes the core idea of responsibilities of those who represent the current elite and will represent it in the future.

Due to the fact that the development of a free man is an absolute priority for us, it is therefore important to consider

the improvement of the educational background of the young generations as a key element of self-preservation and self-perfection of the nation. The utilization of the talents of young, creative and intellectual people is the main factor which is able to ensure the innovative development of the state and continuity of the realized policy. Thus, the national educational system should meet the requirements and standards of the contemporary period by reflecting the knowledge and technologies as well as the methods to educate and form a new generation which are in line with global trends with the understanding that creative knowledge and a high intellectual level help young men to be unique and use their own potential for the well-being of the society.

Only such an approach will favor the formation of both the new ruling and counter-elites in the country. It is absolutely clear that the structuring of the elite in the conditions of transformation of the Azerbaijani society creates foundations for future generations, which have to replace the current elite in the future. Those who will represent the national elite will be formed among 5,000 young persons sent or being sent to study abroad by the initiative of President Ilham Aliyev. The head of state in this decision has been guided by the importance and necessity to form a new political, economic, cultural and intellectual elite for the future of Azerbaijan.

Our country should become the territory where everyone sees himself able to realize his own potential and dreams for overall development. However, we should not base our plans on castles in the air. It is necessary to derive them from reality and understand that only professional and creative self-realization as well as a very self-critical approach in some issues allows us to obtain the desired results. Our

possibilities are defined by our abilities to shape young people with talent and innovative thinking. Often times, people say that talents are born; though, I do not agree with such a stance. A man becomes talented thanks to two criteria - commitment and self-organization. Both these factors form the personality able to find the right solutions at difficult times and seek more convenient and creative approaches in complicated conditions.

Often times, I happen to meet with those who start to make their first steps in the presidential administration and other leading structures due to my public position. Frequently, these are young people aged between 26 and 36 who consider the civil service as an interesting job compared to short and long term contracts with Western multi-national corporations. Not diminishing by any means the abilities and talent of those who see their future within Western businesses, I am always pleased to see a young man to be in civil service not for a high salary or well-paid insurance. This is an interesting feeling when you see sound ambitions of these young persons during interviews or their aspirations to compete with those who are elder and have more experience. This is clearly seen in their motivation. Such people are able to bring many fresh, useful things to civil service and we can surmount many obstacles in our development relying upon these creative young persons. Indeed, such specialists will be responsible for the future of the state.

The role of the national elite is to preserve state independence, cultural and historical values and the national self-identity of the society. However, all of these are possible only when the elite are able to ensure the nation with its economic, social and military-political positions in the world relevant to its stage of development. This constitutes the

core idea of the elite functioning and the task which can be formulated as a responsibility in front of the nation and the state. In this case, we should know that the status of the national elite representative envisages public fame and authority, as well as the recognition of the inviolability of two principles of the elite consensus existing in developed countries - namely democracy and private property.

The world is changing drastically, and it is obvious that the role played by creative people thinking about the dynamic global transformation is increasing significantly. In this case, we should understand that the quality of the new type of managers should be in line with current requirements and the criteria of dynamically developing high technologies in the conditions of total globalization and the latent influx of post-industrial values.

Historical practice demonstrates that the role played by the elite in various periods defines the status of society, its transformation dynamics; its activities are linked to the main elements of domestic and external changes of the society. If the role of the national elite in the period of 1993-2003 has been critical in adopting complicated and extraordinary decisions to keep the country from full collapse as well as stabilizing and elaborating the development strategy, eliminating financial crisis, restoring order and legal management, strengthening the role of the public institutions in steering the country, ensuring the political consolidation of the society; then today it has changed and transformed under the impact of new challenges and conditions. Accordingly, the formation of the national elite, including the political one in that period of time has taken place by taking into account resolutions of such vital and serious tasks which required titanic efforts, political will, flexibili-

ty, a high sense of responsibility, wisdom and talent to correctly define the course in order to create an independent state and lay the foundations for the effective institutional basis to foster statehood. This is a two-sided process.

This historical period of the country was extremely dramatic. In this case, we should take into account many serious problems not only of the domestic, but also of an external nature as well as the difficulties of economic development and the complexity of the social and cultural transformation. Democratic development, which became "an achievement in history," has heralded the beginning of "the end of history" and has exposed the political, economic, social and cultural unpreparedness of the Azerbaijani society for such a transformation. The society has obtained all that it has strived for - independence. However, independence has generated other factors of sovereign development. We had to opt between aspirations to build an effective public management system where authorities should steer processes or to leave everything on its own speed by enabling a so-called "democratization" to form an order of mutual relationships within the society. As the practice of several states shows, the cost for such blind "democratization" was quite high. The lack of a centralized and strong power in the period of independent statehood formation favors the activation of center oriented forces which erased the popularity of the authorities and image of the state. Indeed, for this reason, the elite as the high managing stratum under Heydar Aliyev in the 1990s was fully mobilized to restore the power to fight against the anti-statehood armed groups, which were themselves the negative consequences of the period of anarchy and chaos.

The ruling elite in Azerbaijan understood that following several years of anarchy and chaos in the country; it was

very difficult to change radically and immediately all development lines and replace all politicians at once. It was necessary to gradually involve skillful and professional persons with new thinking to the management system. Therefore, we had to be prudent by allowing a whole range of nominees of former authorities "to release their steamy breath" and demonstrate their nature to society. The society had to survive this problematic period of clashes of all elite groups while the latter knew that the patience of citizens was not infinite.

While frequently discussing with Heydar Aliyev the possibility of a nomination, I witnessed how scrupulously he treated this issue of selecting people by measuring their abilities with their performance of assigned tasks. All of these factors enabled him to co-organize the effective work of nominees in the period of statehood formation and think about the utilization of human resources. However, it is not a secret that on some occasions, not all of them managed to face challenges and meet the requirements of fulfilling tasks assigned to them. If we shall be sincere, we can say that society knows the names of those who committed serious mistakes and gaps in their work while holding this or that position. The human material is quite a complicated substance, and unfortunately, it is not easy to foresee it immediately and fully. In this respect, the core idea of the realized policy is to define those who are far from the dynamic development of the Azerbaijani society, and to replace them with more productive personnel. This is a necessity.

The evolution of the political elite under Heydar Aliyev tended to strengthen the abilities of the personnel in the statehood field which was directed to the parallel consolidation of all society. In order to build an effective system of

power, it was necessary to form the basis of the management mechanism, set up the institutional foundations of forthcoming reforms and changes as well as to ensure the structural development of society. In other words, the effectiveness of the presidential team and the political long life of its leaders depended on the ability to properly define tasks and select team members. Even higher requirements of the quality of nominations objectively emerged in the next phase of fostering the statehood.

Many persons who worked with Heydar Aliyev in the Soviet times and young intellectuals of the current epoch since the independence period, by distancing themselves from the "shining ideas" of communism and "the socialist revolution," have been given opportunities to participate in the creation of a new statehood. This has constituted the core of the public approach when the change of generations took place in an evolutionary and symmetric way by borrowing the experience of previous generations and forming new trends of future development. Many of those young people have proved their skills in new conditions when there were instances of unpopular decisions.

To begin, when a cabinet reshuffle and nominations took place in the administration of Heydar Aliyev in the mid 1990s, as it was in the 1970s, those who were known by their sound thinking and commitment to the ideas of statehood were invited to take positions. While talking about ideas of statehood, I would like to see it understood in the way mentioned above. For a leader, regarding those who work in governmental structures, the issue of honesty and loyalty are a kind of priority. During the rule of Heydar Aliyev as it is today in the presidency of Ilham Aliyev, the main issues were and are commitment to statehood, the

motherland, the capability for hard work, a sense of responsibility, initiative and modesty which mean readiness to keep the interests of the nation and the state above the interests of one's own at all times. This constitutes the core understanding of the place and role of the contemporary Azerbaijani elite. For them, Azerbaijan is not only the commonly known Land of Fire, the place of birth, the land of bread and work, the location where you have friends and relatives. Azerbaijan is the sacred land for a majority of the national elite which is ready to sacrifice everything to their nation.

Unfortunately, during the last years, we have seen all those who failed the challenge of time still occupy some position or even take another public or other job. There were also such persons who bowed to their commercial interests and openly betrayed the national interests; there were those who could not adapt to the new consequences and principles of the new life. It is obvious that it was not possible to avoid all of these things because the problems of the transition period often times reveal the moral and political qualities of people in a negative light. If we would say that we were not ready for such types of processes, it will not sound sincere. Obviously, every one of us has felt and understood that building a strong and effective state will be marred by a whole range of problems, including the human factor which should be fought radically and without compromise. In this case, I recall the words written in S.Huntington's book *Who We Are?* He writes: "The Civil War, James Russell Lowell said as it ended has been "high price paid for the nation." But, it has truly created the nation. The American nation has been born in war and became mature in decades of fratricidal battles. At the

same time, the American nationalism and patriotism as well as unseen-in-centuries feelings of Americans to identify them with their own country have appeared jointly with all named above.¹ Similarly, passing through difficult times of hardships, challenges, perturbations and the transformation period, Azerbaijani society has formed a homogenous structure and forged the image of the new citizen.

Possibly, the ochlocracy of the early 1990s was the important element of the future transformation towards universal democratic values and probably the society had to pass through such a painful period of statehood development. As it has been rightly noted by Ernst Niekisch: "The power of a mob forms when the possibilities of the wealthy in rule, being in shadow, are paralyzed or neutralized; it liberates the masses and does not force them to be subordinated to the upper level and thus, fails to fulfill the very goal of democracy"².

This is the inevitability which we faced anyhow. However, we have managed to transform the elite avoiding blunders and political risks. Being the most important task, this meant the dynamism in the development of the elite itself and the liberation of the conformist strata which considered the current a priori ochlocracy order as a normal event. In this way, the elite which came to power with Heydar Aliyev succeeded to accomplish its mission successfully by ensuring political stability and strengthening statehood; its future task is to maintain and transfer this format of stability built in recent years to a new generation of managers.

In the conditions of globalization and the speedy pace of national development, the elite are not able to be created and

¹ S. Huntington. Who We Are?.

² <http://www.nb-info.ru/nb/nb261006.htm>.

maintain a high intellectual potential on its own. Changes on a global scale, the transformation of thinking and new behavioral norms brought by the post-modernist period require qualitatively new managers. Therefore, the priority of current authorities for the years to come is to form some intellectual and creative resource for the nation as a basis of human capital. This pathway was taken by developed democracies long before, and we do not need to discover America for a second time. The realization of the human capital idea will enable us in the future to considerably change the image and forms of civil servants, students, entrepreneurs, statesmen and others. In this way, our task is to form people with innovative thinking who will ensure a more intensive and dynamic transformation of the society and the state.

Trying to realize this initiative, we have to solve a whole range of other existing issues in place. In spite of the difficult requirements applied to civil servants, the inertia of the past is a serious shortcoming and the main obstacle in transforming leaders of departments, divisions and other sections at the ministries and other public agencies. In the example of Azerbaijan, we see that the political elite is able to ensure a high pace of economic development; however, we sometimes face the problem of the reluctance and inability to form modern social standards which primarily affect the sound application of the potential of the new generation. Some senior economists still think about obsolete notions which have become artificial impediments in promoting young, intellectual and creative personnel. Such an attitude towards the resources of the nation is unacceptable because we should analyze in detail the possibility of personnel transformation and the relevant

potential of every civil servant in governmental structures. Sometimes, I find it hard to understand the leader of a governmental structure who keeps an employee for a decade in the same position. In such a case, we can ask the question: if an employee is doing well and has normal moral qualities, then is it worthwhile to think about his/her rotation to another position and subsequent promotion. However, if this promotion is not possible due to his/her low qualification or ineffective performance etc., then we should think who is culpable - whether it is his/her supervisor who has not been good in selecting staff or wrong in assigning tasks or finally, does the assigned employee have a low educational background or other personal qualities and cannot fulfill tasks properly?

It should be noted that professionalism, intellectual level and creativity are often times becoming less needed qualities as we see in reality and practice because in several public agencies - ministries, committees and regional structures - we still feel the domination of a principle of personal loyalty which serves as a basis for promotion in a professional career. In this case, we refer to such a protectionism which we fight and will fight stronger while underlining its negative factors in the formation of structures of effective statehood. This has been noted by President Ilham Aliyev in his recent meeting with delegates of the international conference "Azerbaijan in the 21st Century - The Strategy of Success". This is categorically unacceptable when personnel are being appraised in accordance with their loyalty, flattery and complaisance towards their superiors. Such people cannot be among those who think about the future of our country and aspire to make Azerbaijan more prosperous for ordinary people.

We value everyone; indeed, in this way, President Ilham Aliyev has defined the task to develop human capital as a priority for the next five years. Investments in citizens, the development of their individual qualities and abilities, the creation of a type of new manager, the defining of the intellectual level as the priority for fast future development are the main elements of this idea. The core idea means that talented minds, intellectual and creative persons, young and able people should not be left beyond the proper attention of the state and society.

The 21st century presents additional requirements of the national elite than in the past. Currently, the elite are responsible not only for the formation of groups of people ensuring the development of the state as a whole. In contemporary conditions, indeed, the elite should assume the mission to integrate professionals and people with current thinking into the managerial system who will be able to find extraordinary solutions to the problems related to the economy, social, external and internal policies. First of all, this initiative should come from an already existing group of people from the formed elite because it will ensure the smooth and safe transition from one type of management to another. In other words, we need such personalities who will have sound thinking, and be self-critical and reliable in their actions and free. Indeed, a responsible person, but not a featureless one, is able to develop the state and lead it in the future; we have to cultivate such professionals and creative specialists and not those with many hang-ups in the process that surrounds us.

In this way, we see that the change of elite in the last two decades in Azerbaijan has taken place in three forms:

- From higher-ups. This means the nomination of A.Vezirov from Moscow to lead the country and the subsequent recruitment of a new elite. The previous elite was changed not because of its obsolescence, but to realize "a new policy" which led the country to catastrophe. The power of A.Mutalibov also nominated by Moscow followed the same way as A.Vezirov;
- From the grass roots level - the accession of A.Aliyev (Elchibey) to power as a result of people's protests and subsequent coup-d'état. This regime was characterized by the practically complete change of the elite. Heydar Aliyev came to power also as a result of people's mass protests and the demand from the country's parliamentarians. All these obliged A.Elchibey and his team to leave the power to Heydar Aliyev;
- Smooth change of the elite is linked to President Ilham Aliyev. His staff policy, e.g. the change of the elite, is characterized by continuity which means that updates take place in cases of necessity at the expense of people from the new generation.

Azerbaijan has entered into a new phase of its historical development when not the external, but the internal necessity and exclusively national interests and orders form the new concept of the national theory of elitism should ensure continuity and innovations. These two determinants provide the core idea of what has been founded and formed by the national leader Heydar Aliyev and are effectively being realized by President Ilham Aliyev.

Building a New History

The elite problem is a type of cornerstone which is defined by the factor of social and political modernization of the contemporary Azerbaijan. Though the formation of a new elite is a long process, it is related not only to the preparation of new, responsible, professional leaders; but also to the structuring of civil society and transparent relations between the society and the powerful. In this regard, it is important to remember that a new elite environment which meets the tasks of the current time forms only in the conditions of political, economic, social and cultural stability.

The end of 2008 is a period when we should ponder how to form the creative elite which meets the natural development process of the society and state. It is absolutely clear that the corps of the highest managerial elite in line with modern requirements cannot be formed overnight. In this case, as it was mentioned above, the process of drastic changes of the staff skeleton is very painful and even dangerous in some sense. Unexpected changes in the structure of the elite lead unilaterally to destabilization and often times, the weakening of the public management by creating the possibility for external influence and domination of ideas and vision contradicting the public development. During the first years of independence, when the elite became the common notion and a group of politicians came to power, the main task was to fully erase all remnants of the former Soviet Union. Those politicians treated the political, economic and creative elite of the country in a negative way. Here, we were faced with

some difficulties when the country suddenly came to the point of collapse. Plato thought that philosophers should be protected and isolated from the crowd and the power of the mob because the most dangerous thing for society is anarchy, chaos and the struggle of all against all. In this case, the term ' mob' does not refer to those who are in power, but those who cannot rule the state.

It is only obvious that the practice of political struggle as a means for development does not favor the formation of the democratic elite; for this reason, it is necessary to have the co-existence of other factors of social development. I would like to underline just some possible ways and factors of the formation of the managerial group for a new time:

- maintain and increase aspects which allow defending the national "I" and forming the national idea of the Azerbaijani society;
- institutionalize and train the political leadership and form the rational elite bureaucracy;
- maintain and develop a civil society, maximum democratization and the transparency of the public management system;
- respect the laws both by authorities and its various representatives, and ensure that citizens also honor the laws;
- give up the principle of "being wealthy by any means" and create the suitable environment for a civilized society to reject the norms and principles which are in contradiction with democracy;
- develop pluralism and democracy as a whole and civil control in the form of local autonomies and others.

Recent years have demonstrated how the process of the formation of civil society and the qualitatively new managers' group is difficult and contradictory. It is necessary to understand that the current national elite are the result of several consecutive changes of the elites, from the mid 1980s to the mid 1990s, which have been extremely painful. Such changes have been mainly determined by the dramatic situation in the field of statehood in the conditions of a disintegrated society, a lack of cementing ideological vision and an inability to reach consensus. Self-isolation and the inactivity of the traditional elite would barely lead to the full collapse of the country and its fragmentation. The collapse was stopped by the activities of the national leader Heydar Aliyev when the country was on the brink of civil war. Therefore, I consider the following six main periods of the elite transformation in Azerbaijan as the basis of practices seen in the last few years and the stages of formation of the political elite of the post-Soviet period:

1. The perestroika period (1985 - 1988). Gradual changes of a public and political nature created conditions to include new types of activities into the whole range of work of the Soviet elite and establishment. This period is characterized by the co-operative's movement and the first assessments of questionable capital in the economic sphere etc. First considerable "movements" are seen in the country towards so-called democratization of public life. However, in reality, this led to the further deformation of the political, economic, social and cultural areas.
2. Time of changes (1988 - 1991). The party officials and senior executives tried to participate actively in

reshaping the institutional, economic and political conditions of the national development. This is the time when other rules of the game were being determined by new players. The appearance of absolutely new spheres of public policy and business opened up new, unexplored ways of recruiting the main staff of the elite. Indeed, during this period, the hasty and mainly mistaken replacement of the higher strata of public authorities took place. Subsequently, it was composed of people from the street. As a continuation of the unfolding economic crisis, which paralyzed the country and as a result of the collapse and chaos within the ruling elite, we saw the breakdown of the USSR which led to drastic changes in the old and new layers of the political elite.

3. The confrontation period (1991 - 1993). In the conditions of an open transition to a free market, the reforms of governmental structures and intensive political fragmentation, the main branches of the public management system were formed including the presidential administration, the government, the parliament and the business elite. The main specific feature of this stage was the difficult confrontation inside the system. In this phase, we also saw the clear polarization of forces and the new configuration of the elite groups.
4. The stabilization period - the time for intensive transformation (1993 - 2003). The political process in this stage was defined by two main tendencies. The first was the movement towards fostering stability, creating an effective statehood, forming the international components of the country and the economic structures in the region. Another tendency was to ensure public con-

solidation over a whole range of issues which were important in the period of intensive transformation.

5. Start of the democratic consolidation process (2003-2008). After the completion of the stabilization and decision-making phases, the political process took on new patterns while there was a new political environment being formed in the country, and new actors stepped onto the stage. The economic development of the state enabled the new foundations for a new type of relationship within the society by generating new behavioral stereotypes and norms, and fostering the basis of a civil society.
6. Recruitment Phase (starting from 2008). The main task for the years to come is to form a new political, economic, scientific and creative elite from the representatives of the young generation.

The further development of the country places higher requirements on the elite in the light of professionalism, creativity and increased political responsibility. This is not just my personal thinking; this is the objective trend which should be respected by all those who see the prospect of development of Azerbaijani society.

I think that the current main requirements regarding the quality of the contemporary elite are the following: a high level of education, professionalism, an ability to foresee the consequences of the decisions adopted and an ability to forecast events. In general, the quality and pace of economic development as well as the strength and effectiveness of the state depend on the quality of the elite and the potential of human resources. According to the president, it is not possible to imagine the dynamic development of

the country without attracting highly intellectual and young people into the economy, public management and the social field. The task assigned to him is to convert black gold into human capital which is the practical realization of this thesis.

Undoubtedly, President Ilham Aliyev has speeded up the objective process of changes inside the elite. Professionalism and creativity have started to pull the sluggishness, lack of education and former bureaucratic traditions out of the management system because the young and dynamic president is an example of this new generation of managers. This process is going smoothly without artificial interference because of the understanding of the qualities specific to the nature of leadership enables the current president to attract young people who adequately meet the criteria of global transformations on to his team.

In spite of the fact that many young people with a good educational background, scientific degrees and several foreign languages spoken have entered the public management system in the last few years, there is no way to compare these people with those who possess a standard set of knowledge obtained in higher education schools. It is obvious that such tendency should be changed to some extent, and efforts should be paid to liquidate the existing imbalance. It is incontestable in this context that we should act prudently and attentively. Uninterrupted transformation of the elite can be risky and have adverse effects. At the same time, we should pay more attention to the development of the national educational environment and seriously improve the quality level of lessons at our schools; this should begin from elementary schools because they will form the future representatives of the national elite.

I will not hide the fact that senior officials sometimes overestimate the ability of the new generation who still lack professionalism, moral components, a sense of responsibility and public management thinking. "Management" in this field is compared to bureaucracy. The main criteria for managers of the 21st century are the fundamental education, professionalism and creativity which should be supplemented by the sense of moral responsibility and presence of public management thinking, e.g. readiness to assess decisions in light of public interests and expediency. We are at odds with those who perceive cosmopolitanism as a factor of the globalizing world which absorbs our society due to the fact that love towards Azerbaijan does not allow the widening of the idea of the motherland to a global scale, the rejection of the national identity, traditions and culture and the disregard of proper national interests. This is the core idea of Azerbaijanianism - the ideology which defines our attitude towards history, language, religion, culture, national identity, traditions, our past and future.

Unfortunately, the actions of some representatives of the society who are advocating the interests of some external circles cannot be perceived normally. Openly promoting positions which are in contradiction with the sound logic of the national state formation, they practically follow the way of national treason, e.g. deviating from the authentic interests of their own nation. We are also puzzled by the fact that some representatives of the society are occasionally attempting, as the counter-elite, to develop the mass media and still think that the vital decisions related to the country are taken abroad. Indeed, they seek the support for their actions and words from foreign countries. By the way, this became their principal line of behavior. Such statements may seem criti-

cal to some extent, but it should be noted that the same features are seen rarely in other peoples. They solve their problems domestically.

It should be understood that in the conditions of a new world order, only the consolidated approach applied to common achievements and problems, and the consensus over the most important issues of national development can and will favor the effective development of the society and the state. We should see properly that our children have to live in a free and independent Azerbaijan; and this can be achieved only through our common approach to development and solving problems. We should state clearly for ourselves that we perceive freedom and independence as the goal for the sake of the well-being of every citizen of the country. If the national elite will not see itself in this light in order to consolidate and unite society, then it will be difficult for us to talk about sovereign development. Otherwise, there are many forces in the contemporary world trying to turn an independent country into one of dependence so as to realize its own vision, make it as its own vassal and satellite in advancing various geopolitical and geo-economic interests.

All these aspects are also topical for those who live and work today for the well-being of Azerbaijan. Therefore, we cannot leave other components of contemporary development behind.

The moral code of conduct for civil servants is the most important component for their effective interaction with the society. Government representatives at any level should understand that they are not the hub of the universe, but the fair executor of the people's will. In each level of civil service and hierarchy, whether it is the presidential administra-

tion or the executive power authorities, every civil servant should perceive properly his/her responsibilities assigned by the society and the state. Without understanding this truth, it will be hard for us to work with those who do not see their role of being an integral element of building effective statehood clearly. In addition, they should completely understand their role on the team which should be mutually complementary and not a burdensome factor. Alongside this issue, studying the national culture and the formation of the national identity are the main principles in forming the solidarity of the Azerbaijani elite.

In this case, I recall in my mind the words of Thomas Jefferson, the author of the Declaration of Independence of the United States which demonstrate very clear feelings that might be expressed by every single citizen of Azerbaijan filled with a true love towards the motherland and with the intention to serve its well-being: "Kindly separated by nature and a wide ocean from the exterminating havoc of one quarter of the globe; too high-minded to endure the degradations of the others; possessing a chosen country, with room enough for our descendants to the thousandth and thousandth generation; entertaining a due sense of our equal right to the use of our own faculties, to the acquisitions of our own industry, to honor and confidence from our fellow-citizens, resulting not from birth, but from our actions and their sense of them; enlightened by a benign religion, professed, indeed, and practiced in various forms, yet all of them inculcating honesty, truth, temperance, gratitude, and the love of man; acknowledging and adoring an overruling Providence, which by all its dispensations proves that it delights in the happiness of man here and his greater happiness hereafter—with all these blessings, what more is necessary to make us

a happy and a prosperous people? Still one thing more, fellow-citizens—a wise and frugal Government, which shall restrain men from injuring one another, shall leave them otherwise free to regulate their own pursuits of industry and improvement, and shall not take from the mouth of labor the bread it has earned"¹.

The time when concepts and ideas have been replaced by technologies or operative decisions in accordance with the common logic and not the conceptual and innovative ideas, is to be converted gradually into new traditions in the field of management. The period of stabilization is completed; now, there are issues on the agenda related to the more effective methods to govern the state.

The objective need for a new elite requires the active involvement of professionals guided not by emotions, but an ability to assess properly events and processes, to understand the objective reasons of the adopted decisions about the realities that surround us. Therefore, I am more than confident that the nationally oriented elite with a high quality education and moral components together with the authentic intellectuals will prove to be the most patriotic part of our society and will provide the foundation for creative activities in a new age.

December, 2009

¹ Inaugural address, Washington, 4 March 1801.

Рамиз
МЕХТИЕВ

**АЗЕРБАЙДЖАН –
2003-2008:
РАЗМЫШЛЯЯ ОБ ЭПОХЕ**

Редактор:

Тамилла Нуриева

Техн. редакторы:

Джавани Агаев
Самир Гурбанов

Корректор:

Ирада Саламзаде

Рамиз МЕХТИЕВ,

академик,

*руководитель Администрации Президента
Азербайджанской Республики*

АЗЕРБАЙДЖАН – 2003-2008: РАЗМЫШЛЯ ОБ ЭПОХЕ

Баку, “Şərq-Qərb”, 2009, 240 стр.

ISBN 978-9952-448-30-6

Сдано в набор: 11.02.2009

Подписано к печати: 11.03.2009

Формат: 60×90 ¹/₁₆

Печатных листов: 15 п.л.

Тираж: 500

Заказ: 19

Книга издано в типографии “Şərq-Qərb”.

Баку, улица Ашуга Алескера, 17.

sharq.qarb@gmail.com

СОДЕРЖАНИЕ

Думая о времени и трансформируя элиту:	
Преемственность и инновационность	173
Постулаты нового времени	174
Осмысление классической теории сквозь призму национальных реалий	184
Формируя национальную элиту	214
Обустривая новейшую историю	230

Думая о времени и трансформируя элиту: Преимственность и инновационность

"Когда новая цивилизация врывается в нашу каждодневную жизнь, мы спрашиваем себя: может, мы тоже устарели? Столько наших привычек, ценностей, установленных порядков и реакций ставится под сомнение, поэтому вряд ли удивительно, что иногда мы чувствуем себя, как люди прошлого, пережитки цивилизации Второй волны. Но если некоторые действительно анахронизмы, есть ли среди нас люди будущего - ожидаемые граждане, если можно так выразиться, грядущей цивилизации Третьей волны? Можно ли за окружающим нас упадком и дезинтеграцией разглядеть появляющиеся контуры личности будущего - пришествие, так сказать, "нового человека"?"

Э. Тоффлер. "Третья волна"

В условиях динамичного развития страны, уверен, есть необходимость поделиться соображениями о том, каким мы видим будущие перспективы развития, связывая это с теми, кто ответственен за принятие и реализацию решений. От того, кто и как будет реализовывать те или иные судьбоносные шаги, чаще всего зависит успех предстоящих дел и эффективность реализуемой государственной политики. Поэтому нужно говорить открыто и на всем протяжении пути каждого из нас твердо верить в свои жизненные принципы, суть которых лишь в достойном служении Отчизне.

Постулаты нового времени

Я родился и вырос в стране, которая сегодня сильно изменилась. Прошло чуть более 17 лет, с тех пор как принятие Беловежского соглашения ознаменовало падение Советской империи, и мир на сравнительно недолгий период стал невыразительно однополярным. Естественно, этому предшествовали и другие процессы, которые также знаменовали собой начало раскола некогда единого государства. Когда Ельцин, Кравчук и Шушкевич подписывали это соглашение от страны Советов в общем-то осталось только название, так как эндогенные политические процессы уже давно подтачивали ее основы и в конечном итоге привели к тотальному расколу и экономической стагнации. Этнополитические конфликты во всю раздирали бывшее государство, а некогда "братские народы" готовы были воевать друг с другом ради новых завоеваний, этим самым вновь напо-

миная истории и современному человечеству, что суть индивида остается почти неизменной.

Азербайджан присоединился к Беловежскому соглашению 21 декабря 1991 года. И хотя независимость мы огласили еще 18 октября, в тот на редкость солнечный декабрьский день, вдохнув воздух свободы и надеясь остановить время, я на миг задумался о грядущих грандиозных переменах. Я вспомнил "Площадь Свободы", где еще три года тому назад - в мае 1988 года начинались массовые народные выступления в ответ на несправедливую политику Москвы в связи с событиями, происходившими в Нагорном Карабахе. Передо мной пронесли встречи с организаторами протестных ячеек, с которыми я как секретарь Центрального Комитета Коммунистической партии обсуждал вопросы, которые они поднимали на своих собраниях. И, быть может, многие об этом не знают и эти строки покажутся неким откровением, но именно некоторые члены Бюро ЦК Компартии Азербайджана оказывали достаточную моральную поддержку в организации и проведении этих массовых выступлений, при этом стараясь остаться в тени. Состояние двойственности было обусловлено тем, что Советский Союз со своим репрессивным аппаратом все еще продолжал существовать. Однако понимание враждебной к нам политики Центра не могло не вызывать тревогу за судьбу Азербайджана у нас - людей, сознающих, какую опасность сулит горбачевская политика поощрения сепаратистских настроений в Нагорном Карабахе.

У общества должно быть сформировано верное представление о том, кто представлял политическую

элиту того времени, и как она формировалась. Ведь не секрет, что среди тех, кто работал в руководящих органах страны, были и те, кто в то судьбоносное время продолжал прислуживать Центру, и тем самым шел против воли собственного народа, его стремления защитить территориальную целостность и восстановить историческую справедливость. К счастью, этих людей, которым чужды были подлинные интересы нации, ныне нет в Азербайджане.

Вероятно, сегодня уже не стоит говорить о том, что из себя представлял Советский Союз, так как история дала однозначную оценку тому, как мы жили и что мы обрели, завоевав независимость. Стремление к независимости и свободе всегда проистекало для человечества из высокого и священного понимания сути мироздания. Сложно представить общества, которые согласились бы вечно жить в неволе или под протекторатом других государств. Рано или поздно свобода и независимость становились ощутимыми факторами развития наций, которые к этому стремились и шли. Но в каждом случае к свободе и истинной независимости нацию приводили люди, которые своим умом, талантом и харизмой выделялись среди общей массы. Именно благодаря этой категории людей, политическому Организму, выражаясь словами Ж.Ж.Руссо, удается сохраняться и развиваться на благо своих граждан.

Современное развитие Азербайджана определило целый ряд вопросов, которые нуждаются в своевременной корректировке и изменениях с учетом тотальной трансформации азербайджанского общества. Совершенно очевидно, что постмодерн все интенсивнее

стучится в двери переходных обществ постсоветского пространства и постепенно меняет привычные нам поведенческие нормы и стереотипы. Вполне закономерно и то, что эти изменения могут и будут пробуждать настроения защитного и амортизационного характера в процессе развития государства и общества. Это - фактор взаимодействия смены тофлеровских волн, когда одна волна трансформируется в другую, или когда традиционные общества подвергаются изменениям, привнесенным "Третьей волной".

Новое время, в условиях которого формируется поэтапная трансформация азербайджанского общества, создает основу для определения в той же степени новой повестки дня развития социума. В значительной степени это обусловлено стремлением стать частью постиндустриального мира, ценности которого латентно перенимаются национальным социокультурным пространством. В то же время нельзя забывать, что нынешний период для Азербайджана является переходным: мы нелегко расстались с "привычным" тоталитарным коммунистическим прошлым, начали не столько перенимать, сколько создавать новые традиции, общество вступило на путь построения демократического государства. Задача, которая стоит перед нами на данном этапе, заключается в эволюционном продвижении новых ценностных ориентиров, которые будут олицетворять перспективное и эффективное развитие азербайджанской государственности, интеллектуальное развитие и морально-нравственное становление каждой отдельно взятой личности.

Несмотря на неустойчивость этого периода, обусловленную поэтапным переходом к новым поведенчес-

ким нормам и стандартам, идея демократического общества и правового государства постепенно трансформируется и адаптируется в мышлении и сознании наших граждан и находит большее понимание у них, хотя пока это происходит более осознанно среди наиболее образованных, подготовленных для этого слоев населения.

Вполне очевидно, что общество уже не воспринимает прежние нормы, которые налагали значительные ограничения на реализацию социальных и политических свобод. В современном азербайджанском обществе демократия воспринимается не только как важнейший ориентир развития, но и как фактор свободы личности, стабильности и перспективной, динамичной трансформации. С демократическим развитием общества каждый из нас связывает возможности экономического прогресса государства, так как материальное и финансовое благополучие каждого гражданина тесно связано с темпами демократической трансформации. Иными словами, если несколько приземлить данное суждение, то нам сложно будет говорить о свободе сознания, рациональности мышления при пустом желудке. Поэтому говоря о том, что демократическое развитие тесно связано с экономическим прогрессом, мы исходим из понимания того, что свободный гражданин - свободен, прежде всего, материально и финансово, что и дает ему свободу политическую. Только свободный во всех проявлениях и отношениях гражданин может стать важной составляющей, предопределяющим фактором формирования так называемой касты избранных, задача которых заключается в определении стратегии развития и будущего государства. Только в свободном и незави-

симом обществе талантливые люди с инновационным мышлением способны генерировать прогрессивные идеи, вырабатывать стратегию развития, увязывать интересы общества с интересами государства.

То, что я называю кастой избранных, в науке именуют другим понятием, которое порой вызывает споры, дискуссии, обсуждения, а порой и вовсе отвергается ввиду невосприятости тем или иным идеологическим концептом. Хотя именно уровень, качественные показатели элиты представляют собой один из важнейших показателей состояния общества, динамику развития государства.

При слабой структурированности общества и отсутствии четкого разделения социальных слоев с определенными интересами, устойчивой политикой и идеологической ориентацией действия элитных групп сегодня более чем когда-либо определяют направление общественного развития. Сразу хочу оговориться, что в данном контексте я называю элитой все правящие группы страны, людей, принимающих государственные решения и несущих за них личную, гражданскую ответственность перед народом, а также тех, кто не являясь государственными служащими, своими действиями так или иначе влияют на социально-политические, экономические, культурные и др. процессы в стране. Элита эта та часть общества, которой отведено определяющее место в выявлении путей и механизмов развития государства. И хотя мировой истории известны факты так называемых сегментарных или ацефальных ("безглавых") обществ, все же, насколько я понимаю, даже в них при наличии большой семьи, рода или клана, имелись группы, в которых

позиции некоторых индивидов и авторитет, определенный полом, возрастом и семейным положением, формировали их общественную значимость и приоритет. В историческом плане именно эти группы начинали развитие демократии, которая, кстати, в античных городах Греции спускалась сверху вниз, а не снизу вверх, как порой некоторые пытаются представить. Демократия, являясь политической идеей античной Греции, никогда не воспринималась так, чтобы рабам можно было предоставить права, так как только свободные граждане считались "народом".

Современному Азербайджану присуща специфика, когда интересы и действия элит (правлящих групп) или их оппонентов (контрэлит) во многом определяли драматические моменты национальной истории. Стоит констатировать, что сегодня, в условиях интенсивного политического и экономического развития страны, роль и место элиты в этом процессе привлекает все большее внимание не отечественных исследователей, а некоторых средств массовой информации, которые, к сожалению, все еще не стали фактором, способствующим консолидации общества, а продолжают выступать с узкогрупповых или же конъюнктурных позиций. Поэтому прежде чем перейти к вопросу об элите, уверен, стоит обратиться к самому понятию "элиты", так как это будет способствовать более широкому пониманию сути вопроса, о котором мы будем говорить ниже. К тому же, уверен, что, касаясь некоторых теоретических основ элитаризма, мы сумеем создать базис научных, интеллектуальных дискуссий вокруг вопросов национального элитаризма, что является важным аспектом в изучении проблем современного развития азербайджанского общества.

Социально-философские, социологические и политологические концепции утверждают, что элита - это доминирующие общественные группы, вырабатывающие и осуществляющие государственную, культурную и социально-экономическую политику. Элита является необходимым и жизненно важным структурным элементом для функционирования социума любого типа. Согласно Оксфордскому словарю 1823 года, термин "элита" применялся в качестве определения социальных категорий высшей знати, "избранных" людей. Идейными предтечами классических и современных теорий элиты были Платон, Т.Карлейль, Ф.Ницше, итальянский мыслитель Вильфредо Парето (1848 - 1923), итальянский социолог Гаэтано Моски (1858 - 1941), немецкий политолог Роберт Михельс (1876 -1936) и др. Они попытались вычленить и систематизировать вопросы, касающиеся особой роли правящего обществом слоя в политическом процессе, сделали его объектом специального исследования.

Для советской науки 80-х годов прошлого столетия обращение к исследованию элиты сопровождалось утверждением новой концепции социальной структуры общества, отходом от формационного принципа, анализа истории, присущего марксистско-ленинской теории. Как известно, согласно этой теории, каждая степень, формация развития общества характеризуется способом производства и обусловленными им производственными отношениями, а основная движущая сила истории заключается в классовой борьбе. В отличие от нее, изменения внутри самой элиты, а также деление общества на элиту и массу, теория элит относит к ключевым причинам политических и социальных перемен.

В Азербайджане, как и в бывших советских республиках, а также социалистических странах теория элиты в свое время не только не получила признания, но и оказалась недостаточно разработанной: в советский период по причине жесткой партийной цензуры, а впоследствии - уже из-за издержек в национальном общественном образовании. Ведь не секрет, что отечественная гуманитарная наука порой просто существенно отстает от изучения научных проблем, которые во всю исследуются в мировом пространстве. Поэтому нередко приходится удивляться тому, что некоторые ученые мужи только сейчас начинают "исследовать" проблемы, ответы на которые даны давным-давно. Не стоит обманывать себя, потенциал национальной философской школы сильно ослаб, и в настоящее время, к сожалению, мы не видим новых ярких представителей обществоведческих наук. Сегодня речь идет о формировании нового поколения ученых, в частности, создании условий для появления молодых исследователей, которым надлежит в дальнейшем, в целом, развивать национальную науку. Все эти издержки переходного периода стали причиной скудной исследовательской тематики, отсутствия качественных монографических исследований, посвященных актуальным проблемам современного развития Азербайджана. К сожалению, мы еще не подошли к порогу создания национальной политологической и социологической школы, а наличествующая еще в советский период философская школа сегодня, в эпоху независимости и глобальной интенсификации философских исследований в сфере социокультурных трансформаций, переживает нелегкие дни. При таком положении дел вполне понятно, почему исследования теории элит в национальном контексте

остались вне интересов наших научных центров. Хотя детальное изучение теории применительно к аспектам развития национальной элиты - вопрос не праздный. Считаю, что Институт философии и политико-правовых исследований Национальной Академии наук обязан возглавить разработку актуальных проблем развития страны, исследования нынешнего состояния политических институтов в Азербайджане, а также национальной (азербайджанской) модели демократии в контексте долгосрочных планов модернизации страны. Без соответствующего теоретического обоснования предстоящих социальных и политических преобразований нам сложно будет говорить о наличии научной основы реализуемых мероприятий.

В последние годы мы часто говорим и апеллируем к идеологии азербайджанства. При этом считаем, что она является одной из основ формирования новой личности. Однако мы не видим фундаментальных научных разработок ее сути и составных частей, до сих пор на научном уровне не определена ее структура. Наш идеологический корпус, преподаватели учебных заведений, в целом, очень смутно представляют себе этот идеологический концепт, и соответственно не включают его в арсенал своих научно-практических изысканий. Национальная Академия наук просто обязана восполнить этот пробел и определить его разработку как важную государственную задачу, привлекая к этой работе соответствующие научные институты и кафедры высших учебных заведений.

Необходимо отойти от запыленных, устаревших и привычных норм и стандартов, которые все еще живут в целом ряде национальных исследовательских институ-

тов и серьезно задуматься над реальными проблемами и факторами развития азербайджанского общества. Омоложение исследовательской среды, определение актуальных социальных, политических, экономических и исторических вопросов, реализация совместных с зарубежными центрами научных проектов и программ, стимулирование роста интереса молодежи к науке должны стать приоритетами разработки программы по развитию национальной науки на предстоящие годы.

Осмысление классической теории сквозь призму национальных реалий

Если учесть, что современный Азербайджан входит в новую фазу развития государственности, то пришло время задуматься об осторожной трансформации элит, избегая всякого рода рисков. Сегодня - это вызов времени, необходимость, порожденная динамичным развитием страны. Мы находимся на этапе развития, когда новый образ, поведенческие нормы и стереотипы граждан в основном формируются под воздействием западной, а точнее, постиндустриальной цивилизации. Мы становимся свидетелями того, как постмодерн охватывает все наше бытие и социальную действительность. Естественно, процесс этот происходит не всегда эволюционно, и порой кажется, что он носит неестественный характер. Как пишет Э.Тоффлер: "Стремительное возвышение техники как фактора социальных преобразований актуализирует сложный спектр мировоззренческих вопросов"¹.

¹ Э.Тоффлер. Третья волна. стр. 9

Изменение воззрений, появление новых ценностных ориентиров способствуют тому, что мы называем "вестернизацией", другие именуют привнесением в традиционные общества универсальных ценностей. Некоторые считают при этом влияние западных ценностей губительным, иные - положительным фактором. Хотя, как недавно довелось прочитать в одной книге, с чем сложно не согласиться, именно Восток предложил миру религии - нравственные начала, а Запад такие теории, как макиавеллизм, и такие идейные воззрения, как фашизм, что вероятно связано с тем, что солнце восходит на Востоке, а садится на Западе. Уже предвижу, как некоторые хотят поспорить, мол, именно западный мир представил человечеству то, что сегодня мы активно и рьяно продвигаем, то есть демократию. Но разве народовластие не есть стремление всех живущих на планете Земля? И разве не демократия, точнее ее видоизмененная форма - геодемократия, является фактором, дестабилизирующим сегодня мировой порядок? Тут возникает вполне резонный вопрос о том, какой мы видим и принимаем демократию, и не стала ли демократия всего лишь набором стереотипов, созданных на основе видения одной стороны с целью решения определенных задач?

В этой связи хотелось бы коснуться вопроса, который, вероятно, в ближайшие месяцы станет наиболее обсуждаемым в национальном политическом пространстве, и естественно, будет иметь определенную реакцию со стороны контрэлиты и некоторых международных организаций. Не будем кривить душой, ведь каждый из нас понимает, как обычно воспринимаются определенными сторонами международного порядка те или иные изменения, кото-

рые, кстати, касаются внутреннего, суверенного развития того или иного пространства.

Современное развитие Азербайджана требует определения динамики симметричной реформации, иными словами это именно то, о чем говорил Президент Ильхам Алиев неоднократно, подчеркивая важность реализации параллельных политических и экономических преобразований. Соответственно, реформы в каждой сфере должны дополнять друг друга и способствовать дальнейшему развитию государства и общества, давать процессу новый импульс. Они должны служить стимулом для общей трансформации азербайджанского социума. Это становится еще более актуальным в свете глобальных процессов, когда в целом меняется отношение к государству, социуму и индивиду.

Сегодня, когда мы стоим перед лицом размывания границ и национального суверенитета, когда вопросы национальной самобытности модифицируются под влиянием интенсивного натиска информационно-коммуникационных технологий, когда индивид все больше космополитизируется в свете неугасающего конфликта социокультурных факторов и утраты аспектов национальной идентичности, и когда вопросы безопасности и религиозного фундаментализма формируют новую архитектуру мирового порядка, нам стоит вновь оглядеться на пройденный путь и подумать о том, чтобы наша политическая и социальная действительность могла отвечать всем тем вызовам и угрозам XXI века, перед лицом которых мы стоим. Нам также важно понять, что принимаемые отныне решения должны способствовать исключительно нашему дальнейшему динамичному

экономическому и демократическому развитию. Поэтому как наши главные ориентиры - это свободный гражданин, безопасное и надежное пространство, интенсивно развивающиеся экономические и политические институты. В этом кроется наше стремление сделать независимый Азербайджан современным, открытым и демократическим пространством, где каждый индивид знает о предоставленных ему правах и свободах, а также осознает ответственность, налагаемую на него государством и обществом.

Каждый этап общественно-политической трансформации, будь то изменения в Конституцию или изменения в системе проведения выборов в парламент страны, или что-нибудь еще созревшее в умах представителей общественности, всегда должен отражать темпы развития общества, олицетворять собой курс на повышение эффективности государственной системы, а также определять стратегию развития на годы вперед. Иными словами, любые преобразования эффективны, если служат трем факторам - сохранению стабильности, укреплению государственности и всеобщему благосостоянию. Реализация всего этого должна основываться на общем понимании суверенитета азербайджанского народа, который волен и вправе принимать решения, отвечающие исключительно его интересам. Такой подход позволит нам стать не только региональным лидером, но и обеспечить наше стабильное эндогенное и экзогенное развитие. В условиях же формирования нового мирового порядка это еще раз подчеркивает надежность страны как партнера. Глобальные изменения в финансовой и политической сферах заставляют вновь задуматься о сути демократии как части преобразований

в мировом масштабе. Оценивая собственные возможности и анализируя реалии, уверен, каждый из нас понимает, что быть связующим звеном континентов и культур представляется архисложной миссией.

В целом, Восток и Запад - две части глобального мира, в котором быть мостом крайне сложно и, может, даже непродуктивно. Когда говорят о том, что Азербайджан - это мост, я вспоминаю высказывания Яна Маса-рика, которые, кстати, привела на встрече Мадлен Олбрайт, отразившая впоследствии их в своей книге. Так, министр иностранных дел Чехословакии как-то изрек в беседе с королем Англии Георгом VI: "Лошади переходят через мост, топча его и зачастую усеивая своим навозом". Словом, термин, выбранный для обозначения географического расположения страны, является не совсем удачным. Закон географического детерминизма (универсальной взаимосвязи и взаимообусловленности явлений объективной действительности) оказывает влияние не только на факторы внутри- и внешнеполитического, но также влияет на процессы геоэкономического характера. Предопределяя психологические и социокультурные особенности индивида, географическое положение формирует в нем те или иные позитивные или негативные особенности. Это касается и элиты, как части нации. Кстати, на формирование и на особенности индивида влияние оказывают также исторический и культурный детерминизм.

В прежних своих работах я отмечал, что любые трансформационные общества подвергаются тому влиянию Запада, которое спонтанно порождает "слепую вестернизацию", то есть принятие стандартов без оглядки на особенности национального "я", традиции и культу-

ры. По этому поводу С.Хантингтон в своей нашумевшей работе о столкновении цивилизаций отмечал, что это ведет или к модернизации и вестернизации, или к модернизации без вестернизации, или же ни к модернизации, ни к вестернизации, образуя в таком случае автаркическое пространство. Ментальность в данном случае, по мнению некоторых исследователей, должна выступать неким "защитным" фактором, крепостью, роль которой заключается в защите социального бытия от внешнего засилья новых идей и воззрений. Тем более что не всякое новое является рациональным и прогрессивным. Мы не должны забывать, что ментальность является порождением времени и она способна трансформироваться в результате изменений, которые происходят в тех или иных обществах. Можно ли говорить о том, что ментальность общества начала прошлого столетия соответствует ментальности азербайджанца в XXI веке? И не является ли ментальность порождением умов, которые нередко пытаются законсервировать общественную трансформацию, прикрываясь понятием "менталитет" и целым рядом других понятий, которым уготована роль тормоза общественного прогресса?

Особенности политического руководства заключаются в том, что общество видит лишь конец очередного этапа преобразований, не сразу осознавая перипетии пути, который необходимо и приходится пройти людям, ответственным за перспективы развития. Будущее государства при этом формируется под влиянием тех факторов, которые, несмотря на сложности общественной, политической, экономической и социальной трансформации, управляются и регулируются элитой. Той самой группой лиц, которым

волею судьбы отведено историческое место в определении повестки дня нации. Но суть вопроса в том, что одни группы, как показывает практика, обустроивают свое бытие в соответствии с характером национальных особенностей, другие же пытаются сформировать будущее государства за счет возможностей своих покровителей, зачастую внешних.

Говоря об элитаризме, я не спроста подчеркиваю вопрос покровителей и их сателлитов, потому как исторически элиты в обществах формировались двумя путями. Одних формировала внутренняя необходимость, иные же появлялись в силу внешнего засилья или вмешательства. И те, и другие, естественно, могли внести как положительную, так и отрицательную лепту, в становление государственности, хотя вопросы суверенитета и независимости при этом становились понятиями спорными. Но в условиях мондиализма, построения нового мирового порядка, не надо заниматься самообманом, а необходимо понять, что правящие элиты некоторых ведущих стран руководствуются исключительно абстрактными представлениями о праве наций на независимость и сохранение их культурно-исторических особенностей. Если вникнуть в суть проблемы, несложно понять, что они стремятся создать комфортную внешнюю среду для реализации исключительно собственных интересов. Учитывая это, надо понять, что политическая недальновидность, незрелость некоторых элитных групп в Азербайджане может в таком случае дорого обойтись стране. Элита страны должна выступать исключительно с позиций национального единства, солидарности, консенсуса и согласия, создавать базис для эффективного развития государства. В этом

заключается роль политической, экономической, интеллектуальной и культурной элиты, а также тех, кто олицетворяет собой патриотизм, любовь к Отчизне, стремление служить обществу. В данном контексте мне хотелось бы немного коснуться тех вопросов теории элитаризма, которые позволят нам иметь возможность, опираясь на имеющийся исторический опыт, не изобретать велосипед вновь.

Выше я уже отмечал, что к основоположникам теории элит принято относить итальянца Вильфредо Парето, который определил элиту как класс общества, в который входят индивиды, более других преуспевающие в своей деятельности. Свой подход к определению элиты В. Парето сформулировал так: "Допустим, что во всех областях деятельности каждый индивид получает индекс своих способностей, приблизительно так, как ставят оценки на экзаменах... Таким образом, мы составим класс тех, у кого самые высокие индексы в их сфере деятельности, и назовем это элитой"¹.

Беря за основу определение "... во всех областях деятельности", Парето придает элите характер универсальности и энциклопедичности, что, в свою очередь, превращает элиту в малочисленный класс, в меньшинство. В то же время, по Парето, достижения индивидов определяют их статус, тем самым предполагая, что в основе социальной иерархии всегда лежит конкуренция способностей индивидов.

Таким образом, по мнению отцов-основателей теоретической основы элитаризма, население состоит из двух слоев: низший слой, непричастный к элите; высший слой - элита, делящаяся на правящую и не правя-

¹ (Цит. по Р.Арон. Этапы развития социологической мысли, М., 1992, стр. 451 - 452).

щую. В то же время, как все мы знаем из общей жизненной практики, в основе социального разделения лежит неустранимая неравномерность распределения богатств. Человечество всегда вело борьбу за справедливость в этом деле, и она будет продолжаться вечно. Хотя борьба за передел богатства и власти, даже когда в ней участвуют массы, приводит лишь к смене одного правящего меньшинства другим.

Так же как и Маркс, Парето видел в истории общества историю борьбы классов, однако, в отличие от Маркса, он не сводил классовую борьбу к вопросу о собственности на средства производства. По его мнению, классовая борьба - лишь форма борьбы за жизнь, а то, что именуют "конфликтом между трудом и капиталом", - есть форма классовой борьбы. Соответственно упразднение "капитала" может привести "помимо экономической деградации еще и к видоизменению социального господства и подчинения". Для Парето социальная структура и социальная динамика определены правящим меньшинством. Это исходный пункт его анализа: "Не упоминая об исключениях, немногих и недолговечных, повсюду мы имеем немногочисленный правящий класс, удерживающийся у власти частично с помощью силы, частично с согласия управляемого класса, более многочисленного". Неизбежность деления общества на управляющую элиту и управляемые массы он выводил из неравенства индивидуальных способностей людей, проявляющихся во всех сферах социальной жизни. Он прежде всего выделял элиту политическую, экономическую, военную, религиозную.

По марксизму, классовые конфликты являются основным средством исторического движения к беск-

лассовому обществу. Можно сказать, что марксизм заменяет человеческий выбор детерминистическим видением неизбежного движения к свободе, равенству и процветанию для всех. Элитаризм полностью отрицает подобный детерминизм и в целом возможность подобного движения.

Согласно элитаристам, политическое преобразование общества - это, прежде всего, трансформация элит. И действительно, характер и состав, политические ориентации и идеологические убеждения элиты - важные составляющие политической системы. Перемены в любой стране, переход к демократии, неизбежно предполагают смену политических элит.

В.Парето сформулировал теорию круговорота элит, объясняющую, по его мнению, социальную динамику общества. Социально-политическая система стремится к равновесию и при выводе из равновесия через некоторое время возвращается к нему. Процесс колебания системы и прихода ее в нормальное состояние образует социальный цикл. Течение цикла зависит, прежде всего, от циркуляции элит.

Систематическая смена одной элиты другой - результат того, что каждый тип элит обладает определенным преимуществом, которое, однако, с течением времени перестает соответствовать принципам руководства обществом. Поэтому сохранение равновесия социальной и политической системы требует систематического обновления элиты.

С точки зрения В.Парето, революция - это всего лишь борьба элит, смена правящей элиты, которая говорит якобы от имени народа, но это - для непосвященных. При этом широкие массы населения остаются в проиг-

рыше. Именно так западные политологи характеризуют т.н. Октябрьскую революцию. Н.А.Бердяев писал: "Новая советская бюрократия, более сильная, чем бюрократия царская, есть новый привилегированный класс, который может жестоко эксплуатировать народные массы"¹. Для более наглядного примера достаточно вспомнить нашу национальную историю и режимы А.Везирова, А.Муталибова, А.Эльчибея.

Другой основоположник теории элит, итальянец Гаэтано Моска, считал, что при соответствующей организации малочисленные группы способны прямо или косвенно влиять на политические убеждения большинства и подобное меньшинство является характерной чертой любого общества. "Во всех обществах, начиная с едва приближающихся к цивилизации и кончая современными передовыми и мощными обществами, всегда возникают два класса людей - класс, который правит, и класс, которым правят... Правящие или политический класс концентрирует государственное управление, так как объединяет индивидов, обладающих "политическим сознанием". Господство меньшинства неотвратимо, ибо это господство организованного меньшинства над неорганизованным большинством". В.Парето дополнил эту идею утверждением о том, что поведение как элит, так и масс обусловливается столкновением экономических интересов и моральных норм. Из-за этого, а также из-за природного одряхления (дегенерации), элиты со временем заменяются новыми, иными словами процесс цикличен.

Кстати, Николло Макиавелли в своих философских трудах писал: "Вся история человечества - это конку-

¹ Н.А.Бердяев. Историки и смысл русского коммунизма. М. 1990, стр. 175

рентная борьбы элит, которые подразделяются на "львов" (консерваторов, предпочитающих жесткие методы правления) и на "лис" (реформаторов, хитрых и изворотливых).

Спокойные периоды развития общества, свойственные правлению "львов", сменяются революционными периодами, где правят "лисы". Но вскоре общество устает от перемен, и к власти опять возвращаются "львы" (или "лисы" надевают их личины)". По мнению немца Макса Вебера, главная роль в этом процессе принадлежит лидерам, сила и эффективность деятельности которых основывается на их умении привлечь на свою сторону массы, данная задача возлагается на бюрократический аппарат, имеющийся у каждой партии.

Среди основоположников элитаризма следует отметить Р.Михельса с его "железным законом олигархических тенденций". Суть его концепции состоит в том, что "демократия, чтобы сохранить себя и достичь известной стабильности, вынуждена создавать организацию. А это связано с выделением элиты - активного меньшинства, которому массе приходится верить свою судьбу". Анализируя тезисы авторитетных философов, мыслителей и политических деятелей, несложно отметить, что не существует абсолютного понятия о смене элиты и ее роли в общественном процессе. В разных условиях при неоднозначном политическом раскладе "элита" как группа управленцев или людей сформировавшихся в меньшинство, но способных влиять на процесс, может выполнять разные функциональные обязанности, но суть и миссия ее остается неизменной.

Стоит коснуться еще одного важного вопроса. Основные исследования по теории элит развивались в западноевропейских странах.

Однако в 50-х годах прошлого столетия центр исследования элит переместился из Европы в США. Там возникло несколько направлений: "макиавеллистское", возглавляемое Дж.Бёрнхэмом, либеральное (Г.Лассуэлл и его последователи), ставившее задачей сочетать элитаризм с демократическими ценностями. В 70-90-х годах получил распространение неоконсервативный элитаризм (Т.Дай). Элитаризм не замкнулся в академической среде, он был воспринят СМИ, вошел в политические программы, стал достоянием массового сознания, превратился в руководство в практической политике. Так, когда постсоветские республики выбрали путь модернизации своей социально-экономической системой, Запад стал способствовать созданию в них новой элиты, ориентирующейся на западные ценности, формируя ее в своих университетах и других учебных заведениях.

В развивающихся восточных странах, а также в странах "соцлагеря" элитаризм был "неудобен", т.к. не способствовал поддержке революционных лидеров, и в результате на все исследования была наложена строгая цензура. Таким образом, исследования в области создания и развития элит получили свое отражение в ограниченном количестве научных работ. Например, российские исследователи К. Миккульский, Л.Бабаева и др., обобщив и выделив из 140 научных работ (в основном, зарубежных), приводят следующие определения элиты¹. Элита общества - это социальный слой, обладающий таким положением в обществе и такими качествами, которые поз-

¹ Миккульский К. И., Бабаева Л. В., Таршис Е. Я. и др. Российская элита: опыт социологического анализа. Часть 1 // Концепция и методы исследования. М., 1995

воляют ему управлять обществом, либо оказывать существенное воздействие на процесс управления им, влиять (позитивно или негативно) на ценностные ориентации и поведенческие стереотипы в обществе и, в конечном счете, более активно, результативнее, чем все другие слои общества, участвовать в формировании тенденций развития общества, одновременно обладая гораздо большей, чем другие группы, независимостью в формировании своего собственного положения.

Вопросы элит и формирования более эффективных систем и механизмов управления государством можно встретить даже в работах таких отцов либерализма, как Фридрих Хайек, который в своем всемирно известном труде "Дорога к рабству" писал: "Когда все требуют быстрых и решительных действий, наиболее привлекательным для масс оказывается политический деятель (или партия), кажущийся достаточно сильным, чтобы "что-то предпринять". "Сильный" в данном случае вовсе не означает "располагающий численным большинством", поскольку всеобщее недовольство вызвано как раз бездейтельностью парламентского большинства. Важно, чтобы лидер этот обладал сильной поддержкой, внушающей уверенность, что он сможет осуществить перемены эффективно и быстро"¹. Таким образом, суть и задача элиты не ограничиваться созерцанием развития истории, а элита сама выступает в качестве авангарда этих трансформаций и динамичных перемен. Только в таком случае можно будет говорить о том, что элита справляется с задачей, поставленной перед нею обществом.

¹ Ф.Хайек. Дорога к рабству. М. Новое издательство. 2005. стр. 143

В каждой стране формирование политической элиты происходит по-своему, исходя из исторических условий и традиций. Например, в США политическая элита формируется преимущественно из представителей деловых кругов, государственных служащих, видных юристов, авторитетных ученых и политологов. Во Франции - преимущественно из руководителей политических партий и государственных служащих, окончивших элитные университеты. В СССР элита рекрутировалась из партийных и комсомольских функционеров, хозяйственных руководителей и военного командования, деятелей науки и культуры.

Перестройка с самого начала ориентировалась не на ликвидацию власти правящей элиты, а на ее "облагораживание". Проводя политические преобразования, М.Горбачев опирался на уже существовавшие структуры и властные механизмы, внося в них персональные изменения. Однако ситуация несколько изменилась после развала СССР и обретения республиками независимости, хотя эти перемены в каждой республике отличались своеобразными чертами. В частности, в Азербайджане обострившаяся борьба между сторонниками Аяза Муталибова и Народного фронта сильно отразилась на настроениях тех, кто в то время представлял власть. Осознавая слабость позиции А.Муталибова, а также отсутствие поддержки его со стороны широких масс населения, многие руководящие работники республики скоропалительно отвернулись от него, а ближайшее окружение демонстративно предало его. При этом корпоративные, а точнее, меркантильные интересы оказались определяющими. В результате усиливавшейся борьбы за власть основная масса политической, экономической, научной и культурной

элиты впала в состояние полной апатии и растерянности, а другая незначительная часть распалась на отдельные, чаще - противостоящие сегменты.

Правящая элита - сложное образование, это - не арифметическая сумма властвующих. Это, прежде всего, особая социальная группа, устойчивая общность, основанная на глубоких внутренних связях входящих в нее политиков, которых объединяют общие интересы. У правящей элиты свои взгляды на власть и государство, на развитие страны и взаимоотношения с внешним миром, на общественные проблемы, на место и роль социума в управлении государством. Элита имеет собственное мировоззрение, порой не совсем понятное для взглядов и настроений, имеющих место в обществе. Она преисполнена сознанием своего дела руководить страной, определять судьбу народа. Словом, правящая элита успешна и эффективна, если выступает достаточно сплоченной социальной группой. После падения Азербайджанской Демократической Республики отечественная элита стала формироваться в соответствии с принципами большевистской, а далее - коммунистической системы правления. Прежняя элита - цвет национальной интеллигенции, на плечах которой была воздвигнута первая на Востоке Азербайджанская Демократическая Республика, частично была репрессирована, частично бежала из страны. Поэтому новая, уже советская, элита рекрутировалась в основном из числа рабочих, крестьянской среды и преданных режиму партийцев. Даже состав этой элиты в период сталинизма неоднократно менялся в результате проводимых репрессивным аппаратом карательных операций. Лучшая часть национальной политической, хозяйствен-

но-управленческой, творческой элиты становилась жертвой заговоров, отравлений, ссылок, хотя нередко все это происходило по вине других представителей этой же самой элиты. В результате это т.н. "обновление" коснулось всей национальной элиты в целом.

В 30-50-е годы, казалось бы, сформировались все элементы национальной элиты. Об этом говорит тот факт, что именно в этот период Азербайджан дал миру многих ярких талантов в сфере науки, литературы и искусства. При всем этом все же отсутствовали целостность, сплоченность, единство, солидарность, высокая консолидация, без которых она - просто неорганизованная группа. И.Сталин терпеть не мог какой-либо самостоятельной сплоченной группы по профессиям, видя в них реальную угрозу своему господству. В этом проявлялось его видение того, что зрелая элита, спланиваясь, становится силой, ограничивающей диктат над собой. Поэтому т.н. "горизонтальные" связи находились под запретом, так как это оценивалось как нелояльность к власти. Многие представители национальной элиты были репрессированы в результате этой гнусной политики.

Правящая элита СССР в 60 - 80-е годы складывалась из двух основных частей: профессиональных партийных работников и руководителей министерств и ведомств, крупных промышленных предприятий. Надо сказать, что по существу партийная элита царствовала, иными словами, главным образом олицетворяла власть. Формировала же и направляла ее хозяйственная элита. Дело в том, что за партфункционерами была закреплена идеология (пропаганда, руководство и контроль СМИ, образование, идеологическое обеспечение политического курса), а также подбор и расста-

новка кадров. Партийная элита непосредственно не руководила экономикой и производственной деятельностью. Она ограничивалась координацией деятельности министерств и ведомств, отраслей экономики.

Хозяйственно-управленческая элита вырабатывала стратегическую линию развития, представляя ее в форме соответствующего документа партийной элите, которая утверждала этот документ на своих съездах, придав ему статус политического курса. Господство хозяйственной элиты основывалось не только на ее непосредственных функциях. Оно закреплялось благодаря активному проникновению ее членов в партийную элиту и партаппарат. Во-первых, хозяйственники выдвигались на работу в партийный аппарат и, таким образом, становились партфункционерами, составляя костяк отделов партаппарата. Во-вторых, внедрение хозяйственных управленцев в среду профессиональных партийцев происходило через практику их членства в выборном партийном органе - как высшем, так и городском, районном органе, а также производственных предприятиях и других трудовых коллективах. Таким образом, к хозяйственной власти прибавлялась и власть в партии. Тем самым хозяйственник приобретал дополнительную возможность воздействовать на выработку и реализацию политики, да и на формирование самой партийной элиты. Поэтому, можно сказать, что в структуре советской правящей элиты доминирующим элементом являлась не столько партийная, сколько хозяйственно-управленческая элита.

Из вышеизложенного видно: то, что считалось основным устоем системы социалистических общественно-политических взаимоотношений - т.е. власть

партийной элиты - на самом деле являлась не главной. Народный фронт, одержав победу в 1992 году над "партократами" в лице муталибовцев, смог убедить, насколько мизерным по сравнению с их представлениями оказался объем власти партийной элиты, тем более, что ряд ее основных рычагов был разрушен А.Везириным. Излагая некоторые факты национальной истории, мне бы хотелось несколько отвлечься, чтобы вернуться к событиям, предшествующим приходу к власти Народного фронта. Потому что есть необходимость реально оценить ту брешь политического руководства, которая имела место после отъезда Гейдара Алиева в 1982 году в Москву и еще более усугубилась после горбачевских выпадов на "алиевщину".

После Гейдара Алиева, в период Кямрана Багирова, Азербайджан постепенно стал терять все то, что было наработано до него, и как бы по инерции вплоть до 1988 года республика продолжала свое движение в направлении, которое развитием назвать было уже невозможно. Стагнационные процессы социально-экономического характера, поглотившие целиком и полностью все советское пространство, а также давление, которое оказывалось Центром на Баку с целью "развенчать" Гейдара Алиева, борьба с его кадрами значительно ослабляли не только экономическую, но и политическую структуру Азербайджанской ССР. Отсутствие лидерских качеств, масштабности мышления, неумение предвидеть грядущие события, пассивность в деле Кямрана Багирова, его нежелание активно противостоять давлению Центра, портить с ним отношения, а в некоторых случаях соглашательская позиция вкупе с амбициозностью окружавших его людей прак-

тически ежедневно меняли картину политической атмосферы в республике. Многие из этих его качеств вырвались наружу особенно в феврале-мае 1988 года, когда начались активные сепаратистские выступления в Нагорном Карабахе, массовое изгнание азербайджанцев из Армении и митинги, вызванные в связи с этими событиями на площади "Азадлыг" в Баку. Он был отстранен от дел, а процессами руководила группа во главе с секретарем ЦК КПСС Г.П.Разумовским и первым заместителем главы Комитета Государственной Безопасности СССР Ф.Д.Бобковым со своей командой. В условиях, когда требовалось проявить государственную мудрость, волю и решительность, К.Багиров впал в состояние прострации. Полностью растерявшись, потерял способность к активной работе, адекватному реагированию на события, которые с каждым днем усложнялись. После Гейдара Алиева он воспринимался как жалкий и крайне слабый руководитель республики, не способный отстаивать национальные интересы. И это, к сожалению, отражалось на настроениях, уверенности и энтузиазме народных масс. Всего этого уже не было.

Естественно, может возникнуть справедливый вопрос: почему он все-таки был избран руководителем республики? Скажу откровенно, из трех членов ЦК (К.Багиров, Г.Сеидов, И.Мамедов) он по разным параметрам больше подходил к этой роли. Кроме того, в бытность Гейдара Алиева руководителем республики, он, как секретарь ЦК, курирующий сначала сферу идеологии, а затем промышленность, пользовался определенной поддержкой членов и кандидатов в ЦК, другой части актива республики. В этот период он старался держаться в тени, не портить отно-

шений с кем бы то ни было. Словом, особой требовательностью и принципиальностью не отличался. Но смог создать о себе представление как об активном стороннике проводимого в стране курса и как о человеке открытом и доступном для любого уровня работника. Поэтому партийный актив был на его стороне, видя в нем верного соратника Гейдара Алиева. История свидетельствует, что коллектив как сплоченный организм тоже может ошибаться. Вопрос о замене первого секретаря ЦК ставила сама обстановка, создававшаяся в стране. Это было объективно. Но в составе Бюро ЦК никто не предполагал, что им может быть А.Везиров. Его "привез" в республику секретарь ЦК КПСС Егор Лигачев. Для нас это было полной неожиданностью.

Анализируя прошлое и пытаясь лучше осознать события, которые охватили Азербайджан с 1987 года, всякий раз я стараюсь найти ответ на вопрос, почему А.Везиров с первых дней назначения его Центром на должность первого секретаря ЦК Компартии Азербайджана, а фактически став единоличным хозяином страны, направил всю свою энергию на борьбу с Гейдаром Алиевым и с тем, что было им создано? Он практически разрушил основные сегменты государственности: экономику страны, веру людей во власть, уверенность в завтрашнем дне, посеял зерна ненависти между регионами и т.д. Прежняя правящая элита, которая активно сменялась новой, находилась в невменяемом состоянии, не могла понять, что происходит. А каждый новый назначенец, попав в руководящие органы разными путями, во многих случаях небезвозмездно, вел себя словно грядет конец света, потеряв при этом элементарную ответственность.

Действия А.Везирова не укладывались в здоровом сознании. Ведь, если подойти к вопросу с чисто моральных позиций, должен сказать, что Гейдар Алиев сыграл значительную роль в продвижении А.Везирова по карьерной лестнице. Я являюсь свидетелем всего того, что было сделано для этого человека. Кроме того, сам А.Везиров неоднократно признавался об этом не только мне, когда он представлял СССР в Пакистане. Ведь если вспомнить, именно Гейдар Алиев спас Везирова, когда его освободили от работы в ЦК ВЛКСМ, оставив не удел. Ему не пришлось долго ждать, Гейдар Алиев избрал его I секретарем Кировабадского (ныне Кировабад переименован в Гянджу) городского комитета партии, - города, являющегося, по сути, второй столицей Азербайджана, назначил заведующим отделом ЦК Компартии Азербайджана, а затем всячески способствовал и помогал его продвижению по дипломатической линии. Гейдар Алиев исходил из понимания необходимости поддержать каждого азербайджанца, которого можно было представить в центральной иерархической структуре коммунистической системы.

Предшествующие январским событиям дни были серьезным испытанием для национальной элиты. Не секрет, что именно тогда общество ожидало и надеялось, что ее представители поведут народ против национал-предателей во главе с А.Везириным и московской группой М.Горбачева. Но, к сожалению, многие представители национальной элиты самоустранились, предоставив тем самым выполнение этой миссии малочисленной группе элиты, которая жила большой любовью к Отчизне. Имена этих людей, стоявших на площади и поддержавших азербайджанский народ и в

Баку, и в Москве в тяжелейшие дни испытаний, известны всем нам. Но с горечью в душе приходится отмечать, что уже после возвращения Гейдара Алиева в 1993 году, многие из той когорты бывшей советской элиты, которых и след простыл во время судьбоносных дней, начали приписывать себе заслуги и действия, которых они не совершали и к которым не имели никакого отношения. Ведь, может же возникнуть вполне резонный вопрос: где были те, кто сегодня претендует на различные государственные награды или почести? Какова была их гражданская позиция? Разве элита не видела, куда тащит страну везировская антинациональная политика и разнузданность Москвы. Насколько может быть оправданным стремление элиты нивелировать свое участие в процессах, когда определялась судьба наших соотечественников, бежавших из Армении, тех, кто погибал под танками в январе 1990 года, и тех, кто воевал во имя территориальной целостности страны. В чем роль некоторых представителей национальной элиты теперь, в нынешних условиях государственного строительства и консолидации общества? Только в том, чтобы чернить все то, что реализуется в стране или критиковать процессы, логику которых им сложно понять и осознать? Хочу быть до конца откровенным, эти лица, претендующие на элиту, думают исключительно о себе, о своем благополучии, Родина им нужна только для получения тех или иных выгод. А что они сами дали Отчизне - на этот вопрос у них нет ответа.

Возвращаясь к теме, хотелось бы отметить, что определенная часть элиты, которая сегодня пытается что-то преподнести, в те тяжелые для Азербайджана дни проявила малодушие, а другая - значительная - пош-

ла на поведу у А.Везирова и его приспешников, не смогла проявить свойственных подлинной элите качеств авангарда народных масс в сложный для Отечества период. В тот период мне было сложно понять, чем обусловлено внезапное решение А.Везирова вынести 30 мая 1988 года на пленуме ЦК (через 9 дней после избрания его I секретарем ЦК) вопрос о моем освобождении от должности секретаря ЦК Компартии Азербайджана? Я думаю, мне еще представится возможность более детально описать историю Азербайджана в те сложные дни, когда разваливавшаяся страна Советов тянула за собой национальные республики, словно якорь, который тащит за собой весь корабль на дно моря.

Это уже потом, после пленума, А.Везиров начал крушить весь кадровый потенциал, созданный в 70 - 80-х годах прошлого столетия. Почему этот человек так и не состоялся как полноценный руководитель своего народа в столь судьбоносное время? Ведь история предоставила ему такой шанс. Каждый раз, когда ведутся дискуссии о том периоде Азербайджана, я получаю ответ от тех, кто работал с ним неполных два года, когда он руководил страной: А.Везиров был не только крайне слабым руководителем, но и отличался катастрофической неспособностью управлять даже вверенным ему маленьким коллективом, не говоря уже о кризисах, для выхода из которых требуются недюжинная выдержка, интеллект и способность управлять ситуацией. Общество помнит веселые "умозаключения" этого человека, и неустойчивость поведения, которые часто ставили его в смешное положение. Непонимание национальных реалий, отсутствие адекватного подхода к создавшейся в республике си-

туации, чуждые азербайджанской ментальности нормы поведения сформировали образ человека, деятельность которого обрекла нас на потерю 20% территорий государства, разрушение экономики. При всем этом А.Везиров, как приспешник и ближайший подручный Михаила Горбачева, исправно и старательно выполнял все его указания. Трудно поверить, что он не осознавал, что Михаил Горбачев фактически враг Азербайджана, заинтересованный в кризисе в республике и сецессии Нагорно-Карабахского региона. История знает мало примеров подобных преступлений и предательств в отношении азербайджанского народа. А.Везировым двигала простая идея: прославиться и остаться в анналах истории, неважно как созидатель или же разрушитель. Кстати, Герострат в древней Греции также жил этими чувствами. Но А.Везиров, как и Герострат, вошел в национальную историю неудачником, аутсайдером социального устройства. После событий 20 января 1990 года руководство страной, осуществляемое бывшим руководителем Госплана А. Муталибовым, полностью разрушило иммунитет азербайджанского общества к политическим и экономическим преобразованиям.

Известно, что Аяз Муталибов, придя к власти, не сразу осознал, что на пространстве СССР начались исторические перемены. За событиями, связанными с отторжением Нагорного Карабаха, он не разглядел начало распада Советского Союза. Ведь, неслучайно вначале он поддержал участников ГКЧП. Пересев же с кресла первого секретаря ЦК Компартии в кресло президента Азербайджана, фактически не предпринял решительных действий, направленных на усмирение армянских сепаратистов, а также на ощутимые

перемены в жизни страны. А.Муталибов проявил катастрофическую слабохарактерность, позволив НФА фактически руководить действиями на фронте, что и повлекло за собой массовую гибель мирного населения в ходе военных операций, в том числе (при бездействии и прямом его попустительстве) в Ходжалы, реализованную армянскими бандформированиями при содействии 366-го мотострелкового полка.

Став руководителем страны по прямому указанию М.Горбачева, он не смог пойти на диалог с общественностью и своими оппонентами - Народным фронтом. А.Муталибов фактически шел по пути А.Везирова, исключив из своей практики вопросы консолидации общества и объединения усилий политических групп перед опасностью, грозящей стране. Не имея собственной твердой позиции, он подчинялся диктовке своего ближайшего окружения, многие из которых исходили не из государственных интересов, а из чисто конъюнктурных, личных. Кадры, которых он привел к власти, общественности не были известны, да и не отличались каким-то особым талантом, разве что близостью с А.Муталибовым и то до конкретной "переправы". Театрализованность в его поведении не прибавляла ему общенародной любви и авторитета, разве что закрепленный за ним имидж "стильного парня с улицы Торговая". Не усилило его позиции и возвращение к власти "штрафников", тех, кого при Гейдаре Алиеве отстранили от работы за серьезные просчеты, недостатки и злоупотребления властью. Можно без преувеличения сказать, что власть в Азербайджане в начале 90-х годов прошлого столетия "оказалась" под ногами. Кто-то должен был ее поднять. И это сделал Народный фронт. Обра-

щаясь к прошлому, я думаю о дне сегодняшнем, о новом поколении, нашей молодежи, которая в силу своего возраста не была участником этих событий, не видела через какие тернии, сложности, я бы сказал страдания, прошел народ Азербайджана, чтобы обрести свободу и покой. Сегодня в стране создана политическая стабильность, некоторые политические оппоненты власти начали понимать, что агрессией, радикализмом они ничего не достигнут, поэтому переходят к созидательным формам борьбы за власть. Общество же нацелено на укрепление государственности, сохранение независимости, всеобщий прогресс и обеспечение благополучного образа жизни.

После прихода к власти Народный фронт также стал рьяно разрушать прежнюю неустойчивую систему правящей элиты, выдвигая в руководящие органы и хозяйственные структуры своих представителей: во многих случаях людей некомпетентных, в том числе с площади. И надо сказать, что это было вредное, глубоко непродуманное, безответственное с их стороны решение, нанесшее серьезный урон делу государственного строительства. Проблема в том, что уже давно установлено практикой: даже при самых радикальных политических изменениях жизненно опасно, если прежняя элита полностью уходит со сцены, ибо она должна поэтапно включаться в новую в качестве ее части, или хотя бы сопровождать новую элиту до формирования стабильного базиса государственных устоев. Это несколько снижает риск оказаться перед дилеммой "пан или пропал", когда все механизмы и структуры государственного управления оказываются в руках новых людей. В какой-то степени это напоминает ту самую структуру, кото-

рую вынужденно использовала большевистская Россия, когда не могла обеспечить своими кадрами большинство новосозданных структур и использовала тех, которые именовались в то время "буржуазными спецами". Невозможность быстрой смены старых кадров на всех ключевых постах, а также необходимость преемственности в виде заимствования у старой элиты ценностей, норм, идей, обычаев и традиций определяли суть такого подхода.

В Азербайджане интеллектуальная, идейная и нравственная несостоятельность Народного фронта была продемонстрирована в течение короткого промежутка времени, так как этот тип элиты пришел к власти без испытанного собственного идейного багажа и опыта управления государством. Государственная независимость была обретаена в результате распада СССР, так же как и в России, Украине, Белоруссии, республиках Средней Азии и Казахстане. Соответственно, сегодня, по истечении достаточно долгого времени, говорить о непосредственных заслугах Народного фронта как предводителя движения за национальную независимость достаточно сложно, хотя стоит подчеркнуть, что Народный фронт был одним из сегментов в осуществлении этой идеи. После прихода к власти вся деятельность НФА выглядела некомпетентной, хаотичной и бесперспективной, что еще больше усугубляло ситуацию. Порядком управляли неформальные вооруженные группы и "летучие" отряды во главе с министром внутренних дел Искендером Гамидовым, которые занимались как незаконной конфискацией имущества у состоятельных людей, так и арестами бывших так называемых "цеховщиков". При этом происходило это не с целью борьбы с незаконной фи-

нансовой и экономической деятельностью, а дабы выбить крупные суммы денег. Избиения журналистов и политических оппонентов стало обычной практикой: спектр деятельности одного лица был весьма широк.

Вероятно, к заслугам Народного фронта можно было бы отнести свержение прогнившего режима А.Муталибова, который пришел к власти в результате кровавых январских событий 1990 года. Однако, осуществив государственный переворот, Народный фронт еще более погряз во внутренних склоках и интригах, борьба же противостоящих группировок внутри режима чуть было не привела страну к полному развалу, катастрофе.

К сожалению, власть Народного фронта, лидеры которого обвиняли А.Везирова и А.Муталибова во всех грехах, оказалась не лучше, если не сказать еще хуже. Годовая деятельность Народного фронта привела к тому, что серьезным образом ослабла политическая поддержка его широкими народными массами. Население, разуверившееся в Багирове, Везирове и Муталибове, искало в лидерах НФА "панацею от всех бед", однако их руководство привело страну к еще большим проблемам. Произошло столкновение интересов "верхов" и "низов", а переход от слов к делу оказался далеким от реальности. К тому же ситуация была усугублена нежеланием НФА отказаться от романтических представлений о процессе осуществления государственной власти, потому как некоторые еще жили идеями, которые шли вразрез национальным и государственным интересам. Потерпела фиаско внутренняя и внешняя политика, проводимая лидерами Народного фронта.

Таким образом, приход Народного фронта к власти в середине 1992 года принес народу не утешение, широко разрекламированную перспективу лучшей жизни для простого человека и демократизацию общественно-политической структуры, а совершенно иное - хаос, беспредел и коррумпированность. Главное - он не смог представить азербайджанское общество со всеми его составляющими. Недаром сказано, что порой человеческие недостатки есть продолжение их достоинств. В случае с НФА быстро обнаружилось, что качества, которые нужны правящей элите, отличаются от качеств, необходимых оппозиционной элите. Теперь, когда уже не нужно было "стоять на баррикадах" и выступать на митингах с зажигательными речами, а необходимо было управлять обществом, и делать это ежедневно и компетентно, выяснилось, что эта группа абсолютно не подготовлена к этой роли. НФА беспощадно обличал т.н. коррумпированную "партократию", однако представители этой правящей группы оказались на редкость еще более коррумпированными. Просматривая несколько лет назад стенограммы заседаний у Президента А.Эльчибея, я читал тексты, в которых дело доходило до того, что президент страны, он же председатель НФА, обращаясь к своим назначенцам, говорил, что "если берете взятки, то хотя бы по совести, не по крупному". Власть практически смирилась с таким положением дел.

Не хотелось бы широко развивать тему о том, в какой ситуации оказалась страна в те годы, но краткий экскурс в наше общее недалекое прошлое позволяет лучше понять роль элиты в тех событиях (неважно, негативной или позитивной), понять какая судьба была нам уготована, через какой сложный путь мы

прошли, что мы имели в прошлом, и ценить то, что мы обрели. Совершенно не претендуя на исключительность нынешней правящей элиты и понимая, что, естественно, нами решены еще не все проблемы, оставшиеся от прошлого, все же должен отметить: за последнее десятилетие Азербайджан прошел путь от пространства, которое хотели ввергнуть в хаос и беспредел, сделать марионеткой в руках внешних сил, в независимое государство, динамично трансформирующее ценности XXI столетия.

Формируя национальную элиту

В целом, формирование национальной элиты современного Азербайджана происходило в несколько этапов и приняло наиболее заметный характер в 70-е годы прошлого столетия, когда по распоряжению Гейдара Алиева в различные города Советского Союза были отправлены на учебу тысячи молодых азербайджанцев, стало уделяться значительное внимание формированию хозяйственно-экономической, культурной, творческой, военной, политической элиты, в то время еще советского Азербайджана. Несмотря на политические сложности принятия данных решений, именно они способствовали началу процесса регенерации, ротации, замены кадров и привлечения новых, интеллектуальных и предприимчивых молодых людей на работу в госслужбу.

Историческая заслуга Гейдара Алиева еще в том, что он сломал практику, когда нашу молодежь, призывая на службу в армию, назначали в основном в строи-

тельные части или же направляли на подсобные работы. Только он смог добиться того, чтобы из числа азербайджанцев стали готовить офицеров разного рода войск. Как человек, который на протяжении долгих лет был представлен в руководстве Коммунистической партии Советского Азербайджана, я был свидетелем того, насколько высокой была степень давления Москвы, которое испытывал Гейдар Алиев во время принятия и реализации столь судьбоносных решений.

Качественное изменение кадрового резерва советского Азербайджана молодыми выпускниками престижных ВУЗов стало одним из переломных этапов развития республики, а так же кадровой политики с середины 70-х годов прошлого века. Бывшие комсомольские и ответственные партийные работники сумели занять в Азербайджане высшую иерархическую лестницу в соответствии с их знаниями и практикой. Естественно, для кого-то такой подход может вызывать недопонимание и показаться некой ностальгией по прошлым временам, засевавшей в умах представителей власти, но у каждого периода есть свои особенности. Для создания нового класса управленцев требовалось пройти определенный временной промежуток и реализовать ряд мер, нацеленных на повышение образовательного уровня азербайджанской молодежи - будущих представителей национальной элиты.

С отстранением Гейдара Алиева с должности первого заместителя Председателя Совета Министров СССР в конце 1987 года вся эта работа была забыта. Оборвались прежние связи в верхних эшелонах власти в Центре. Думаю, что подобное отношение во многом связано со скудостью мышления и непониманием архиваж-

ности этого дела для создания и управления государственности. Сегодня кадровая политика руководства страны основывается на симметричном подходе к определению эволюционного пути развития общества. Иными словами, эволюционность замены кадров новыми, интеллектуальными и креативными людьми строится на основе принципа принятия и уважения традиций и опыта предшествующих поколений, и привнесения новаторских идей в соответствии с требованием современного развития и постмодернистского демарша. Все мы понимаем, что менять привычные нормы достаточно сложно, если не сказать, что это невозможно в одночасье. Для всего этого требуются время и силы, целенаправленность в определении стратегии развития государства и общества.

Необходимость перехода на инновационное развитие страны обусловило формирование стратегии, которая опирается на реализацию человеческого капитала, эффективное применение потенциала людей с целью совершенствования уровня общего благосостояния. Поэтому задача, которая ложится на плечи современной правящей элиты, ответственной за принятие решений, заключается в модернизации политической, экономической и социокультурной действительности Азербайджана в XXI веке. И процесс этот должен происходить не фрагментарно, как порой мы видим в некоторых сферах, а с учетом комплексного подхода к пониманию того, что наша страна может и должна стать самой привлекательной. В этом суть ответственности тех, кто представляет элиту сегодня, и тех, кто будет представлять ее завтра.

Так как развитие свободного человека - наш абсолютный приоритет, следовательно, повышение образовательного уровня молодого поколения является клю-

чевым элементом самосохранения и самосовершенствования нации. Использование таланта молодых, креативных и интеллектуальных людей - это основной фактор, способный обеспечить инновационное развитие государства и преемственность реализуемой политики. Поэтому система национального образования должна вобрать в себя требования и стандарты современного периода, знания и технологии, методы воспитания и формирования нового поколения, которые отвечают общемировым тенденциям, понимая что творческий ум и интеллект позволяют выделиться молодому человеку, реализовать свой потенциал на благо общества. Только такой подход будет способствовать тому, чтобы в стране сформировалась новая элита как правящая, так и контрэлита. Так как совершенно очевидно, что структуризация элиты в условиях трансформации азербайджанского общества создает базис для будущих поколений, которым в перспективе надлежит занять место нынешней элиты. Среди тех, кто завтра будет представлять национальную элиту мы увидим, к примеру, тех из 5000 молодых людей, кто по инициативе Президента Ильхама Алиева сегодня обучаются или будут направлены на учебу за рубеж. Потому что принимая это решение, глава государства исходил из понимания важности и актуальности формирования новой политической, экономической, культурной, интеллектуальной элиты для будущего Азербайджана.

Наша страна должна стать пространством, где каждый индивид видит себя способным реализовать собственные возможности и мечты для всеобщего развития. Но мы не должны строить планов "хрустальных" дворцов. Необходимо исходить из реалий и

понимать, что исключительно профессиональная и творческая самореализация, в некоторых вопросах жесткий критический подход к самим себе, позволят нам достичь желаемых высот. Наши возможности определены нашими способностями, которые и формируют инновационно мыслящих молодых людей и таланты. Часто утверждают, что талантами рождаются, хотя я в корне не согласен с такой постановкой вопроса. Талантливым человек становится благодаря двум критериям - целеустремленности и самоорганизации. Оба этих фактора формируют личность, способную находить верное решение в сложной ситуации, выискивать наиболее приемлемый и креативный подход в непростых обстоятельствах, подбирать интеллектуальное обоснование поставленных задач.

Мне часто приходится по долгу государственной службы встречаться с теми, кто в первый раз начинает работу в Администрации Президента или в других руководящих структурах. Чаще всего это молодые люди, которым в среднем от 26 до 36 лет, люди, для которых государственная работа представляется более интересной, нежели среднесрочный или долгосрочный контракт с западными транснациональными корпорациями. Нисколько не умаляя способностей и таланта тех, кто видит свое будущее в работе в зарубежных компаниях, все же меня всегда радует, когда молодой человек готов работать на государственной службе за не совсем высокую заработную плату и при отсутствии высокооплачиваемого страхового полиса. Это весьма интересное ощущение, когда, беседуя с некоторыми молодыми людьми, видишь их здоровую амбициозность, стремление конкурировать с теми, кто старше и опытнее их. Это четко ощущается в их

душевном настрое. Такие люди способны привнести в государственную службу много свежего, полезного и, опираясь именно на таких креативных молодых людей, мы преодолеем многое из того, что порой мешает нам в развитии. Именно на плечи таких специалистов ляжет вся ответственность за будущее государства.

Роль национальной элиты заключается в сохранении государственной независимости, культурно-исторических ценностей, национальной самоидентификации общества. Однако все это возможно лишь в том случае, если национальная элита способна обеспечить нацию соответствующими ее этапу развития экономическими, социальными и военно-политическими позициями в мире. В этом - главный смысл функционирования элиты, задачу, которой можно сформулировать как ответственность перед нацией и государством. При этом стоит понимать, что статус представителя национальной элиты предполагает общественную известность и авторитет, а также признание незыблемости двух принципов элитного консенсуса, существующего в развитых странах - демократии и частной собственности.

Мир стремительно меняется и очевидно, что резко возрастает роль креативных людей, мыслящих категориями динамичных глобальных трансформаций. При этом надо понимать, что качество новых управленцев должно соответствовать требованиям времени и критериям стремительно развивающихся высоких технологий в условиях тотальной глобализации и латентного натиска постиндустриальных ценностей.

Историческая практика показывает, что в разные периоды роль элиты определяет состояние общества, динамику его трансформации, с ее деятельностью

связаны основные элементы внутренних и внешних изменений общества. Если с 1993 до 2003 года роль национальной элиты заключалась в принятии сложных, нестандартных решений с целью удержания страны от полного распада, в стабилизации и выработке стратегии развития, в преодолении всеобщего финансового коллапса, восстановлении порядка и законности, усилении роли государственных институтов в управлении страной, обеспечении политической консолидации общества, то сегодня роль и место элиты существенно модифицировалась, трансформировалась под влиянием новых вызовов и условий.

Соответственно и формирование самой национальной элиты в тот период, и не только политической, происходило с учетом решения именно этих судьбоносных и ответственных задач, которые подчас требовали невероятных усилий, политической воли, гибкости, чутья, высокой ответственности, мудрости и таланта, что позволяло верно определить курс на создание независимого государства и заложить основу эффективной институциональной базы для укрепления государственности. Это был взаимообусловленный процесс. Этот исторический период страны был крайне сложным. Надо было учитывать ряд серьезных проблем не только внутреннего, но и внешне-го характера, а также издержки экономического развития и сложности социокультурной трансформации. Демократическое развитие, которое стало "достижением времени" и ознаменовало начало "конца истории", столкнулось с политической, экономической и социокультурной неподготовленностью азербайджанского социума к подобной трансфор-

мации. Общество получило то, к чему стремилось - независимость, однако независимость обусловила появление других факторов суверенного развития.

Приходилось выбирать между стремлением построить эффективную систему государственного управления, где власть должна была управлять процессами, или пустить все на самотек, чтобы так называемая "демократизация" сама установила бы порядок взаимоотношений внутри общества. Как показывает практика некоторых государств, за такую слепую "демократизацию" в итоге пришлось дорого заплатить. Отсутствие централизованной и сильной власти в периоды становления независимой государственности способствует активизации центробежных сил, в результате чего теряется авторитет власти и имидж государства. Именно поэтому элита, как высший управленческий слой страны при Гейдаре Алиеве в 90-е годы прошлого столетия, была полностью мобилизована на восстановление государственной власти, на борьбу с антигосударственными вооруженными группировками, негативными последствиями периода безвластия, анархии и беспредела.

Властная элита в Азербайджане понимала, что после нескольких лет анархии и разброда в стране, крайне сложно кардинально и внезапно изменить вектор развития и в одночасье заменить всех политиков. Необходимо было заниматься поэтапным привлечением в систему управления способных и профессиональных кадров с новым мышлением. Поэтому приходилось действовать не спеша, дав возможность целому ряду назначенцев прежней власти "выпустить пар" и показать обществу, что они из себя представляют. Обществу необходимо было пройти проблемный период меж-

доусобиц внутри всех групп элит, когда последними не замечалось, что терпение граждан небезгранично.

Нередко обсуждая с Гейдаром Алиевым возможности того или иного кадрового назначения, мне доводилось видеть насколько досконально он относился к подбору людей, соизмерял их возможности с налагаемой на них ответственностью. Все это позволяло на начальном этапе формирования государственности организовать эффективную работу назначенцев и в то же время думать о перспективах кадрового резерва. Хотя не секрет, что порой не все кадры выдерживали испытание властью, отвечали требованиям и могли эффективно реализовать поставленные перед ними задачи. Если говорить откровенно, обществу известны имена тех, кто, занимая тот или иной пост, допускал грубые просчеты и ошибки в своей работе. Человеческий материал - сложная субстанция, и к сожалению, ее нелегко разгадать сразу и полностью. При всем этом суть реализуемой политики заключалась также в выявлении тех, кто не отвечает динамике развития азербайджанского общества, и замене их новыми именами, более продуктивными назначениями. Эволюция политической элиты при Гейдаре Алиеве имела тенденции к усилению в кадрах государственного начала, целью которой одновременно являлась консолидация всего общества. Для того, чтобы построить действенную систему государственной власти, требовалось сначала заложить основы механизма управления, создать институциональный базис предстоящих реформ и преобразований, оформить структуру развития общества. Иначе говоря, от умения правильно определять задачи и подбирать команду зависело политическое долголетие назначенных президентом руководителей, эффективность

его команды. Еще более высокие требования к качеству кадровых назначений объективно возникли уже на следующем этапе укрепления государственности.

Многим, кто работал с Гейдаром Алиевым в советский период, а также после обретения независимости плечом к плечу с молодыми и интеллектуальными представителями наступившей эпохи, которым были чужды "светлые идеи" коммунизма и "социалистической революции", была предоставлена возможность участвовать в создании новой государственности. В этом заключалась суть государственного подхода, когда смена поколений происходила эволюционно, симметрично, перенимая опыт предшествующих поколений и формируя новые тенденции развития будущего. Многие из тех молодых людей оправдали себя в новых условиях, когда временами приходилось принимать непопулярные решения.

Когда начались кадровые перестановки и назначения в команде Гейдара Алиева в середине 90-х годов прошлого века, как и в 70-е годы, прежде всего, были востребованы люди, чья добросовестность и преданность идеям государственности не подвергались сомнению. Говоря об идеях государственности, я хотел бы, чтобы это было воспринято именно так, а не иначе. Никто и никогда не говорил о преданности властвующим, хотя для людей, работающих в государственных структурах, вопрос порядочности и лояльности был и остается приоритетным. В период руководства Гейдара Алиева, как и сегодня в период президентства Ильхама Алиева, во главу угла ставится исключительно преданность государственности, Отчизне, трудолюбие и ответственность, инициативность и скромность, что означает безоговорочную го-

товность всегда ставить интересы нации и государства выше собственных интересов и выгод. В этом кроется основа понимания места и роли современной азербайджанской элиты. Это те, для которых Азербайджан не только общеизвестная "Страна Огней", место рождения, земля, давшая хлеб и работу, пространство, где есть друзья и родственники. Для большинства представителей национальной элиты Азербайджан - это святое, ради которого каждый готов пожертвовать всем.

К сожалению, за эти годы мы видели и тех, кто, оказавшись на определенном посту, заняв какую-то общественную, творческую или иную нишу, не выдержал испытания временем. Были и те, кто встал на открытый путь предательства национальных интересов в угоду меркантильным соображениям, были и те, кто, вообще, так и не смог адаптироваться к новым обстоятельствам, принципам новой жизни. Очевидно, всего этого было невозможно избежать, т.к. издержки переходного периода часто проявляются в морально-политических качествах людей в негативном формате. Сказать, что мы не были готовы к такого рода процессам, значит быть неискренним перед самим собой. Естественно, каждый из нас в глубине души чувствовал и осознавал, что строительство сильного и эффективного государства однозначно будет отягощено целым рядом негативных проблем, в том числе и человеческим фактором, с которыми необходимо бороться кардинально и бескомпромиссно. В этой связи мне вспоминаются слова из книги С.Хантингтона "Кто мы?", где он пишет: "Гражданская война, как заметил Джеймс Рассел Лоуэлл по ее завершении, была "дорогой ценой, уплаченной за нацию". Однако она действительно созда-

ла нацию. Американская нация родилась в войне и обрела зрелость в десятилетие после братоубийственных сражений. Вместе с ней возникли американский национализм и патриотизм - и непревзойденное в веках отождествление американцами себя со своей страной"¹. Аналогично этому, проходя сквозь горнила тяжелых испытаний, потрясений, пертурбаций и трансформационного периода, азербайджанское общество выковывалось как однородная (однородная) структура и формировала образ нового гражданина.

Возможно охлократия времен начала 90-х годов была важным элементом предстоящей трансформации к универсальным демократическим ценностям, и, вероятно, обществу необходимо было пройти сквозь столь болезненный период развития государственности. Как справедливо отмечает Эрнст Никиш: "Власть черни возникает тогда, когда возможности власти имущих оказывать влияние, оставаясь в тени, парализованы или нейтрализованы, она освобождает массы, не вынуждает их более подчиняться высшему слою и таким образом проходит мимо собственной цели демократии."².

Это неизбежность, с которой мы так или иначе столкнулись. Однако нам впоследствии удалось эволюционно трансформировать элиту, избежав грубых просчетов и политических рисков. Являясь важнейшей задачей, это предполагало динамизм в развитии внутри самой элиты, "освобождение" от конформистских слоев, которые принимали существующий порядок охлократии априори, как должное. Таким путем элита, пришедшая к управлению с Гейдаром Алиевым, смогла с успехом выполнить свою миссию по обеспечению по-

¹ С.Хантингтон. Кто мы? М.2004. стр. 190

² <http://www.nb-info.ru/nb/nb261006.htm>

литической стабильности и укреплению государственности, и ее задача на перспективу состоит в сохранении и передаче этого устоявшегося формата обеспечения стабильности новому поколению управленцев.

В условиях глобализации и ускорения темпов развития страны просто элита сама по себе, в одиночку, не в состоянии создавать и поддерживать высокий интеллектуальный потенциал. Изменения глобального масштаба, трансформация мышления и новые поведенческие нормы, привносимые постмодерном, требуют качественно новых управленцев - менеджеров. Поэтому задача власти на предстоящие годы заключается в том, чтобы сформировать некий "интеллектуальный и творческий ресурс нации", базис человеческого капитала. Этот путь давно уже пройден развитыми демократиями, и мы не "открываем Америку". Реализация идеи "человеческого капитала" позволит нам в будущем существенно и значительно изменить образ и форму азербайджанского чиновника, студента, предпринимателя, общественного деятеля и т.д. Таким образом, наша задача заключается в формировании инновационно мыслящих кадров, которые будут способствовать более интенсивной и динамичной трансформации общества и государства.

Но на пути к реализации этой инициативы мы должны решить целый ряд других, существующих на местах вопросов. Несмотря на высокие требования, предъявляемые к государственным служащим, инерция прошлого является серьезным недостатком и главным препятствием трансформации руководителей управлений, отделов, других подразделений министерств и различных государственных ведомств. На примере Азербайджана мы видим, что политическая элита способна обеспечивать высокие темпы экономического развития, од-

нако на местах иногда мы сталкиваемся с проблемой нежелания или неспособности сформировать современные социальные стандарты, которые означают, прежде всего, правильное применение потенциала нового поколения. Некоторые руководители хозяйственно-управленческих структур все еще мыслят отжившими категориями, которые становятся искусственными препонами для продвижения молодых, интеллектуальных и креативных кадров. Такое отношение к интеллектуальному и творческому ресурсу нации недопустимо, поэтому в государственных структурах следует детально анализировать возможности кадровых трансформаций и соответствующий потенциал каждого служащего. Мне порой сложно понять руководителя государственной структуры, который "консервирует" сотрудника на добрый десяток лет на одной и той же позиции. В таком случае возникает вопрос, если сотрудник успешен и обладает нормальными морально-нравственными качествами, то стоит своевременно подумать о его ротации, и как следствие - повышении, если же повышение ему не предстоит ввиду низкой квалификации или же неэффективности его работы и т.д., то стоит задаться вопросом, кто виноват - руководитель, который недобросовестно отнесся к подбору работника или неверно ставит задачи, или сотрудник, который в силу низкого образования или других личных качеств не способен справляться со своими обязанностями?

Следует отметить, что профессионализм, интеллект и креативность, как показывает реальность и практика, нередко становятся менее востребованными качествами, так как в некоторых государственных учреждениях - министерствах, комитетах, в региональных структурах - все еще доминирует принцип личной преданнос-

ти, что служит основанием для продвижения по служебной лестнице. Речь идет об этаким протекционизме, о котором, кстати, отмечая негативные факторы в становлении структуры эффективной государственности, с которыми мы боремся и будем бороться еще жестче, недавно во время встречи с участниками международной конференции "Азербайджан в XXI веке - стратегия успеха" говорил Президент Ильхам Алиев. Это категорически недопустимо, когда кадры оценивают по уровню их угодничества, заискивания и холуйства по отношению к руководителю. Таким людям нет и не должно быть места среди тех, кто думает о будущем страны, о его перспективах и стремится сделать Азербайджан страной благоприятной для жизни людей.

Нам дорог каждый человек, именно поэтому Президент Ильхам Алиев определил развитие человеческого капитала приоритетной задачей на последующие пять лет. Инвестиции в гражданина, развитие его индивидуальных качеств и способностей, создание класса новых менеджеров, определение интеллекта в качестве приоритетного фактора ускоренного развития в перспективе являются основными элементами этой идеи. Суть этого в том, чтобы творческие умы, интеллектуальные, креативные кадры, молодые и способные люди не остались без должного внимания государства и общества.

XXI век предъявляет иные требования к национальной элите, чем это было в прошлом. Теперь на элите лежит ответственность не только за формирование группы людей, отвечающих за развитие государства в целом. В условиях нынешнего времени именно элита должна взять на себя задачу внедрить в систему управленцев профессионалов нового времени, людей инновационного мышления, способных найти нестандартные решения

проблем, связанных с экономикой, социальной, внешней и внутренней политикой. Эта инициатива, прежде всего, должна исходить от уже существующей группы сформировавшейся элиты хотя бы потому, что она обеспечит бескризисный и плановый переход от одного качества управления к другому. Иными словами, нам нужны мыслящие, самокритичные, уверенные в своих поступках и внутренне свободные личности. Именно ответственная личность, а не безликий индивид способен развить государство и вести его в будущее; мы должны воспитывать именно профессионалов своего дела, креативных специалистов, а не закомплексованных субъектов процессов, происходящих вокруг нас.

Таким образом, мы видим, что за последние два десятилетия смена элиты в Азербайджане происходила в трех формах:

- "сверху". Это - назначение Москвой А.Везирова руководителем страны и как следствие рекрутирование новой элиты. Прежняя сменялась не из-за того, что она "одряхла", а с целью реализации "новой" политики, которая и привела страну к катастрофе. Власть А.Муталибова - также назначенца Москвы, который фактически действовал по той же схеме, что и А.Везиров;
- "снизу" - приход к власти А.Алиева (Эльчибея) в результате народных выступлений и, как следствие, государственного переворота. Режим характеризовался практически повсеместно сменой элиты. Гейдар Алиев также пришел к власти в результате массовых народных выступлений и требований со стороны парламентариев страны. Все это заставило А.Эльчибея и его команду оставить власть Гейдару Алиеву;

- "плавная" смена элиты, связана с Президентом Ильхамом Алиевым. Его кадровая политика, т.е. смена элиты, характеризуется преемственностью, что означает: обновление происходит по необходимости за счет людей новой генерации. Азербайджан вошел в новую фазу своего исторического развития, когда не внешняя, а внутренняя необходимость, исключительно национальный интерес и общественный заказ формируют новую концепцию национальной теории элитаризма, суть которой заключается в преемственности и инновационности. Эти две составляющие определяют суть того, что было основано и заложено общенациональным лидером Гейдаром Алиевым и эффективно реализуется Президентом Ильхамом Алиевым.

Обустривая новейшую историю

Проблема элиты является едва ли не краеугольным камнем, определяющим фактором социально-политической модернизации современного Азербайджана. Хотя формирование новой элиты - долгий процесс, причем не только подготовки новых ответственных профессиональных лидеров, но и структурирования гражданского общества и транспарентных отношений между обществом и властью. При этом важно помнить, что только в атмосфере политической, экономической и социокультурной стабильности в обществе формируется новая элитная среда, которая отвечает задачам нового времени.

Конец 2008 года - это период, когда мы должны задуматься над тем, как формировать креативную элиту,

соответствующую естественному процессу развития общества и государства. Совершенно очевидно, что корпус высшей управленческой элиты, отвечающий современным требованиям, не может сложиться в одночасье. При этом, как отмечалось выше, процесс резкой смены "кадрового скелета" очень болезненный, а в некотором смысле - опасный. Неожиданные колебания в структуре элиты однозначно ведут к дестабилизации, а нередко и к ослаблению управления государством, создают возможность для внешнего влияния и засилья чуждых общественному развитию идей и воззрений. В первые годы независимости, когда "элита" стала нарицательным понятием, и пришедшая к власти когорта политиков ставила задачей быстро смести все наследие бывшего Союза, а именно таковой они видели политическую, экономическую и творческую элиту страны, мы столкнулись с неким вакуумом, пустотой, когда внезапно страна оказалась на грани развала. Хотя еще Платон считал, что философов надо защищать, ограждать от стихии толпы, от власти "черни". Так как самое опасное для общества это безвластие, хаос, "борьба всех против всех". Причем под чернью понимаются не те, кто не у власти, а те, кто не умеет управлять.

Естественно, только практика политической борьбы, как способ развития, не способствует формированию демократической элиты, для этого необходимо наряду с ней сосуществование также иных факторов общественного развития. Хотелось бы отметить лишь некоторые возможные пути и факторы формирования управленческой группы нового времени:

- сохранение и приумножение аспектов, позволяющих защитить национальное "я" и сформировать национальную идею азербайджанского общества;

- институционализация и профессионализация политического лидерства, формирования рациональной элитарной бюрократии;
- сохранение и развитие гражданского общества, максимальная демократизация и транспарентность системы государственного управления;
- соблюдение закона как со стороны самих органов власти и отдельными ее представителями, так и следование букве закона со стороны граждан;
- отказ от проповеди "богатство любой ценой", создание естественной для цивилизованного общества атмосферы непринятия норм и принципов, противоречащих демократии;
- развитие плюрализма, демократии в целом, местного самоуправления и иных форм контроля власти со стороны гражданского общества.

Прошедшие годы показали, насколько сложен и противоречив процесс формирования гражданского общества и групп качественно новых управленцев. Необходимо понять, что нынешняя национальная элита - это результат нескольких последовательных смен элит, которые происходили чрезвычайно болезненно с середины 80-х до середины 90-х годов и определялись в основном шатким состоянием государственности, дезинтегрированностью в обществе, отсутствием цементирующих идеологических воззрений, неспособностью прийти к консенсусу. Самоустранимость, бездеятельность традиционной элиты чуть не привела к полному развалу страны, ее расчленению. Распад был остановлен действиями национального лидера Гейдара Алиева.

ва, когда страна стояла уже у порога гражданской войны. Поэтому на основе опыта прошедших лет, этапы формирования политической элиты постсоветского периода мне видятся в контексте шести основных периодов трансформации элит в Азербайджане:

1. "Перестроечный" период (1985 - 1988). Постепенные изменения общественно-политического характера создают условия для включения советской элиты, номенклатуры в новые для нее виды деятельности. Это время кооперативного движения, первых оценок доли теневого капитала в экономической сфере и т. п. В стране происходят первые заметные "движения" в сторону так называемой демократизации общественной жизни, на деле же все это способствует большей деформации политической, экономической и социокультурной жизни.
2. Время перемен (1988 - 1991). Партийно-хозяйственная номенклатура пытается активно участвовать в изменении институциональных, экономических и политических условий развития страны. Это время установления иных правил игры, где акторами выступают новые игроки. Появление совершенно новых сфер публичной политики и бизнеса открывает неизвестные ранее каналы рекрутирования кадрового корпуса элиты. Именно на этот период приходится бездумное, во многом ошибочное обновление высших слоев государственной власти, а затем кадровое пополнение "людьми с улицы". В продолжение разразившегося экономического кризиса, парализовавшего страну, и как следствие вызвавшего разброд и шатание в элитной среде, происходит развал СССР,

что в итоге привело к существенному изменению в старых и новых слоях политической элиты.

3. Период конфронтации (1991 - 1993). В условиях открытого перехода к рынку, реформы государственных органов власти и интенсивной политической фрагментации формируются главные ветви государственной системы управления: администрация президента, правительство, парламент, бизнес-элита. Главная характеристика этапа - жесткая конфронтация внутри системы. Происходит четкая поляризация сил, складывается новая конфигурация элитных группировок.
4. Период стабилизации - время интенсивной трансформации (1993 - 2003). Политический процесс этого этапа определяют две основные тенденции. Первой из них являлось движение в сторону укрепления стабильности, создание эффективной государственности, формирование внутренних составляющих страны как экономической доминанты в регионе. Другая тенденция - стремление к обеспечению общественной консолидации по целому ряду вопросов, которые представляли важность в период интенсивной трансформации.
5. Начало процесса демократической консолидации (2003-2008). После завершения фазы стабилизации и фазы принятия решений политический процесс приобретает новые очертания, в стране постепенно формируется новое политическое пространство и на авансцене появляются новые акторы. Экономическое развитие государства позволяет создать базис новых взаимоотношений внутри социума, рождая новые

поведенческие стереотипы и нормы, обустривая фундамент гражданского общества.

6. Фаза "рекрутирования" (Начиная с 2008 года). Основная задача на последующие годы - формирование новой политической, экономической, научной и творческой элиты из представителей молодого поколения.

Дальнейшее развитие страны предъявляет более высокие требования к элите как с точки зрения профессионализма, креативности, так и с позиции возросшей политической ответственности. Это - не только мое личное умозаключение, это - объективная тенденция, с которой должны считаться все те, кто видит перспективу развития азербайджанского общества. Мне думается, что сегодня главные требования к качеству современной элиты - это высокий уровень образования, профессионализм, ответственность, способность предвидеть результат принимаемых решений, умение прогнозировать. От качества элиты и потенциала кадров, в целом, зависит качество и темпы экономического роста, сила и эффективность государства. По мнению президента, нельзя представить динамичное развитие страны без привлечения в экономику, государственное управление и социальную сферу интеллектуальных и молодых кадров. Поставленная им задача по превращению "черного золота" в интеллектуальный капитал является практической реализацией этого тезиса.

Безусловно, Президент Ильхам Алиев ускорил объективный процесс изменений в элите. Профессионализм и креативность стали вытеснять из системы управления отсталость и необразованность, прежние бюрократические традиции, поскольку молодой и

динамичный Президент сам является примером нового поколения управленцев. Этот процесс продвигается плавно, без искусственного форсирования, потому как именно понимание присущей природе лидерства качеств позволяет нынешнему Президенту привлекать в команду молодых людей, адекватно отвечающих критериям глобальных трансформаций.

Несмотря на то, что в последние годы в систему государственного управления пришло немало молодых людей с хорошим образованием, научными званиями, знанием нескольких иностранных языков, все же соотношение таких людей и индивидов со стандартным набором знаний, полученных в высшем учебном заведении, несопоставимо. Очевидно, что подобную тенденцию следует несколько изменить и постараться ликвидировать существующий дисбаланс. Безусловно, в данном контексте следует действовать осторожно и осмотрительно. Безоглядная трансформация элиты сопряжена с риском и может иметь обратный эффект. В то же время мы должны еще больше уделять внимание развитию национальной образовательной среды, самым серьезным образом поднять качественный уровень обучения в учебных заведениях, причем начать это со школьной скамьи, потому что именно там формируются будущие представители национальной элиты.

Не скрою, иногда мы сталкиваемся с переоценкой качеств руководителей из числа нового поколения, которым не хватает профессионализма, нравственной составляющей, ответственности и государственного образа мышления. "Менеджеризм" в управлении противопоставляется бюрократии. Главная установка управленца XXI века - фундаментальное образова-

ние, профессионализм и креативность должны подкрепляться нравственной ответственностью и наличием государственного образа мышления, т.е. готовностью оценивать свое решение с позиции государственных интересов и государственной целесообразности. Нам чужды те, кто говорит о космополитизме, как о факторе глобализирующегося мира, который поглощает наше общество, потому что любовь к Азербайджану не приемлет расширения идеи Отечества на весь мир, отказа от национальной самобытности, национальных традиций и культуры, пренебрежения собственными национальными интересами. В этом суть азербайджанства - идеологии, определяющей наше отношение к истории, языку, религии, культуре, национальной самобытности, традициям, нашему прошлому, настоящему и будущему.

К сожалению, не укладываются в нормальном сознании действия отдельных представителей общества, которые выступают проводниками интересов определенных внешних кругов. Откровенно пропагандируя позиции, противоречащие здоровой логике устройства национального государства, они практически становятся на путь национал-предательства, т.е. отступничества от подлинных интересов собственной нации. Вызывает удивление тот факт, что некоторые представители общества, которых порой пытаются в качестве контрэлиты выпестовать СМИ, все еще живут убеждениями в том, что решения в отношении страны принимаются за бугром. Именно поэтому поддержку своим действиям, акциям и словам они ищут за рубежом. Кстати, это стало их основной чертой. Вероятно подобное заявление будет высказано несколько жестко, но стоит подчеркнуть, что у

других народов мы редко встретим подобных качеств. Свои проблемы они решают у себя дома.

Стоит понимать, что в условиях формирующегося мирового порядка только консолидированный подход к общим достижениям и проблемам, консенсус по важнейшим вопросам национального развития могут и будут способствовать эффективному развитию общества и государства. Мы обязаны осознавать, что наши дети должны жить в свободном и независимом Азербайджане, а таковым он может стать, только если наш подход к достижениям и проблемам будет единым. Мы должны четко определить для себя, что под свободой и независимостью мы понимаем развитие во имя благополучия каждого гражданина страны. Если национальная элита не будет видеть себя в качестве проводника идей консолидации и единения общества, то в таком случае нам несколько сложно будет говорить о суверенном развитии. Ибо в современном мире много сил, пытающихся превратить независимую страну в пространство реализации собственных воззрений, сделать ее вассалом и сателлитом в продвижении отдельных геополитических и геоэкономических интересов. Все эти тезисы актуальны и для тех, кто сегодня живет и работает во благо Азербайджана. Поэтому нельзя забывать и о других компонентах современного развития.

Морально-нравственная составляющая государственного чиновника - важнейший компонент его эффективного взаимодействия с обществом. Чиновник любого звена должен понимать, что он не "пуп Земли", а исполнитель воли народной. На каждом уровне государственной власти, иерархической лестницы, будь то Администрация Президента или исполнительная власть региона, каждый чиновник должен осознавать

ответственность, налагаемую на него обществом и государством. Без понимания этой истины нам сложно будет работать с теми, кто не видит себя в качестве составляющего элемента построения эффективной государственности, в качестве команды людей, которые должны выступать как взаимодополняющий фактор, а не взаимонагружающий балласт. Наряду с этим, освоение национальной культуры и формирование национального самосознания и есть главный принцип формирования солидарности азербайджанской элиты.

Тут я вспоминаю слова автора Декларации независимости Америки Томаса Джефферсона, прекрасно иллюстрирующие то, что вероятно хотел бы сказать каждый гражданин Азербайджана, кто наполнен чувством подлинной любви к Отечеству и намерен служить во имя его процветания: "Милостью природы мы отделены от самоуничтожающего хаоса, который охватил четвертую часть мира; ведомы помыслами слишком высокими, чтобы терпеть чужой упадок; обладаем избранной страной, где достаточно места для тысяч и тысяч поколений наших потомков; имеем равные права на раскрытие своих способностей, на владение плодами собственного труда, на уважение и доверие своих сограждан - права, которыми мы обладаем не по праву рождения, а благодаря собственным поступкам и тому, что их одобряет народ; просветлены гуманистической религией, исповедуемой в разных формах, каждая из которых превозносит честность, правдивость, умеренность, благодарность Богу и любовь к людям; признаем высшую власть Провидения и поклоняемся ему, а ведь оно промыслом своим доказывает, что желает счастья людям на земле и большего счастья их потомкам.

Что же еще нужно, чтобы сделать нас счастливым и процветающим народом? Только одно, сограждане: мудрое и рачительное правительство, которое будет следить за тем, чтобы люди не чинили вреда друг другу, а в остальном предоставит им свободу решать, каким трудом заниматься и как добиваться благосостояния.¹ Время, когда концепции и идеи заменялись технологиями, или оперативными решениями в соответствии с общей логикой, а не концептуальными и новаторскими идеями должно постепенно сменяться новыми традициями в области управления. Период стабилизации завершен, на повестке дня вопросы о более эффективных способах управления государством.

Объективная потребность в новой элите требует активного привлечения в ее ряды профессионалов-творцов, тех, кто руководствуется не эмоциями, а умением правильно оценивать события и процессы, видеть объективные причины принимаемых решений, того, что происходит вокруг нас. Поэтому более чем уверен, что национально-ориентированная элита с качественным образованием и морально-нравственной компонентой совместно с подлинной интеллигенцией - наиболее патриотически заряженной частью нашего общества - может стать такой основой и готова к созидательной деятельности в новое время.

Декабрь 2008 года

¹ Инаугурационное обращение, Вашингтон, 4 марта 1801 года